

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

Het onbekende woord in den titel van dit boek is een schuilnaam voor de inwoners van een groote, oude stad in het Belsche Land.

Groot en machtig was ze, die oude, al vóór eeuwen en eeuwen, feitelijk meer een vrije republiek met onderhoorige vlekken en dorpen in den omtrek, dan deel van 't leen van den Landsheer.

Vorsten en vorstinnen ontving zij met hooge waardigheid, zij wist, dat haar gunst gezocht en haar misnoegen gevreesd werd.

Als zij haar weerbare mannen te velde bracht dreunden de wegen van de voetstappen der tachtig duizend en was het vrede, dan waren wegen en pleinen vol van werklieden, van handelaars, van kloeke mannen en vrouwen, die iets van stedelijken adeldom in gelaat en houding droegen.

Zoo groot en aanzienlijk was de stad, dat zelfs de Rotterdamsche Desideer beweerde, dat in de gansche christenheid met haar geen stad was te vergelijken in omvang, macht, bestuur en beschaving.

Een rivierke stroomde met verdeelde armen door de veste, verscheidene wipbruggen verbonden de oevers en een

kleine scheepvaart bracht nog het hare bij tot verlevendiging van het stadstoeleel, dat menigen vreemdeling in verrukking bracht.

Naar den aard der tijden, toen men zich weinig met rooilijnen en stedelijke bepalingen omtrent de bebouwing ophield, vertoonde de stad ook in de aaneenschakeling van groote en kleine huizen, het denkbeeld van vrijheid en gelijkheid, dat, in gezonden zin, reeds lang vóór de Fransche Revolutie, in zooveel burgerharten leefde.

Straten en pleinen waren over 't geheel ruim en sierlijk aangelegd, tal van trotsche gebouwen boeiden het oog van inwoners en vreemdelingen. Maar men moest er niet verwonderd over zijn, dat zich in de buurt der prachtige kerken nederige woningen van eerbare wevers en handwerkslieden nestelden, zonder zich te bekommeren over den indruk van deze tegenstelling op de fysionomie der stad.

Men moest er zich ook niet over verbazen, als gewone burgerwoningen de reeks van stedelijke paleizen kwamen afbreken. Het oude kasteel, of het Stadhuis met zijn bevalligen Moorschen gevel leden er niet onder, wanneer de nakomelingen van hun Stichters in

simpele behuizingen in hun buurt bleven.

In 't midden van de stad verhief zich de klokketoren, minder om zijn bouw dan om zijn beteekenis vereerd. Want als deze toren sprak, als hij zijn klokken liet beieren, was 't alsof men de geweldige stem des volks vernam, dat zijn burgers opriep tot bescherming van vrijheid en recht. Dan luisterden vrouwen en kinderen en de golvingen van 't gebom trilden in de harten na als een: Onze goede, oude stad rekent op u! zij rekent op u!

Wat een ontwikkeling in dien tijd! Twee en vijftig gilden van Ambachtslieden, twee en dertig klassen van wevers. Door het volk zelf gekozen dekens, overlieden, raadsheeren en ambtenaren. Een vrijstaat in dezen staat en een, waarmee de Landsheer rekenen moest, ook deze vrije man liet zich niet knechten zonder krachtig verzet.

Maar deze oude stad is er niet meer, al is Fabrika er de voortzetting van en al vertellen de trotsche gebouwen, die stand hielden, nog van de oude dagen en de verdwenen dingen. Van een vrijstaat in den ouden zin is geen sprake meer; met veel andere gemeenten vormt Fabrika het rijk, is een deel van het geheel en even onderworpen aan algemeene regelen van bestuur als de kleinste gemeente.

Er is nu een nieuwe stad. Een stad met heerlijke parken, ruime pleinen, breede boulevards en avenuen, groot-sche uitstallingen van nijverheid, kunst en wetenschap, met allerlei gemakkelijkheden van 't nieuwere verkeer en van 't maatschappelijk leven. Maar ook, een stad met fabrieken. Hoeveel en hoe groote!

Als men in de verte de stad nadert vallen de torens bijna niet in 't oog, door 't bosch van stompe, plompe schoorsteenen. En de frissche wande-

laar kan bijna een zucht niet onderdrukken, wanneer hij zich veroordeeld weet, om in dit bosch eenigen tijd door te brengen.

Evenals zoo menigmaal is ook hier de werkelijkheid minder zwaar dan de voorstelling, maar toch kan men in Fabrika moeilijk aan den indruk ontkomen, dat zij, in spijt van al haar heerlijkheid, een fabriekstad is. Toen in vroeger jaren de wevers, elk in zijn woning, de spoeltjes door 't getouw sloegen en met hun zetramen klikklakten als op maat, leed het gehoor, ook op straat door al dat gedruisch, maar 't zonlicht bleef er even vriendelijk om schijnen en als de stralen op 't weefsel vielen en in haar gloed de stofjes lieten dansen, was 't bij alle eentonigheid, alsof er een zonneliedje in huis gezongen werd.

Maar nu, zwarte, grauwe rookpluimen dwarrelen of stooten uit groote en kleine monden, stoempijpen blazen hun witte waterwolkjes daartusschen en al die dampen vloeien samen tot een rossig gordijn, dat het heerlijke licht onderschept en de benedenwereld als in nevel en mist doet verkeerren. In de meeste lokalen van de fabrieksgebouwen hangt een dikke lucht, die de longen bedreigt, terwijl het oor beledigd wordt door onophoudelijk geknars, gesis, geschuif, geratel en gedreun. O, men went aan alle dingen en ook hieraan, maar niet zonder scha, lichamelijk en geestelijk. Onder het fabriekspersoneel, mannen en vrouwen, zoekt men bijna tevergeefs naar kloeke, frisch uitgegroeide, krachtige gestalten, al mag er hier en daar nog staal in de spieren schuilen. En terwijl het lichaam zoo wordt teruggehouden, ontvangt ook de geest het stempel van gedruktheid, somberheid, onaandoenlijkheid.

Gedood is de geest niet, maar de

verstomping is reeds ingetreden, al flikkert het zieleven gedurig wel eens op, al prikkelen de zinnen ook wel eens tot uitgieting van vervoering of toorn. De fabrieksbevolking wordt van jaar tot jaar gedrukker en de oorzaak is niet ver te zoeken.

Men gevoelt het, men tracht het kwaad te bestrijden, maar zal het baten?

Zóó is het *in* de fabrieken. En daarbuiten hangt de rook- en dampnevel bijna voortdurend. De ventilatieklep naar de bovenwereld gaat niet open. Hoogst zelden, bij gunstigen wind, worden de arbeiders, huiswaarts keerende, verkwikt door een heldere, vroolijke buitenwereld en verbazen er zich over, dat het zoo zonnig en zoo licht kan zijn. Maar diep gaat het er bij de meesten niet in, waardeering blijft uit.

Vettige roetvlokjes en walmen kleuren binnenhuizen en gevels met een grauwbrown, want ook door de nauwste spleten en openingen weet de zwarte blaak toegang te krijgen en de huisvrouw zou radeloos worden, zoo zij den strijd wou aanbinden tegen dien indringer. Daarom leert zij zich schikken in de sombere omgeving en ziet geen vuil meer en geen stof. En als zij het bemerkt lacht zij er mee en troost zich: het is niet anders! Wat goor is ziet ze nu voor wit aan en als ze ooit van boenen en poetsen gehouden heeft, dan is het nu uit met die liefhebberij.

Altijd met uitzonderingen. Maar overigens is de fabriekswijk een droef stadsdeel, in 't geheel niet uitlokkend voor wandelaars en met haar nauwe, bochtige straatjes en gangen een dwaalhof voor iemand, die er toevallig in verward raakte.

Tot dit donkere buitenste der stad, zoo kenbaar onder 't fabrieksmerk, bepaalt zich evenwel het fabrieksleven niet. Daar zijn directeuren, aandeel-

houders, commissarissen, boekhouders en andere ambtenaren, die wel onder den rook uit zochten te komen en toevlucht vonden in zonniger, helderder stadsdeel, maar toch innig met de fabrieken verbonden zijn, zoo innig, dat zij ook een fabrieksleven leiden en hun denken en doen onder den invloed blijft van de vraagstukken, die men op de fabrieken tracht op te lossen. In verschillende vereenigingen en samenkomsten, in stedelijk en kerkelijk bestuur, bij allerlei overwegingen zijn de oogen naar de fabriek gericht en gaat men uit van de meening: hun belang ons belang.

't Fabrieksmerk staat op de geheele stad. 't Rivierke mag nog zoo frisch en klaterend door de stad golven, de parken mogen nog zoo groen en schaduwrrijk zijn, er mag nog zooveel vertoon zijn van de allures eener werelstad, Fabrika kan zich aan de traditie zoeken te ontwringen, zij blijft een handwerksstad, een fabrieksplaats, er is geen ontkomen aan.

Zou men de fabrieksbevolking van 't heden gaan vergelijken met den handwerksstand van weleer, zoo kwam men licht tot beschouwingen en uitkomsten niet geheel in 't voordeel van den nieuweren tijd en de hoogere beschaving. Bijna schijnt het dan, alsof met den vooruitgang in machinerie, de mensch achteruit is gezet en gegaan en begint men als te snakken naar een terrein, waarop zooveel verstoffte en bedompte menschenzielen weer eens tot ontplooiing van hun volle menschenkracht kunnen komen.

Evenwel, zulke dingen houden ons nu niet langer op. De zeer oppervlakkige kennismaking met de groote stad, moge een geschikte inleiding zijn tot een bezoek in een der achterstraatjes van de fabriekswijk.

PEER EN ZIJN VROUW.

Peer Palmaert met zijn vollen naam. Een Angeliek Verveeren „van haar eigen.” Een wettig gehuwd paar. Dat treft men hier ook wel eens anders. De praktijk der vrije liefde komt voor, al acht men de theorie geen aankijken en geen verdedigen waard.

Peer is, nu ik hem u voorstel, 43 jaar. Hij zit op een houten bankje bij zijn spoelrad, een eenvoudig werktuig, dat ik niet nader behoef te beschrijven. Zijn leeftijd laat zich uit de Registers van den Burgerlijken Stand controleren, maar overigens is hij op uiterlijk aanzien moeilijk te schatten. Hij heeft tijden, dat hij er met zijn vlassig volbaardje jonger uitziet, maar soms zou men hem ook 60 geven, zoo ingetrokken kunnen zijn wezenstrekken worden, zoo geknakt kan zijn gestalte er uitzien.

Hij mag nu en dan wel pijn hebben, inwendig. Naar zijn aard zal hij daar geen ophef of zelfs melding van maken, maar die pijn veroudert hem. Als hij opstaat en men hem gebrekkig langs tafel en stoelen naar 't raam ziet schuifelen, bemerkt men, dat hij zijn linkerbeen niet tot zijn dienst heeft. Peer is kreupel en wel zoo kreupel, dat hij zonder steun of kruk geen tien stappen gaan kan. Hij heet dan ook in de wandeling: Peer de Stelt.

Van zijn gelaatsuitdrukking is niet veel te vermelden. De oogleden hangen meestal halfweg over de oogen en er moet al heel wat gebeuren, eer hij ze flink opslaat. Dan bemerkt men in zijn blik ook wat anders dan dien doffen fabrieksschemer, die een familie-trek schijnt van bijna alle lieden uit het rook- en walmdistrikt.

Peer is tenger gebouwd, maar ziekelijk ziet hij er niet uit, al verraadt zijn tint zijn afkomst en veelvuldig verblijf in de binnenlucht. Gevoel of

karakter staat er op zijn gelaat niet te lezen, maar men vindt er ook niet dien terugstootenden trek van grimmigheid en ontevredenheid, die zooveel kou en harteloosheid verraadt.

Aan zijn sjofel grauwbrown toilet valt niet veel op te merken. Gerekend naar andere vakgenooten ziet hij er knap uit. Daar heeft zijn vrouw eer van. Geen vlekken of scheuren en todden. Lappen misstaan in deze omgeving niet.

Op Zondag en Heiligendagen kan hij 't heertje zijn. Zijn uitrusting mag gezien worden. Maar ze hangt weken en maanden soms achter het gordijn, zonder in gebruik te komen, want kerksch is Peer in den gewonen zin van 't woord niet, aan „uitgaan” heeft hij een hekel en zoo heeft Angeliek maar haar onderhoud en verzorging van 't mooie pak, zonder dat zij er veel eer mee inlegt.

Dat is natuurlijk maar een klein deel van haar huisdienst, al beteekent die toch al zoo veel niet. Van een fabrieksvrouw moet men in 't huiselijke niet veel wachten. Waar zou zij 't van daan hebben? Maar tot de slordigsten behoorde vrouw Palmaert niet. Dat er een groezelige tint in 't huis hing, dat het eenvoudige meubilair niet altijd stofvrij was, dat het waschgoed meer van room dan van sneeuw had, dat waren immers onvermijdelijke kleinigheden! Maar 't eten was toch immers altijd op zijn tijd klaar? Gaten en scheuren werden immers behoorlijk gestopt, al hing er wat nachtrust aan? Als ze eens bij buitengewone gelegenheden samen met de kinderen op straat verschenen, hadden ze zich immers niet te schamen? Verslonste zij haar goed, verbabbelde zij haar tijd, ronselde of snoepte zij, maakte ze ruzie of stak ze in schulden? Neen, ze was een kostelijke huisvrouw, Peer was met haar tevreden en zij met haar zelf ook.

Misgund werd zij aan Peer daarom niet en er was een tijd geweest, dat men gezegd had: „Hoe is 't mogelijk, dat Peer niet beter uit zijn oogen kijkt, hij had toch nog wel wat anders kunnen krijgen, al is hij kreupel.”

En dat was waar ook. Al schijnt het om te lachen, in zijn soort was hij nog een „goede partij” geweest. „Hij had wat.”

En men weet: als er wat geld zit, of maar naam en schijn van geld is, wordt er over veel heengestapt.

't Was Peer in zijn leven zóó gegaan: Vader en moeder werkten op de fabriek. Moeder was spoedig na zijn geboorte overleden. Hij had er geen de minste herinnering meer aan. En ook niets, dat naar kinderlijk gevoel geleek. Vader had hem als heel klein kind besteed bij de buren en bekommerde zich zoo goed als niet om zijn stamhouder, die de kamer der buren voor zijn eigen kamer hield en van zijn eigenlijke betrekking tot zijn vader geen den minsten indruk had.

Peer speelde zoo wat heen, ging op zijn tijd naar school, kwam er na eenige jaren af, deed zijn eerste communie en was veertien jaar, eer hij eigenlijk nog tot bewustheid was gekomen, dat hij een vader had buiten den buurman, dien hij met de andere kinderen gewoon was Faf te noemen. En ook, toen hij al op de fabriek was en een aardig duitje voor zijn doen verdiende, werd er over die verhouding wel eens gesproken en keek hij er zijn echten vader eens wat nieuwsgierig op aan, maar van hartelijkheid tusschen die twee kwam niets in. Vader woonde nog altijd in 't kamertje, dat hij met zijn vrouw bewoond had en kookte en scharrelde daar alleen, zonder dat Peer ooit bij hem kwam, of ook maar eenige neiging gevoelde om er eens te gaan kijken. Vader en zoon schenen even gevoelloos en houderig.

Peers vader kreeg op de fabriek een ongeluk, dat hem het leven kostte. De man werd begraven, Peer stond alleen. De fabriek bezorgde de begrafenis en betaalde bovendien aan den voogd een schavergoeding uit. Dat werd Peers kapitaal. En dat gaf een bepaalde richting aan zijn leven.

De jongen was 16 jaar en al eenigen tijd gewoon voor zichzelf te zorgen. Hij betaalde zelf het kostgeld en hield dan een kleinigheid voor zijn kleeren over, maar verlangde ook niet meer. Met Vaders doen had hij zich nooit bemoeid, hij dacht er niet aan, of die overhield of te kort kwam. Hij was als een vreemde voor hem.

Zelfs de aandoenlijkheden van 't plotseling sterven, de begrafenis en al, wat daaraan vast was, hadden op hem schijnbaar geen uitwerking. Maar de kennisgeving, dat hij nu door zijn vader nog wat bezat, dat hem bij zijn meerderjarigheid zou toekomen, of dat, desnoods, reeds vroeger voor hem gebruikt kon worden, gaf hem een vagen indruk, alsof zijn doode vader hem uit het graf nog eenige zorg toonde. Dat bracht eenige beweging in zijn ziel. Dat werkte iets in zijn wezen, dat op gehechtheid aan vaders nagedachtenis geleek.

Dat sprak zich bij hem uit in de begeerte om vaders kamertje te gaan bewonen. Daar was hij geboren, daar was zijn moeder gestorven, daar had zijn vader zoo stil en teruggetrokken geleefd. Maar dat formuleerde hij zoo niet, dat hing slechts als een donker besef in zijn geest en 't was weinig meer dan instinktmatig, dat hij er behoefte aan gevoelde die onbekende, eenvoudige meubeltjes in zijn nabijheid te hebben en 't schamele huisraad te gebruiken, dat aan zijn ouders had toebehoord.

Er was geen bezwaar in de schikking. Zijn kostmoeder had er wel niet veel

mee op, maar daar vroeg hij niet naar. Hij werd vaders opvolger in 't hokje en de huisbaas had geen enkele maal over nalatigheid in de betaling te klagen.

't Huis was vol jong volk, op de fabriek kwam hij, zoo hij wou, geregeld in aanraking met jongens en meisjes van zijn leeftijd, hij had maar een stap te doen om mee te kunnen genieten van hun vroolijkheid, hun „plezier”, hun uitspanningen. Maar hij stak er de hand niet naar uit, hij wees alle aansporing er toe zonder moeite af. Terwijl anderen pas goed begonnen te leven, leek hij reeds oud te worden en te verdrogen. Men zag hem nergens dan op de fabriek en op weg er heen of van daan.

Natuurlijk liet men hem links liggen. Hij moest het zelf maar weten, men had hem niet noodig. Hij liep niemand in den weg, was niet bits of brommig, op zijn manier eer hulpvaardig en voorkomend en zoo leefde hij te midden van een drukke, woelige, verleidelijke omgeving, als een Robinson op zijn eiland.

In zijn hokje scharrelde hij alles zelf. Er kwam geen vreemde over den vloer. Hij was zijn eigen keukenmeid, werkmeid, waschvrouw, naaister, schoenmaker, enz. Alleen in den hoogsten nood gaf hij iets uit. Licht en vuur spaarde hij zooveel mogelijk. Slechts nu en dan veroorloofde hij zich de weelde van een warm maal in de volksgaarkeuken, overigens leefde hij bij brood, kaas, worst en water. Koffie of thee had hij niet noodig, bier of iets van dien aard kon hij missen, rooken of snuiven deed hij niet. Hij was als een kluizenaar. Een monnik in zijn cel kon het niet soberder hebben!

En onder dit alles gevoelde hij zich eer tevreden dan ongelukkig. Zijn zuinigheid was, al schijnt het vreemd, geen gierigheid, geen geldzucht, maar

een soort van sport. Hij kon ook wat missen, hij had ook wat voor een ander over, al deed zich de gelegenheid niet zoo dikwijls voor, dat hij het toonen kon. Zijn teruggetrokkenheid gaf hem een behaaglijk gevoel van onafhankelijkheid.

Zoo strompelde hij zijn levensweg jaren lang voort. Als een vreemde hem eens vroeg, met het oog op zijn kruk, hoe hij zoo ongelukkig kwam had hij verschillende verhalen. Hierin speelde zijn fantasie hem parten. Nu eens was hij uit de wieg gevallen en later hoorde men, dat hij 't op straat, in school, op de fabriek of elders had opgedaan. De juiste herinnering aan dat voorval ontbrak hem, hij vond het de moeite niet waard er naar te informeeren, en zoo maakte hij er, naar tijdsgelegenheid of inval maar wat van.

(Wordt vervolgd.)

BLADVULLING.

Iedereen kent de *dahlia* en de *fuchsia*. De eerste ontleent haar naam aan den Zweedschen kruidkundige Andreas Dahl, die haar in 1788 in Mexico vond. Hij maakte er grooten opgang mede in de Fransche en Duitsche kweekerijen. Men zocht toen vooral naar nuttige planten en voedingsmiddelen; het was in den tijd van Parmentier en de aard-appelen. De groote knollen der plant hield men voor een uitmuntend voedingsmiddel, dat de *parmentière* overtreffen zou. De bladeren zouden ook, zooals men meende, met voordeel de spinazie kunnen vervangen. De *fuchsia* is genoemd naar den Duitschen botanicus Leonhard von Fuchs, in 1565 te Tübingen overleden.

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 7).

Als Peer „thuis” tijd over had, *studeerde* hij. Hij had een Chineeschen eerbied voor bedrukt papier. Langzamerhand was hij in 't bezit gekomen van allerlei blaadjes: oude kranten, die voor pakpapier gediend hadden, reclamebiljetten, vliegende blaadjes, prospektussen en dergelijke. Bijna elken dag groeide die voorraad aan, want hij verzuimde geen gelegenheid om zoo iets in zijn bezit te krijgen.

Zijn eigenlijke bibliotheek bestond uit een gebedenboek en een schoolprijs, dien hij indertijd veroverd had. Maar daar zag hij weinig naar om. Zijn andere, losse voorraad gaf hem meer bezigheid. Daaruit gaarde hij allerlei indrukken, die maakten verschillende vragen in hem wakker, zonder dat het hem benauwde, wanneer hij zonder antwoord moest blijven. Zonder dat hij het wist bewaarde die hem voor verstandelijke versterving en gaf hem in zijn eenzaamheid en eigengewilde afgeslotenheid een zekere ruimte van blik, aanraking met dingen, die ver van hem afstonden, belangstelling voor onbekende zaken, aansporing tot onderzoek, een aansporing, die zijn min of meer logge geest zoo noodig had.

Bij zijn meerderjarigheid ontving Peer zijn kapitaaltje, voegde dat bij zijn spaarcenten, die hij voorzichtig had uitgezet en leefde verder zijn leven zoo door, alsof hij een vastgesteld program afwerkte en naar geenerlei verandering haakte.

Toch leefde er iets in hem, al wist hij niet wat. Hij was toch ook een mensch, ook een man. En al trachtte hij sommige invallende gedachten en opwellingen met een gemompeld: Gekheid! op zij te zetten, zoo begon hij zich toch langzamerhand meer met zichzelf en zijn toekomst bezig te houden, dan hij vroeger wel gedaan had.

Op de fabriek had hij een zeer bescheiden plaats en een zeer bescheiden loon. Maar dat had niet verhinderd, dat hij af en toe nadenkende over zijn taak, opgewekt misschien door een of ander, dat hij gelezen had, met voorstellen gekomen was tot eenvoudige veranderingen in zijn werk, die goed opgenomen waren en praktisch bleken te zijn. Daardoor was hij bij den directeur genoemd en eenigszins uit den grooten hoop op den voorgrond gekomen. Hij had een spoelrad aan huis gekregen, om daaraan de wijzigingen te probeeren,

die hij op 't oog had. Toen zijn geknutsel, door vaardiger handen volmaakt, goed voldeed, ontving hij ter aanmoediging een kleine premie en met oog op zijn zwaren gang en ongunstig weer, verlof om, zoo hij dat verkoos, thuis te werken.

In 't eerst had hij daar weinig mee op, maar later beviel hem dat toch en maakte hij er niet zelden gebruik van. Hij kreeg dus een spoelrad in huis en werd per stuk betaald.

Zoo werd hij min of meer huiszittend en nog meer eenzellig dan hij reeds was. Zoo van buiten, zoo oppervlakkig kende hij heel wat menschen, mannen, vrouwen en kinderen, maar geen hunner trok hem bijzonder aan, hij was een onverschillig heremiet, te midden van een zeer bevolkte omgeving.

Natuurlijk had hij ook wel eens van trouwen gehoord en verschillende nummers van zijn losse bibliotheek gaven hem gelegenheid en aanleiding te over om het onderwerp te overdenken. Maar grooteren indruk maakte het niet op hem. Hij liep langzamerhand naar de 30 en meende, dat hij wel haast over de „kwade jaren” heen zou zijn. Hij kon het tot zijn eindje best zoo houden.

Dat was evenwel buiten zijn kruk gerekend. Menschelijkerwijs toch gesproken heeft die kruk hem een vrouw bezorgd. Een van de vele kleinigheden, die in 't menschelijk leven zooveel macht uitoefenen.

Op een winteravond was hij met zijn gezelschap van de fabriek gekomen, hij een van de laatsten, en had, thuis gekomen, bemerkt, dat hij zijn zakmes kwijt was, dat hij onderweg nog gebruikt had om een bengelende knoop van zijn wambuis te snijden. Het instrument was hem zoo onontbeerlijk, dat hij dadelijk op den zoek uittoog. Hij zou het naast zijn zak gestoken en niet gehoord hebben, dat het in de sneeuw viel. De weg werd tusschen-

tijds weinig begaan, hij herinnerde zich heel goed de plaats, waar hij wezen moest, hij had alle kans van slagen.

Hij bedroog zich dan ook niet. Het mes lag rustig op hem te wachten. Hij bukte zich om het op te nemen. Of hij daarbij wat haastig en onbedacht te werk ging, of zijn kruk op den gladden grond uitschoot, of een zwakke plek had, dat kon hij niet uitmaken, maar zeker is, dat hij zijn stuur kwijt raakte, zijn kruk brak en met een vervaarlijken bons op den grond plofte en op het kreupel been terecht kwam.

De schok bedwelmde hem min of meer en deed hem in de eerste oogenblikken geen pijn voelen, maar toen hij wat bijkwam en beproefde op te kruipen, bleek hem dat onmogelijk en gevoelde hij zoo'n pijn, dat hij 't bijna zou uitgeschreeuwd hebben. Maar hij hield zich stil, tastte naar zijn mes, stak het in zijn zak en schikte zich doezelig in zijn lot in de hoop, dat er wel iemand komen zou om hem te helpen. Schreeuwen of roepen kon later altijd nog.

Die hulp kwam dan ook in de persoon van Angeliek, die bij de directeursvrouw nog eenig huiswerk verricht had. Zij kende hem beter dan hij haar. Zij begreep dadelijk, dat het „de Stelt,” was, die daar zoo lag, maar hij had zoo gauw geen begrip, dat hij haar onder de fabrieksmeisjes ook wel eens gezien had.

Zij stak dan ook niet uit. Een gezicht nog minder dan gewoon. Mooi, dik haar, dat was waar, en vriendelijke oogen, maar anders! Toch nog iets heel moois, dat Peer nu eerst gewaar werd.

Ze begreep dadelijk ongeveer, wat er aan de hand was en zei: „Een ongeluk gehad met de kruk, Peer? Kan ik je helpen?”

Peer was nog niet heel helder. De

schrik zat hem nog in zijn tong, maar die stem was hem als een engelenstem, 't was als muziek!

Nu mag 't wel zijn, dat hij onder den indruk van een helpende hand wat meer hoorde dan anders, maar waar was 't dan toch ook, dat Angeliek een stem had, zoo helder en klaar, zoo hartelijk vol en rond, dat iedereen er graag naar hoorde, al zei ze de gewoonste dingen van de wereld. Wat moet zoo'n gebrekkige en hulpbehoevende man er dan niet door verkwikt zijn!

Hij gaf zoo goed en kwaad mogelijk zijn verhaal en trachtte meteen op te komen. Toen dat niet lukte, pakte zij hem flink onder de armen en zette hem op zijn been. De kruk kon niet meer dienen, maar Peer nam de stukken onder den arm.

Hoe nu?

Niemand in den omtrek, die mee kon helpen.

„Wil je hier nog even blijven zitten, dat ik iemand ga roepen? Of willen we 't samen probeeren?”

— Samen — zei Peer, die er maar liefst geen anderen inhaalde en hoop had, dat hij met Angeliek's hulp zijn kamer wel bereiken kon.

„Nu, samen dan! Sla je arm dan maar om mijn hals, dan zal ik je steunen!”

En zoo goed als 't ging, hinkend, schuifelend en slepend kwam het zonderling paartje vooruit. Angeliek was stevig genoeg om den tengeren man te houden, maar iet of wat vreemd begon ze 't geval toch te vinden. En als hij niet te veel pijn had gevoeld, zou hij zichzelf ook geschaamd hebben.

Ze bemerkten beiden al spoedig, dat het zoo strompelend niet gaan zou en besloten dus aan 't eerste huis het beste aan te kloppen.

Daar nam men „de Stelt” hulpvaar-

dig op en beloofde verder voor hem te zorgen.

„Dank je wel”, zei Peer.

„Geen dank!” zei Angeliek en verdween.

Peer kreeg wat te drinken, werd wat afgeborsteld en toen op een handwagen naar zijn logies getransporteerd.

't Zou wel gaan, zei de man, die hem geholpen had en dat dacht hij zelf ook wel.

„Hoe heet die vrouw?” zei hij nog.

„Wel, Angeliek Verveeren. Kende je die niet?”

„Niet bij naam.”

„Nu dan, wel te rusten en beterschap! Ik kom morgen eens kijken.”

Daarmee was 't voorloopig gedaan.

Peer krabbelde in bed en de pijn was gelukkig zoo hevig niet, of hij kon spoedig in slaap doezelen. Maar in zijn droom was 't nog altijd, of hij een engelenstem hoorde.

Toen hij wakker werd en alles in eenigszins andere kleuren voor zijn geest stond, bleef Angelieks tusschenkomst en hulp hem toch nog een voorval van belang. En 't duurde geen maanden meer, of zij waren man en vrouw. Als weeskind van buiten naar de stad en op de fabriek gekomen, waren er van haar kant geen beletselen, hij was ook „vrij” man, waar zouden ze op wachten? 't Was alles zoo bedaard en kalmpjes in zijn werk gegaan, als men zich maar voorstellen kon en beiden waren te moede, of zij al jaren getrouwd geweest waren. Angeliek had er alleen deze verandering bij, dat ze de fabriek liet glippen en werkhuizen zocht en vond. Dat stond haar beter aan dan 't fabriekswerk en alleen op haars mans loon voort te leven kwam zoo min bij haar op, als bij hem, dat het zijn eer te na zou zijn, wanneer de vrouw er wat bij verdiende.

Aldus genoten ze een zekeren wel-

stand, maar geregeld leven deden ze niet. Als zij den heelen dag uit was, zooals de meeste dagen van de week gebeurde, leefde hij zijn oude leventje, hoogstens met die verandering, dat ze 's avonds nog eens smulden van 't geen zij meebracht, óf als een kleine verrassing van haar loon of van een buitenkansje, óf van een kliekje, dat haar meegegeven werd.

Die samenleving was allesbehalve idyllisch en geen dichter zou er een vers op gemaakt hebben, maar de menschjes waren tevreden en onbezorgd, hun wenschen gingen niet boven hun krachten.

Toen Angeliek met de niet verstorven neiging van een buitenkind begon te verlangen om eens wat onder de fabriekswalmen uit te komen, in vrijer lucht te ademen en een huis alleen te hebben, gelukte het hem in een buitenbuurt, „De Groene Papegaai,” weleer misschien een heerlijkheid der middeleeuwsche boogschutters, een huisje te huren van de direktie der fabriek. De huur was oogenblikkelijk wel wat hoog, maar bij geregelde betaling werden zij na 12 jaar eigenaars en zij getroostten zich dus iets. De ruimte was bescheiden genoeg, maar in vergelijking met het pas verlaten kamertje een hotel en bovendien gaf een lapje grond den indruk van een tuin, zij waren er voldaan en gelukkig mee en hebben er vele jaren genot van gehad.

In dat „huis” heb ik u Peer 't eerst voorgesteld. Maar om nog meer van hem en zijn vrouw te laten hooren moet ik u spreken van

„HUN” KINDEREN.

„Die” staan daar met eenig opzet. Daar zit wat achter. Dat beduidt dat „hun” kinderen hun kinderen niet waren, al waren de geboorteakten volkomen in orde.

Toen de Palmaerts een tijd lang in hun huisje gewoond hadden, kreeg Angeliek, zooals haar gedurig gebeurde, eens een nieuw werkhuis. In een plaats als Fabrika, waar de menschen zoo dikwijls verhuizen, nu om hun betrekking, dan om familieomstandigheden, komt dat voor.

Dat nieuwe werkhuis nu was er een van bedenkelijk allooi. Niet van 't allerverdachtste, zooals blijken zal, maar toch minder gewenscht. Angeliek had gehoord van een tamelijk groot huis, door een moeder met een dochter geregeld bewoond, een stil huis, ofschoon met nog al logé's soms. Zij had zich gepresenteerd, over en weer stonden de voorwaarden aan, zij werd aangenomen voor een paar dagen de vaste dienstbode te helpen.

Maar zij was er nog niet lang, of zij begreep den staat van zaken volkomen. De „inrichting” was er eene, die soms advententies plaatste als deze:

Gunstige gelegenheid aangeboden voor dames, die eenigen tijd in afzondering wenschen te leven. Liefderijke behandeling, zorgvuldige verpleging en strikte geheimhouding worden gewaarborgd. Nadere inlichtingen onder lett. N., enz. . .

Het huis was op deftigen voet ingericht. Mevrouw en haar dochter waren „deftige” dames, in taal noch manieren iets verradend van de eigenaardige positie, waartoe zij gekomen waren en waarin zij geenerlei bezwaar meenden te zien. Zij kwamen na, wat zij beloofden, alle dames, die bij haar gewoond hadden, zouden 't kunnen getuigen. Er waren zooveel vrouwen, die op schandelijker wijs haar brood verdienen! Zij lieten zich goed betalen, natuurlijk, maar aan welke eischen hadden zij ook niet te voldoen.

(Wordt vervolgd).

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 69).

Angeliek kwam weinig in aanraking met de familie, maar was na korten tijd deels door inlichtingen der dienstbode, deels ook door eigen opmerkingen, tamelijk wel op de hoogte.

't Was er ver van daan, dat zij iets onbetamelijks in dit bedrijf zou vinden. 't Huis had voor haar min of meer het karakter van een liefdegesticht en zij had eerbied voor de dames, die zulk een taak van zorgzame verpleegsters op zich genomen hadden.

Bij Peer was een schijn van bezwaar, maar hij sprak dat niet uit, terwijl hij zich geruststelde met de gedachte, dat zulke huizen er ook moeten zijn. De rijkelui maakten alles goed met geld, 't was dan nog maar beter, dat zij zoo deden, dan de kinderen vermoorden.

't Ging naar Angeliek meedeelde in dat huis wel zoo geregeld en ordelijk toe als in andere huizen, waar zij verkeerde. De dames namen haar plichten waar als goede Christenen, ze gaven een goed loon en rijkelijken kost, alles was zoo proper en net, als men maar verlangen kon.

Van de „logé's," als die er waren, kreeg Angeliek zoo goed als niets te

zien. Dat was een punt van geheimzinnigheid, dat haar nieuwsgierigheid prikkelde. Zelfs als er in huis een kleine geboren werd, moest zij dit uit het een of ander opmaken, maar gezegd werd er niets. De „strikte geheimhouding" liet weinig te wenschen over. De werkvrouw wachtte zich ondertusschen ook wel bij anderen over dit „huis" te spreken. Want zij gevoelde, dat dit toch eenig gevaar voor haar reputatie meebracht, al zag zij er voor zich zelf niets in.

Zoo verkeerde Angeliek veel buitenshuis en kon haar man aanhoudend onthalen op groote en kleine nieuwtjes. Voor hem had zij geen geheimen en haar zilverstem behield voor hem de oude aantrekkelijkheid. Hij bleef er aan genieten.

Eenige jaren gingen zoo voort, totdat Angeliek op een avond met een verhaal thuis kwam, dat hun beiden veel te doen gaf.

Zij gaf haar verslag ongeveer op de volgende wijs:

Mevrouw nam me alleen in de kleine achterkamer met die fluweelen overgordijnen en die stoelen met groen pluche, daar het stof altijd zoo in gaat

zitten. Ik moest een stoel nemen en toen zei ze:

„Angeliek, ik moet eens wat met je overleggen, maar kun je me beloven, dat je er met niemand over spreken zult?”

„Als 't geen kwaad is, wel, Mevrouw, maar voor mijn man mag ik niets verzwijgen.”

Toen Angeliek zoover was keek zij Peer eens aan en toen zij iets goedkeurends om zijn lippen zag spelen, ging zij verder:

Kwaad, zei ze, daar zou ik je niet over spreken, dat weet je wel, het is eer een goed werk, daar je anderen mee helpt en daar je zelf nog voordeel van kunt hebben.

Toen zei ik maar, dat ze op mij aan kon en dat niemand wat van mij hooren zou, behalve jij.

Ik heb, zei ze toen verder, een jonge Mevrouw in huis, die een baby wacht. Dat beteekent een kleintje. Dat zeggen die groote lui zoo. Haar man — je begrijpt wel Peer, hoe dat zit, maar ze zei zóó — haar man wordt door z'n familie bemoeilijkt en nu willen ze van dat kind, als 't er is, niets weten. Ik dacht er ondertusschen het mijne van, want we zijn ook geen kinderen meer, hè? maar liet haar voortpraten. 't Kwam er dan op neer, dat wij dat kind tot ons zouden nemen, als ons eigen en dat zou onze scha ook niet wezen.”

Hier zweeg de zilverstem en de mooie oogen gleden over Peers gelaat om rimpeltje voor rimpeltje te bestudeeren en op 't getrek der mondhoeken te letten. Van *zijn* oogen was bijna niets te zien.

En wat heb je gezegd?

Wat zou ik zeggen? Dat ik daar niets van wist, voor dat ik met jou had kunnen spreken en dat ik er dan wel nader bericht van zou doen.

Zou je daar nu zin in hebben? Zoo'n vreemd kind en dan al dien last! En

op den koop toe laten ze er je nog mee zitten en wat dan?

Ja, dat weet ik allemaal nog niet. Mevrouw zei, dat het schat en schatrijke lui waren, die er veel voor over hebben

Met d'r mond kunnen ze elkaar wel rijk praten!

Dat is wel waar, maar Mevrouw wou maar eerst weten, of jij er niet tegen zoudt zijn, dan zou er wel een mijnheer komen, een notaris, zei ze geloof ik, die alles nader met je kon overleggen en bespreken. 't Kan je geluk zijn, zei ze, want het is die menschen veel waard en je kunt er vast op aan, dat ze geven zullen, wat ze beloven.

En van hoeveel sprak ze?

Daar kwam ze niet in. Dat ging haar niet aan, zei ze. Als jij maar geen bezwaar hadt zou de notaris dat met jou uitmaken.

En wat denk je?

Nu, we zijn nog nergens aan vast. Ik heb niets beloofd en jij natuurlijk nog minder. Waarom zou je niet eens hooren, wat die notaris te zeggen heeft, daar binden we ons nog niet mee en dan kunnen we altijd nog zien.

Maar begrijp je wel, wat een last?

Zeker wel, maar als ze goed betalen kan ik er immers een paar huizen aan geven en zoo'n kind op te passen is ook zooveel werk niet. Ze loopen gauw weg, dan is 't ergste geleden.

Angeliek zei er niet alles bij, wat ze dacht. Ofschoon ze zich altijd goed gehouden had en Peer gedurig uitgelegd, hoe gemakkelijk het eigenlijk was dat ze *geen* kinderen hadden, zoo had ze toch ook den natuurlijke drang van 't vrouwenhart niet kunnen dooven. En 't leek haar een soort uitkomst, een vervulling, dat er nu toch een kind in huis zou kunnen komen.

Maar — zij sprak zich zoover niet uit.

Hij had voor zoo iets „sentimenteels”

geen orgaan. 't Mocht al eens zijn, dat de schijn van vaderlijk verlangen bij hem was opgekomen, moeite had hij er niet mee, 't was goed zoo. Wat anders was de kans op een onverwachte en groote verdienste. Want, al was hij niet geheel ingewijd in al de ongerechtigheden, die zulk een groote, weelderige plaats als Fabrika te verbergen had, zooveel begreep hij wel, dat zoo'n geval als het voorgestelde, de moeite waard kon zijn om er over te denken.

Peer had meer te vragen, te zeggen en te overdenken dan in al zijn huwelijksjaren te zamen, maar het slot was, dat Angeliek den volgenden dag „Mevrouw” ging zeggen, dat Peer den „notaris” spreken wou.

Die liet niet op zich wachten. Notaris was hij niet, maar bankier. Een deftig, welbespraakt heer van middelbaren leeftijd. 't Was zijn zaak ook niet, hij kwam voor anderen. Nadat hij met eenige plechtigheid Peer geheimhouding had opgelegd en diens belofte ontvangen, begon hij zakelijk en duidelijk, maar zonder namen te noemen, Angeliek was er ook bij, te zeggen, wat men van hen verlangde.

't Zou denkelijk nog eenige weken duren, eer het kind geboren werd, maar zoodra men tot overeenkomst geraakt was, zou Angeliek zich houden, alsof zijzelf de groote gebeurtenis verwachtte. — Wat zette zij oogen op, toen dat zoo droog uit den mond van den bankier kwam! — Die liet zich daardoor evenwel niet ophouden en ging voort, dat zij voor wieg, kindergoed, enz. te zorgen had, haar werkhuizen tijdelijk op te geven, zich thuis te houden en zoo meer. In één woord: een komedietje te spelen voor de omgeving.

Zoodra het kind geboren was zou het gebracht worden, dan moest Peer mee als vader voor den doop en den

volgenden dag op 't stadhuis het kind aangeven als 't zijne. Want dat was de voorwaarde, waaraan men vasthield, het kind moest van de geboorte af en voor altijd gelden als een Palmaert en de Palmaerts zouden te verklaren hebben, dat zij zich nooit tot eenige navraag of tot eenig onderzoek betreffende de wezenlijke ouders van het kind zouden laten bewegen.

In Peers dof geweten begon nu wat te werken. Minder nog dit, dat hij door zijn valsche verklaringen iets onwaars zou doen, dan wel de vrees, dat hij betrapt kon worden en met den rechter in aanraking komen.

Hij sprak dit dan ook uit.

Geen vrees, zei de bankier. Gij neemt dit kind als het uwe aan. Dat mag gerust. Hoe dikwijls trouwt iemand niet met een meisje, dat een voorkind heeft. Dat kan hij dan immers ook als 't zijne aannemen? En dat kan immers ook nog wel een vreemd kind wezen, daar het meisje niet eens de moeder van is? Daarover hebt ge u niet te bekommeren. Als 't eenmaal zoover is, zorg ik voor al die aangelegenheden, Ge zult er niet de minste moeite mee hebben.”

Daardoor werd Peer al half overreed, maar toen eindelijk een aanzienlijke som genoemd werd, met belofte, de helft te voldoen, zoodra de overeenkomst gesloten was en de andere helft na de officieele inschrijving van het kind als een Palmaert, deed dat de deur dicht.

Peer was overgehaald, Angeliek had niets meer in te brengen, nu hun eenige duizenden guldens in de oogen blonken.

De bankier stond op.

Op zijn laatst hoop ik, dat u mij morgen beslissing wilt geven, want de tijd dringt. Kan ik daarop rekenen?

Zeker mijnheer, maar nog één vraag, als u 't mij niet kwalijk neemt. U hebt

naar ons kunnen informeeren, vóór u hier kwaamt, maar wij kennen u niet. Zou ik mogen weten"

Gelijk heb je man! Groot gelijk! En de bankier haalde een adreskaart uit zijn zak. Maar weet ge: mondje dicht, anders weet ik van niets. Ge kunt naar mij informeeren, waar ge maar wilt, maar waarom ge dat doet en wat we bespraken, mag niemand weten. Dat heb je immers goed begrepen, allebei?

Geen zorg, mijnheer! Nu kunnen we verder. Laat u 't maar aan ons over!

Daarmee liep het gesprek af.

Peer informeerde voorzichtig bij zijn directeur, die hem bijna uitlachte er over, dat hij den algemeen bekenden bankier niet kende. „Ik wou, dat ik een paar millioentjes van hem te vorderen had”, zei hij.

En zoo kwamen de Palmaerts er gemakkelijk toe om reeds in den avond te gaan zeggen, dat zij toestemden.

Den volgenden dag begon de komedie. Peer en Angeliek speelden hun rol, alsof zij voor 't tooneel waren in de wieg gelegd en voor er een maand verlopen was, kraaide er een kleintje in hun huis, dat op den naam Veronica gedoopt en ingeschreven was, een fijn poppetje, maar een gezond kindje.

De „moeder” was spoedig weer op de been en kon voor een groot deel weer haar gewonen loop volgen. Want de kreupele Peer werd zoo knap in 't bakeren en had zooveel zorg voor „zijn snoesje,” dat het arme schaap aan geen betere handen had toevertrouwd kunnen worden. De bankier was zijn beloften trouw nagekomen en van hun kant waren de Palmaerts eerlijk van plan niet voor hem onder te doen.

Peer bekeek dat kind met wondere oogen. Hij had aan zulk klein goed nog

nooit eenige aandacht gewijd, maar nu hij zoo'n teer schepseltje den heelen dag voor zich had, bekeek hij het als een nieuw verschijnsel. 't Was een rijk kindje en 't had hem rijk gemaakt. Maar dat moest hij trachten te vergeten. Het was zijn, *hun* kindje, dat moest hem elken dag wezenlijker worden en dat werd het ook.

Het teere wicht maakte Peer inwendig los. Stijf was hij geweest van jongsaf, gesloten, versteend bijna, maar nu kwam kleine Veronica beproeven, of er nog niet wat warmte en wat leven onder de ijskorst zat. Toen er na eenige maanden sprake van kon zijn, dat zij hem kende, en met de helderblauwe oogjes volgde, was hij verrukt met een aandoening, die hij zijn leven lang niet gekend had.

Angeliek was goed voor 't kind, 't kan niet anders gezegd worden, maar zij trok er niet zoo mee op als Peer en 't was haar niet zoo gemakkelijk zich op de moederplaats te zetten, als 't Peer scheen om zich vader te denken.

't Kind groeide voorspoedig op, leerde loopen en praten en werd al spoedig zoo gedrild in wegzetten, aangeven en dergelijke, dat Peer er een kleine huishoudster aan had en er zijn bibliotheek voor vergat.

Als 't kind hem streelde en lief met hem deed, dan trilde er iets in zijn hart. Hij voelde de liefde, hij moest naar binnen kijken en onwillekeurig kwam er dan iets als een zelfbedreiging: 't is je eigen kind toch niet!

Bij alle voldoening, die hij overigens had, wekte dat toch steeds eenige onrust in hem. Wat hem voor jaren uit het hoofd was gepraat door den bankier, de gewetensvraag, die kwam gedurig al eens weer bij hem op.

Zelfs zoo, dat hij al wel eens bij Angeliek informeerde, of zij ook van zoo iets last had. Als ze dan met haar

vroolijke, volle stem antwoordde: „Wel man, hoe kom je er bij, 'tis immers alles in orde?” dan schikte het weer, maar toch was de zilverstem niet in staat, om de stem van het geweten geheel tot zwijgen te brengen.

Toen er dus weer eens een aanvraag kwam van dergelijken aard, die opnieuw gouden bergen beloofde en Angeliek wel aanstond, zei hij eenvoudig: Neen, dat doen wij niet meer, eens is genoeg!

Heb je er dan spijt van, dat we 't er zoo goed mee gekregen hebben, en is 't kind niet lief?

We hebben 't er goed mee gekregen en 't kind is lief, maar we willen 't niet weer doen. 't Zou me te moeilijk worden.

Dan kan ik immers heelemaal thuis blijven?

Dat bedoel ik niet Angeliek, laat maar!

En ze spartelde verder niet tegen, ofschoon ze Peers bezwaar niet recht besepte. Ze konden 't nu immers zoo dubbel goed krijgen!

De betrekkelijke welstand had hier niet bedorven of lui gemaakt. Peer had zijn huiselijke leveranties aan de fabriek niet gestaakt en Angeliek was voor en na uit werken gegaan. Niemand behoefde te bemerken, dat ze een appeltje hadden voor den dorst.

Geruimen tijd later en tegen aller verwachting in, diende zich een kleine aan, die niet kon afgewezen worden. Hoe trotsch en gelukkig was Angeliek. Ze zou haar *eigen* kind hebben! Er behoefde nu geen komedie gespeeld te worden!

En Peer, die wat kalmer de komende dingen tegemoet zag, had zooveel lieflijke ervaringen van 'taangenomen kind, dat hij tegen een verdubbeling van zijn taak in 't geheel niet opzag, al kon hij niet eerlijk spreken van een vervulden wensch. 't Deed hem goed, dat Angeliek er zoo mee ingenomen

was, dat „oudje”, en hij hoopte maar, dat de kleine wat van moeders stem zou meekrijgen, dan had hij dubbel muziek.

't Kleintje kwam en was een meisje. Hortense moest ze heeten. De vijfjarige Veronica was boven de wolken met haar zusje. En zoo trouw hebben de Palmaerts woord gehouden, dat Veronica nooit iets gemerkt of gehoord heeft van aanhalingteekens voor dat *zusje* en tot haar dood toe er niet aan heeft kunnen twijfelen, of ze waren kinderen van één vader en moeder.

Moeder bleef nu thuis, want de kleine huishoudster moest naar school, dat ging niet anders. En 't ging goed zoo, maar de „oude lui” verlangden altijd naar 't klokje van thuiskomst. Angeliek in de eerste plaats, omdat er dan een boodschapje of wat anders op haar wachtte, Peer, omdat er in zijn huisje iets ontbrak, wanneer het lieve kind er niet was.

't Was dan waarlijk ook een lieveling, zacht, vroolijk en handig. En fatsoenlijk, zooals Angeliek zei, men begreep niet, waar ze 't vandaan had, zij was met al zulke manieren niet opgebracht. Als zij de kleine Hortense mocht verzorgen en oppassen, deed ze dat zoo moederlijk en teer, dat er dien onaandoenlijken Peer wel eens de tranen van in de oogen kwamen.

Dat bewees, dat hij wat van zijn onverschilligheid verloren had. En dat was door dit kind gekomen. Geheel onopzettelijk natuurlijk had haar aanminningheid en hartelijkheid hem zachter, gevoeliger gestemd en — wat nog meer waard was — op zijn geweten leeren letten.

Dit kind der schande, zooals sommigen haar zouden kunnen noemen, had zulk een teere ziel, zulk een indruk van te moeten vragen, wat goed en kwaad was, dat het hem dikwijls in verwarring bracht en tot een zelfonderzoek, waartoe

hij zichzelf nimmer in staat gerekend zou hebben.

Angeliëk gevoelde daar ook wel wat van, maar toch lang zooveel niet als haar man. Zij was te beweeglijk, te druk en nu met Hortense te vol plannen en toekomstgedachten om veel acht te geven op de bewegingen van haar innerlijk leven.

Als ze dat beiden evenwel onder woorden zouden kunnen gebracht hebben, zouden zij 't eens geweest zijn, dat de kleine Veronica in huis den toon aangaf, niet als heerscheres, maar als eene, die men bevoegd achtte om te oordeelen over goed en kwaad.

Ondertusschen werd zij niet vertoeld. Want al ondergingen vader en moeder bij tijden en op den langen duur haar invloed, als 't noodig was gaven zij niet toe en leerden 't kind gehoorzaamheid. Als Angeliëk wel eens van andere menschen hoorde, hoeveel moeite zij met hun kinderen konden hebben, was zij dankbaar voor zoo'n „engel van een kind” en hoopte maar, dat Hortense niet minder zou wezen, als zij zoo ver kwam.

Angeliëk droomde nog wel eens van een huis vol kinderen, maar 't bleef een droom. Toen de dikke, dartele Hortense, een wolk van een kind, de wieg ontgroeid was, kon die voor goed geborgen worden. 't Bleef bij de twee zusjes. Angeliëk kon weer wat uit werken gaan en vader Peer was 't meest met de kinderen doende.

Hortense vertoonde een geheel anderen aard dan Veronica. Zoo zacht de eene was, zoo kinderlijk onbesuisd en woest kon de andere wezen. Maar moedertje wist haar zoo goed te leiden, dat vader wel eens kon verlangen, dat zij thuis kwam, omdat hij met de ongedurige buien van zijn kleinste zoo slecht raad wist.

Toen wij Peer 't eerst voorstelden, was hij alleen. De meisjes 12 en 7 jaar oud waren beiden naar school, Angeliëk was weer naar een werkhuis, want ofschoon zij 't heel niet noodig had, was haar dat onder de menschen verkeeren zoo tot behoefte geworden, dat het haar heel wat gekost zou hebben om het op te geven.

In die eenzaamheid, waaraan hij maar slecht kon wennen, had hij bezoek gehad, een bijzonderheid van belang. Daarmee moeten wij een nieuw hoofdstuk beginnen.

HOOFDSTUK II.

EEN VREEMDELING.

Het Belsche land grensde ten Noorden aan Noordland en op een dorp daar woonde, jaren geleden, de lange Van Haveren, een neef van *den korten*. Ze gaven elkander in lengte niet veel toe, maar de volksmond maakte eenmaal dat onderscheid en daar was niet veel tegen te redeneeren. 't Deed er ook niet toe. Schande zat er niet in.

De lange Van Haveren was een flink timmermansbaas, wien 't goed ging in de wereld. Bedreven in zijn vak, voortvarend van natuur, vriendelijk en hulpvaardig, was hij bij velen gezien. Maar bij anderen weer niet. Voornamelijk om deze oorzaak:

Het dorp heette Buitenrust en die naam kan men tweeërlei opvatten. Zoo, dat het zeggen wil, dat men buiten rust heeft, maar ook zoo, dat het een plaats van onrust beteekende. En in dien laatsten zin mocht het in van Haverens dagen wel zoo genoemd worden.

Die onrust kwam voornamelijk van 't kerkelijke. De menschen waren er alle Gereformeerd, Protestantsch ten

minste, en ze zouden 't dus, naar men zeggen zou, met één kerk en één dominee in één kerkelijke gemeente afgekund hebben. Maar daar hadden de Buitenrusters geen hoofden of ooren naar. Beter tien kerken dan één.

Zoo waren er dan, behalve de officieele gemeente, verschillende groepen en groepjes, die ik geen sekten wil noemen, omdat dat een leelijk woord is, elk met zijn inrichting, zijn voorganger, zijn leerstellingen, enz. enz. en was Buitenrust het tooneel van veel versnippering en splitsing, die volgens sommigen en tot eenheid en tot verheerlijking der waarheid leiden moest.

Vooreerst was daar nog niet veel van te zien. De groepen en groepjes stonden meestal tamelijk vijandig tegenover elkander, maakten elkander 't leven zuur, theologiseerden er op los en bleven bij hun opvattingen en meeningen, al kwam 't hun wat duur. De meesten waren welgestelde lieden, zij konden zich de weelde der splitsing veroorloven en ze desnoods voortzetten, tot er van het oorspronkelijk lichaam niet meer dan een huisgemeente overbleef.

De leden der officieele gemeente waren dus eenigszins van de behoudende partij en 't zal niemand verwonderen, dat ze aan verschillende kanten wat op konden loopen.

Van Haveren nu was van de Grootte Kerk en nog wel diaken. Dat was genoeg om hem te teekenen en om te verklaren, dat niet alle gemeentenaren hem even vriendelijk aanzagen. Er waren ertoch, die niet aarzelden te beweren, dat allen, die in de Grootte Kerk bleven, niet beter dan godloochenaars waren.

Dat was, ook wat Van Haveren aanging, zeker wat sterk en onbroederlijk gesproken, maar later verklaarde hij toch met zijn eigen woorden „dat zij

niet ver van de waarheid af waren. Ik was braaf, gaf ieder het zijne, zocht den vrede, was 't oppervlakkig ook met de kerkelijke waarheid eens, maar 't zat er bovenop, mijn ziel was niet aangeraakt, ik was innerlijk een heiden, zoo niet minder.”

Dat moeten we voor zijn eigen rekening laten, niemand kon er nader en beter over oordeelen. Maar al was hij in deze punten, zooals hij zei, een veinzaard of huichelaar was hij in geen deele, daarvoor had hij te flink, te open en dapper karakter. En bovendien, hij was niet van glas, zijn beoordeelaars konden hem niet door en door kijken en moesten zich onthouden hebben van zoo liefdelooze en algemeene veroordeeling, als zij nu maar al te gemakkelijk van de tong lieten slippen.

Na jaren van geluk en voorspoed werd deze Van Haveren door een groot ongeluk getroffen. Nauwelijks een jaar getrouwd, in 't best van zijn leven, verloor hij plotseling zijn vrouw, aan cholera. Hij was als door een bliksemstraal neergeslagen. Eerst verdoofd en verstompt, toen onstuimig en woest, verbitterd op God en menschen, in een treurigen toestand van wanhoop en harteleed.

Iedereen had nu met hem te doen. Ook zij, die hem anders links lieten liggen, trachtten hem nu te troosten en moed in te spreken. Maar hij wilde niet getroost en toegesproken zijn. Sombertrok hij zich in zijn huiskamer terug, gebruikte bijna niets, liet de zorgen voor zijn zaak aan de knechts over, begroef zich in zijn leed.

Niemand kon hem genaken, men vreesde voor zijn verstand en de vrienden omringden hem in 't geheim met allerlei voorzorgen, maar men was op een vreeselijke uitbarsting bedacht.

Eén kon hem wel genaken. Die heeft hem getroost en opgericht. Wat er in

die weerbarstige, worstelende menschenziel is omgegaan, niemand heeft het ooit van hem gehoord en 't was wijs van hem het te verzwijgen. Welke nuttigheid heeft het de slingerwegen en den weerstand van een boos menschenhart te openbaren?

Maar 't wonder der herleving had plaats, 't licht brak door in dien duisteren nacht, God troostte.

Veertien dagen na den dood zijner vrouw zag men hem op een morgen naar de pastorie gaan. En toen de oude dominee hem verwonderd en ontsteld in de huisgang te gemoet kwam, zei hij: Dominee, ik kom het u het eerst vertellen, God heeft mij vrede gegeven. Hij heeft de blijdschap uit de droefenis laten ontspruiten en mijn ziel gered.

Wat een blijde boodschap voor den ouden, beangsten man, die eerst nog voor opgewonden verstandsverbijstering vreesde, maar in het volgend gesprek tot de gelukkige en volle zekerheid kwam, dat hij met een dankbaar en verlost kind Gods te doen had.

Van Haveren begreep nu en later, dat dergelijke groote gebeurtenissen teer en kiesch moeten behandeld worden. Johannes wist indertijd ook wel, wat er met hem gebeurd was, maar zei er niet veel meer van dan een: „Het was de tiende ure" dat veel meer te denken geeft dan verhaald wordt.

Dat nam evenwel het feit van de groote en geweldige omkeering niet weg. Een man, die al zijn lust en geluk bij en door menschen of bij een mensch gezocht en, naar hij meende, gevonden had, wist nu van geen ander geluk, geen andere zaligheid dan in en bij en door Hem, die hem met schatten van eeuwige, onvergankelijke heerlijkheid en blijdschap, van genade en vrede, zoo rijk gemaakt had.

Waren er geen, die het hoofd schud-

den, over deze „bekeering?" Geen, die profeteerden, dat het wel geen stand zou houden? Geen, die peilen wilden en ijken en keuren?

Genoeg. Van Haveren zocht ze niet op, hij had geen stempel noodig, maar hij vermeed ze ook niet. En als hij in zijn ijvervuur voor hen getuigde van de groote liefde Gods, die Zijn Zoon voor ons, voor mij en voor U, gegeven heeft, opdat wij zouden kunnen zalig worden, dan konden zij zich toch niet wel onttrekken aan den invloed van dat glinsterend oog, van die zacht dringende stem, van dien vredeglans, die over het gelaat lag uitgespreid. En ze werden kalmer en voorzichtiger in hun oordeel.

't Was Van Haveren zwaar en moeilijk zijn gewone werkzaamheden weer op te vatten, maar hij kwam er toch toe en hij voer er wel bij, want geregelde werkzaamheid is een zegen.

Toch behoeft het niet te verwonderen, dat het in zijn eenzame woning anders toeging dan anders. Zijn vrije uren werden aan biddend onderzoek der H. Schrift gewijd, die hem vroeger wel geen gesloten boek was geweest, maar die hij nu toch met zoo heel andere oogen las, als een brief van zijn Vader uit den hemel direkt aan hem, Cornelis van Haveren, geadresseerd. Als er vrienden bij hem kwamen, kon en wou hij er niet van zwijgen. Zoo ontstonden er Bijbellezingen en Bijbelbesprekingen, oefeningen of gezelschappen, zooals „het volk" ze noemde, in zijn huis, die al meer en meer trokken.

Telkens ondervond Van Haveren, hoe 't hem aan kennis ontbrak en hij deed onder leiding van zijn ouderen vriend, den dominee, zijn beste best, om ook op dien weg te vorderen. Met zijn flink verstand en zijn algemeene ontwikkeling, met zijn dankbaar hart vooral, was de studie hem een lust, terwijl zijn natuurlijke welbespraaktheid hem drong

ook anderen deelgenoot te maken van 't geen hem verkwikte, sterkte en verheugde.

De menschen in den omtrek bleven niet onkundig van 't geen er in Buitenrust gebeurd was en zoo ontving de lange Van Haveren menige uitnoodiging voor oefening of gezelschap, waaraan hij zooveel mogelijk voldeed, daar ging nu zijn hart naar uit.

't Duurde niet lang, of hij begreep, dat zijn evangeliseerende arbeid op den duur slecht kon samengaan met zijn dagelijksch bedrijf en met de beslistheid, die hem eigen was, kwam hij er dus spoedig toe, zaak en huis te verkoopen en zich in een naburige stad te vestigen om zich geheel aan studie, kolportagewerk, Zondagsschool en wat zich van dien aard voordeed, te wijden.

Zijn timmerkist ging evenwel mee naar 't eenvoudig kamertje, dat hij huurde. Liefst was hij in Buitenrust gebleven, maar vooral voor zijn verdere ontwikkeling en leiding had hij den raad van zijn dominee gevolgd, die niet veel moeite had hem er van te overtuigen, hoeveel het voor had van de verschillende gelegenheden eener grootere plaats gebruik te kunnen maken.

Voor hem bleef evenwel over dat timmermansvak een gewijd, een heilig licht schijnen en als hij, waar maar aanleiding was, hamer en zaag weer ter hand nam of van zaakkundige voorlichting dienen kon, dan gevoelde hij zich niet minder in zijn roeping, dan wanneer hij een kleinere of grootere gemeente voorging, tot Zondagsschoolkinderen sprak of langs de huizen ventte met Bijbels, traktaten en andere geschriften. En in snaaksche buien kwam het bij hem voor, dat hij aan buitenhuizen aanklopte met de boodschap: „Ik ben een timmerman, is er ook wat te repareren?” Dat is in verscheidene gevallen zelfs

een goede inleiding voor hem geweest, want als 't er werkelijk toe kwam, dat men hem eenig werk opdroeg en hij 't tot tevredenheid der bestellers uitvoerde, was de weg geopend tot vriendelijk onderhoud. Hij had iets geleerd van de Waldenzen, die als kooplui en marskamers het land doorgingen en hun nering gebruikten om het zaad Gods te strooien.

Wanneer hij na verloop van eenige maanden weer eens vrienden bezocht, waren zij verbaasd over den vooruitgang, die bij hem was waar te nemen. 't Was zichtbaar, dat hij boeken en menschen las. Gods Geest leidde hem kennelijk en met volle kracht verzamelde hij kennis en wetenschap om ze in dienst te stellen van zijn werk.

Waar hij optrad gingen de hoorders aan zijn lippen. Eenvoudig en frisch, gevat en snedig, van elke voorkomende omstandigheid gebruik makende, beslist en onbevreesd, stond hij als een moedig en blijmoedig boodschapper, het Evangelie te brengen en maakte op allen den indruk, dat zij te doen hadden met een Godsman, die wat anders dan eigen wijsheid en leering bracht.

Er waren natuurlijk ook bedillers. En ook wel beterweters, die hem na afloop eener oefening wel eens gaarne in een twistgesprek wikkelden, waarop zij niet minder verzot waren dan Spanjaarden op hun stierengevechten.

Maar — hij stond zijn man. Zijn bijbelkennis was buitengewoon en behalve dat, had hij een takt en een inspiratie, die hem menigmaal reeds de overwinning bezorgden, vóór de strijd aanving.

Dacht men hem met een donker puntje, een gevaarlijk leerstukje, een moeilijken tekst te verstrikken en vroeg men met het onnoozelste gezicht van de wereld inlichting, dan kon hij antwoorden: „Hebt Gij die zwaarigheid al voor

uw God gebracht? Spreek er met Hem over, eer ge er menschen in haalt. Hij laat niemand verlegen, die Hem ernstig zoekt. Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere, die een iegelijk mildelijk geeft en niet verwijt!"

En dan moest men hem daarbij zien en hooren. Geen oog, dat flikkerde van de voldoening, dat hij zijn tegenstander eens deugdelijk had terecht gewezen, maar een dat straalde van vriendelijkheid en drang: „Sla dien weg toch in, Hij is zoo goed!" Geen verpletterend stemgeluid, maar een manlijk vol, smeltend, krachtig en natuurlijk spreken, dat het hart aangreep.

Had Van Haveren in deze levensperiode tijd gehad om zijn ervaringen op te teekenen, 't zou zeker een boek vol leering geworden zijn. Maar hij nam er den tijd niet voor en rekende op zijn uitstekende memorie. Dat kon later misschien nog! Maar er is nooit van gekomen.

Teleurstellingen, miskeningen en lasteringen bleven natuurlijk niet uit, maar hij hield goeden moed en troostte er zich mee, dat goed en kwaad gerucht ook reeds lang over anderen en meerderen dan hij gegaan was, en alleen maar strekken kon tot uitbreiding van het Koninkrijk Gods.

„Wat hebben ze van mijn Heer niet gezegd?" vroeg hij wel eens. „Immers, dat hij een vraat was en een wijnzui-per, erger nog: een volksverleider en oproermaker, erger nog: een Godslasteraar, een duivel. Kan 't mij verwonderen, dat zulke monden niet zwijgen over mij, die zooveel geringer ben dan Hij, de Heer der Heerlijkheid?"

Zoo werd Van Haveren een geliefd volksprediker en er kwam „beroep" op „beroep," om hem aan een der bestaande „vrije" gemeenten te verbinden, of wel aansporing om zelf

zulk een gemeente te vestigen. Maar voor 't een gevoelde hij zoo min roeping als voor 't ander. Er was iets van apostolischen zin in zijn zwerven. Tegenover de verdeeldheid kwam hij de éénheid, tegenover verbittering en scheuring liefde en samenbinding prediken. Daarvoor moest hij vrijer wezen, dan hij zich zelfs in een „vrije" gemeente kon voorstellen te zijn.

Van die „vrijheid" had hij zijn eigen opvatting. „Indien de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zoo zult Gij waarlijk vrij zijn," dat was zijn levensleus. Gebondenheid, overgegevenheid in den striktsten zin van het woord aan den wil en het woord Gods, samengaande met de meest natuurlijke bewegingen der menschenziel.

Zijn wijze van voordracht in zijn „oefeningen" stiet wel sommigen terug, die er niets van de geëischte „plechtigheid en waardigheid en deftigheid" in terugvonden, onder „'t oude volk" zoo geprezen, maar anderen en meerderen gevoelden er zich ten zeerste door aangetrokken. Er was bij hem geen theatrale studie op breed handgebaar, op zalvend en golvend geluid, hij gaf zich juist zooals hij was, met geen andere houding of blik, dan hij aan den huiselijken disch bij gezellig gesprek over een ernstig onderwerp zou vertoond hebben.

Het kwam niet in hem op den dominee uit te hangen en hij verzette zich ook niet met zulk een nadruk tegen dien titel, dat hij algemeen slechts als „broeder Van Haveren" werd aangeduid. En nadere bijvoeging als „de kolporteur, de evangelist, de oefenaar" of iets dergelijks stond aan de vrijheid der vrienden.

Daar Van Haveren zich van zijn matig inkomen redden kon, genoot hij eigenlijk geen salaris, maar wees het daarom niet af, wanneer men hem bij

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 140).

Men zou zich zeer vergissen, zoo men meende, dat het huwelijk Van Haveren huiszittend maakte. Zijn vrouw had haar bezigheden in een kleinen winkel, dien zij dreef en miste hem niet al te zeer, wanneer hij er als vroeger op uittrok. En kwam hij thuis, in zijn eigen huis weer, dan was het toch geheel wat anders dan eerst, wanneer hij na eenige afwezigheid zijn gehuurde kamer weer opzocht. De vrienden mogen over de vrouw geoordeeld hebben, zooals zij deden, 't is zeker, dat zij, vooral in den eersten tijd, er niet weinig toe bijgedragen heeft om Van Haveren's werk tot zegen te doen zijn en zijn opgewektheid te sterken. Zooals hij nu, ongehinderd en rustig kon „studeeren” had hij 't nog nooit gekund en hij legde in dezen tijd den grond voor de vruchtbare belezenheid, die later de bewondering van kenners zou gaande maken.

't Was toch opmerkelijk, hoeveel natuurlijk taalgevoel zich bij Van Haveren ontwikkelde. Toen hij eenmaal een Vondel in handen gekregen had, was 't of hij zich een jonger van dien prins-dichter gevoelde. Bilderdijk en Da Costa werden zijn mannen en met het

oog als van die voorgangers toetste hij zoo menig theologisch geschrift en handboek, dat hem tot voorlichting dienen moest, waardeerde hij nog meer dan vroeger de sobere, krachtige Bijbeltaal en gevoelde niet zelden aandrang om eigen zielsbewegingen in dichtvorm te brengen. Onder andere omstandigheden was er uit dezen broeder mogelijk een niet onverdienstelijk poëet gegroeid. Onder zijn verstrooide liederen zijn er niet weinige, die verre boven gewone rijmelarij uitsteken.

Dat opgewekte, aangroeiende taalgevoel gaf aan zijn voorlezen van de Schrift, van zangverzen en van andere stukken, een zeldzame uitdrukking van wijding en beteekenis. Men hoord mannen, die er over oordeelen konden zeggen: „Wij hebben, Beets uitgenomen, niemand ooit den Bijbel zoo eerbiedig, zoo recht stichtelijk en gewijhooren lezen, als broeder Van Haveren.

Wat hij las had hij, bezat hij. Zijn memorie was een magazijn van treffelijken en goed geregelden voorraad. Waar hij iets gebruiken kon was het dadelijk bij de hand. Een kostelijke gave Gods!

Door den tijd werd broeder Van

Haveren al meer en meer bekend en zou het zeker niet te verwonderen geweest zijn, dat hij in Noordland een vasten en misschien uitgebreiden werkring gevonden had, wanneer er niet iets gebeurd was, dat aan zijn leven een geheel andere richting gaf en hem zuidwaarts trok, in plaats van noordwaarts.

Sedert verscheidene jaren bestond er een internationale vereeniging tot Evangelisatie onder Roomschen, die ook in Noordland haar afdelingen had en af en toe kwamen er afgevaardigden of kollektanten uit de bewerkte streken om verslag te doen van den verrichten arbeid en tot deelneming aan dezen tak van inwendige zending aan te sporen.

Deze sprekers waren mannen van verschillende gaven en 't gelukte, zooals het altijd gaat, den een gemakkelijker dan den ander om het gehoor te boeien en aan te vuren. Een van hen had in dit opzicht naam. Zelf vroeger priester, was hij sedert zijn overgang voorganger eener gemeente in Beland, die zich steeds meer uitbreidde.

Door zijn kennissen kwam Van Haveren ook in aanraking met deze zaken. Over Roomschen had hij eigenlijk nog maar gedacht als verschijnselen uit vroeger tijd. Uit den Heidelberger kende hij ook de Paapsche mis als vervloekte afgoderij, maar 't punt had hem niet tot belangstellend, nader onderzoek gebracht. In zijn naaste omgeving, van zijn jeugd af, waren geen Roomschen en hij zag alles altijd nog als door Protestantschen bril.

Toen hij nu op uitnoodiging eens een samenkomst bijwoonde, waarop de „afvallige” priester met vuur en kracht het woord voerde, werd Van Haveren het hart warm over de nooden en behoeften van zooveel dwalende

medechristenen. Hij moest zich zelf verwijten, dat hij al wel iets gevoeld had voor het zendingswerk in de heidenwereld, maar geen oog of hart gehad voor de onkunde en dwaling zoo dicht in zijn buurt.

Met een vol hart kwam hij thuis. Er was een ongewone roering en onrust in hem. „Wat scheelt je toch?” vroeg zijn vrouw. Hij deed getrouw verslag van 't gehoorde, maar kwam niet tot zijn gewoon evenwicht.

„Dat je dat nog niet wist!” zei zij. „En je leest zooveel boeken!” Ze las nog niet diep genoeg in dat mannenhart, die vrouw. Ze beseftte en vermoedde niet, dat daar een worsteling was, een heen en weer gaan van de vraag: Was dat woord niet voor mij?

Voorshands kreeg Van Haveren er nog geen beslist antwoord op. Hoe moedig en dapper ook van nature, zoo stond toch de Roomsche kerk als een schrikbeeld voor hem en als hij aan verzet, strijd en aanval dacht, beefde zijn hart. Hoe kon dat toch?

Hij sprak er met zijn vrouw over, die er tamelijk gemakkelijk over dacht al was zij niet ongevoelig voor 't geen er in 't Roomsche land gebeurde. „Daar hebben ze *daar* hun menschen voor; ieder zorgt voor 't zijne, één kan niet alles doen, jij hebt werkelijk hier al drukte genoeg” en meer uitingen van die kracht gaven hem niet genoeg, al deed het hem goed, dat hij eens vertrouwelijk praten kon.

Een en ander gaf hem ondertuschen aanleiding om te zorgen dat hij van de Roomsche Kerk en haar praktijken wat meer te weten kwam. De Mechelsche Katechismus werd aangeschaft en zat er, met de noodige kritieken er naast, weldra zoo goed in als de Heidelberger. Hiermee niet tevreden zocht hij aanraking met ontwikkelde Roomschen en geestelijken

en kwam door samenspraak en onderzoek tot een resultaat, dat hem tot op zekere hoogte zelf verwonderde. Hij vond veel dwaling, veel, dat hij niet anders dan „afgoderij” kon noemen, maar toch ook een eenvoudig en standvastig belijden van de hoofdwaarheden. Van de praktijk kende hij weinig, maar in de theorie vond hij lang niet alles verwerpelijk. En 't stelsel, de organisatie, daarvoor moest hij bepaald bewondering gevoelen. Had de booze vijand zich gekleed als een engel des Lichts?

Van Haveren sprak over deze dingen, niet met iedereen, maar met zulken, die hem vastheid konden geven en verder helpen. 't Was niets waard op de Roomschen af te geven en met een groot woord alles te verwerpen met een ouden Papenhaat, maar dat was hem te onwaardig, hij zocht grond en zoo ijverig, dat welmeenende vrienden wel eens den vinger konden opsteken en zeggen: „Van Haveren, pas op!”

Als hij zoo'n: „Pas op!” gehoord had, liep hij daar maar niet vluchtig overheen, want hij kon zich in 't geheel niet ontveinzen, dat de voorstelling der machtige kerk een diepen indruk op hem maakte. Zoo algemeen, zoo één, zoo gehoorzaam, wie kon haar groote beteekenis loochenen? Alleen hij, die haar niet kende.

Wat stond daar aan 't eind evenwel veel tegenover! Wat een verzinsels van heiligen- en Mariadienst, die den Eenigen Naam bijna in vergetelheid brachten, wat een prikkelen van de eigengerechtigheid, wat een wegstoppen van den Bijbel, wat een hindernissen voor eenvoudig, kinderlijk geloof, wat een miskennis van de Goddelijke waarheid, wat een verheffing van den zondigen mensch!

Van Haveren begreep zelf niet, hoe

hij er met zulk een ijver toe kwam om al zulke dingen in zijn ziel te bewegen. Later werd het hem duidelijk genoeg.

Een jaar lang ging hij nog met zijn gewonen „dienst” voort, kolporteerde, evangeliseerde, richtte Zondagsscholen op, schreef blaadjes en traktaatjes, ondersteunde armen, hielp ellendigen, waakte bij zieken en toonde zich in alles een getrouw en vaardig dienstknecht zijns Heeren. En toen kwam ongedacht en onverwacht de vraag tot hem, of hij zich als Evangelist in Fabrika wilde vestigen en daar den arbeid onder de Roomschen beginnen.

Er bestond in Fabrika een kleine Protestantsche gemeente, die door de liberale regeering des lands met een toelage voor den predikant gesteund werd. Die predikant was een welwillend, maar ziekelijk en slap man, die de grootste moeite had om den wekelijkschen predikdienst te vervullen, zich daarmee dan ook tevreden stelde en er in geenerlei opzicht aan dacht zijn Roomsche medeburgers met propaganda lastig te vallen. Klein en groot mocht zijn gemeente 50 zielen tellen, daarmee was 't dan ook gezegd en er ging van die gemeente ook zoo weinig kracht uit, dat het menigmaal gebeurde, dat Protestanten, die zich in de groote stad vestigden, eerst na jaar en dag van haar bestaan kennis kregen.

De Internationale Vereeniging had reeds herhaaldelijk gepoogd den ouden man voor haar belangen te winnen, maar daar hij den moed miste om toe te treden had zij eindelijk besloten in Fabrika een zelfstandige post op te richten en daarvoor het oog geslagen op den man, dien wij kennen.

Veel tijd tot beslissing had hij niet nodig. Nu begreep hij zijn Roomsche studie.

Evenwel, het was een groote onderneming. En daarom werd besloten, dat

vrouw en kind voorloopig zouden blijven waar zij waren, terwijl hij ging zien, hoe God zijn weg in 't vreemde land en onder 't vreemde volk en met zulk een zware taak bereiden zou.

Hij sloeg den noodigen voorraad Bijbels, boekjes, traktaten en dergelijke in en trok gemoedigd heen, in 't vooruitzicht zijn vrouw spoedig te kunnen halen.

Bij aankomst, na een niet gemakkelijke reis van 't eene verkeersmiddel op het andere, stond hij danig te kijken in de groote vreemde stad, waar de meeste menschen een taal spraken, die hij maar nauwlijks ontraadselen kon. Maar over die moeilijkheid was hij spoedig heen en de mollige tongslag werd hem zoo eigen, dat men den vreemdeling bijna niet in hem herkende.

Den eersten nacht bracht hij in een logement door. Den volgenden had hij reeds een klein burgerhuis gehuurd, van de allernoodigste meubelen laten voorzien en er zijn *pakkisten* laten brengen. Zijn plan was een boekwinkel te openen en daar vooreerst mee te beginnen. Bijbels, traktaatjes of dergelijke zouden wel de hoofdzaak zijn, maar papier, pennen, lak, enz. enz. waren er ook te bekomen. Als er maar koopers kwamen, zou Van Haveren wel voor 't praten zorgen en kende hij eerst maar wat menschen en kinderen, dan volgde de rest wel.

Voor een oud-timmerman had het weinig moeite in zich te installeeren, maar eer hij opende begaf hij zich met zijn kolporteurstasch en zijn verhuisbiljet gewapend naar 't kommissariaat van Politie, om daar de inlichtingen te vragen, die hij als vreemdeling en als handelsman noodig had.

De ambtenaar ontving hem heel vriendelijk, wees hem in alles den weg en stond toe, dat hij een Bijbel en eenige boekjes op 't Bureel liet als „monster”

van zijn „waren”. En: „In een verloren oogenblikje heeft de een of de ander misschien lust om er een oogje in te slaan.”

Dat was het eerste zaadje, dat hij strooide in Fabrika. Nu volgde een bezoek bij den ouden dominee. Het was hem veel waard in Fabrika te zijn als medewerker en niet als tegenstander, waarom hij dan ook besloten had zoo vriendschappelijk mogelijk met dominee te verkeereren.

Dat viel hem in 't geheel niet moeilijk. Dominee was geen harteloos, maar een moedeloos mensch. Toen die gulle, frische Van Haveren daar tegenover den verschrompelden man zat, met wien hij uit den grond zijns harten te doen had en in eenvoudige hartelijkheid reeds dadelijk vertrouwelijk iets van zijn levensgeschiedenis en omstandigheden verhaalde, was 't, of iets van den gloed van het jongere hart ook het oudere verwarmde. Het eind was: Kom, zoo dikwijls als gij wilt, ik zal u helpen, zooveel ik kan. God moge u en mij in ons werk zegenen!”

Dat begin was veelbelovend, maar 't vervolg heeft niet veel te beteekenen gehad. Toen Van Haveren in zijn onschuld eerst aanbood om hem wat te steunen in zijn dienstwerk en bekennen moest, dat hij geenerlei diploma of kerkelijke toelating had, bleek de kerkelijke zin van den predikant hem te machtig en verkoelde de verhouding alras.

Ondertusschen dankte Van Haveren aan deze kennismaking toch verscheidene aanknoopingspunten.

De eerste week ging aldus met voorbereidende maatregelen en bezoeken heen, aan verkoop werd nog niet gedaan. Een punt van overweging werd, hoe hij den winkel zou drijven en tegelijk op evangelisatie uitgaan. Oorspronkelijk was bij dit plan op de

vrouw gerekend, maar nu zij er nog niet was moest daarin voorzien worden. Van Haveren dacht daar eerst om, toen hij zijn bezoek bij Dominee gebracht had, die hem misschien wel een geschikte hulp zou aangewezen hebben.

't Kon evenwel nog wachten tot Zondag, wanneer hij ter kerk wou gaan. Tegen dien Zondag zag hij wel op. Anders was dat naar den aard der zaak wel zijn drukste dag en nu had hij een werkeloozen, leegen dag in 't verschiet, waarop hij vrouw en kind nog veel meer missen zou dan anders. Hij behoefde zich wel niet te vervelen, daar was hij de man niet naar, maar hij gevoelde nu al den druk van zijn vreemdelingschap. Te midden van zooveel duizenden menschen gevoelde hij zich eenzaam.

Dat is trouwens een deel van den vloek der groote plaatsen. Nergens wordt men zooveel eenzaamheid gewaar als onder de groote menigte.

De Zondag viel toch mee. 't Kleine kerkje was leeg, 't getal aanwezigen haalde geen 20, 't gezang was dun, de preek ging den zwakken spreker al te moeilijk af maar zijn tekst alleen was voor Van Haveren genoeg om alle leegte en zwakheid uit het oog te verliezen en de voedende, versterkende kracht van 't Hemelsch Manna te ervaren. „Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt, Ik zal U rust geven.”

Onder alle doffe klanken van de overigens geregelde en goed gemeente predikatie klonk voor hem de stem van zijn Heiland „Ik” des te helderder en vertroostender uit. Die vulde de naargeestige en neerdrukkende leegte.

Na de preek noodigde dominee den vreemdeling vriendelijk uit met den Kerkeraad een kop koffie bij hem te drinken. Van Haveren werd aan de

twee ouderlingen en de twee Diakenen, burgermensen, voorgesteld en toen het gezelschap gezeten was meende dominee wijs te doen een opmerking uit anderen mond te voorkomen door te zeggen:

„Weinig opkomst van morgen.”

Een der ouderlingen was daarop gereed om de absentielijst op te maken. A. en B. waren bedlegerig, C. was op reis gegaan, D. moest wegens drukte op de fabriek werken, E. was verhuisd en kon zoover niet meer loopen en zoo ging 't al voort, een schraal dessert na de droge preek. Op zijn manier deed de spreker-ouderling zijn best om dominee te troosten over de droevige leegte in de Kerk en 't toch niet bij hem te doen opkomen, dat hij er eenigszins schuld aan had. Van Haveren was te weinig op de hoogte der omstandigheden, maar toch wel geneigd iets van de lusteloosheid der gemeente aan de lusteloosheid van den voorganger toe te schrijven.

Hij dacht nu, nadat een bescheiden poging om 't gesprek op levendiger baan te brengen mislukte, meer op een goede kans om het gezelschap te verlaten, dan over de verhouding tusschen gemeente en leeraar.

Toen dus een der Diakenen met een: „Ja, dominee, ik zal maareens gaan!” opstond, schoot Van Haveren dadelijk toe:

„Mag ik zoover met u oploopen?”

„Zeker wel!”

Afscheid werd genomen, waarbij van Haveren moest beloven toch spoedig eens terug te komen. De twee gingen.

Over en weer waren ze dadelijk vertrouwelijk genoeg in 't meedeelen van hun huiselijke omstandigheden. Toen Dorens vernam, hoe Van Haveren huisde, zei hij:

„Maar man, dan neem ik je dadelijk mee, hoor! Je moet daar niet den heelen

dag in dat gesloten huis blijven zitten. Dat zou wat moois zijn, als je toch landslui hebt. Voor vandaag leg ik beslag op je."

Van Haveren vond het wel wat erg om zoo te komen invallen, maar aan den anderen kant ook zoo uitlokkend, dat hij geen ernstigen weerstand bood. Na een wandeling van een klein half uur, waarop ze nog heel wat afhandeldden, waren ze thuis.

Juffrouw Dorens ontving den vreemdeling gul en hartelijk en wilde van geen verontschuldigen hooren.

't Eten liet zich niet lang wachten en in den huiselijken kring gevoelde Van Haveren zich recht op zijn gemak. Met een dankbaar hart nam hij deze „rust" uit de hand van zijn Heiland aan en toen hij daar in dien zin een eenvoudig woord van zei, zag de vrouw hem met zulk een weldadigen blik van overeenstemming aan, dat hij er na den eten geleidelijk toe kwam iets van zijn levensgeschiedenis mee te deelen.

Er waren drie kinderen, een meisje, de jongste, van 16 jaar. Zij ook waren één oor, toen Van Haveren op zijn natuurlijke, opgewekte manier Gods leidingen in zijn levensloop schetste, zonder eenige preekerigheid maar met de uitdrukking van zijn vol en kinderlijk vertrouwen op God.

Zoo kwamen deze vrienden van hem op de hoogte, alsof zij elkander al jaren lang gekend hadden.

„Nu moet ik U nog eens de hand geven," zei juffrouw Dorens, „en ik hoop, dat we goede vrienden zullen blijven en dat de Heer u zegenen zal hier in uw werk."

Als er zoo iets moest gezegd worden, liet Dorens dat gewoonlijk maar voor zijn vrouw over. Daarom was hij er evenwel niet minder welmeenend om.

Van Haveren had het met deze luidjes dan maar getroffen. Man en vrouw

gingen mee eens naar zijn huis zien, zouden hem helpen aan een bediende, in 't huiselijke voor hem zorgen, hij moest maar op hen rekenen.

Hij bracht den avond ook nog heel gezellig bij hen door en ontving allerlei aanwijzingen, die voor hem van groote beteekenis waren. Toen hij zich in zijn eenzaam huis ter ruste begaf was zijn hart vol lof en dank voor zoo'n rustigen en gezegenden Zondag.

De volgende week was nog druk genoeg. De bediende moest geïnstalleerd worden en voldeed aanvankelijk zoo, dat Van Haveren den indruk kreeg, dat hij welhaast rustig alles aan hem zou kunnen overlaten, wat den winkelhandel betrof. Maar hij had nog allerlei geloof om „winkelwaren" in te slaan, want het was hem duidelijk geworden, dat hij zich niet alleen bij Bijbels en dergelijke moest bepalen, maar beter zou doen met het opzetten van een kleinen boekhandel en den verkoop van allerlei benodigdheden, die men gewoon is in dergelijke inrichting te kunnen krijgen.

De bediende was in zulke zaken meer op de hoogte dan hij zelf en hij luisterde dus gaarne naar goeden raad.

Volgens afspraak at Van Haveren bij Dorens en vernam bij hem verscheidene adressen, ook van gemeenteleden, zoodat hij in een korten tijd verscheidene kennissen maakte. Hij had heel wat te hooren over dominee. Oordeelde de een of ander met het oog op gestel en omstandigheden al eens wat barmhartiger, de meesten meenden, dat „er niet veel aan was." Daarom kwamen zij ook maar niet in de kerk. Ze konden thuis beter iets lezen, enz."

Zooveel hij vermocht en in verschillende woorden sprak hij ter verontschuldiging van den zwakken man, maar wees in hoofdzaak ook de leden op hun verplichting tegenover hun

leeraar. „Ziet,” zei hij, „wanneer Gij hem niet opzoekt, niet met hem mee lijdt, niet voor hem bidt, maar hem verwaarloost en aan zijn lot overlaat, wat moet er dan van hem worden en wat van u.” En als men hem tegenwierp, dat zij reeds dit gezegd en dat geprobeerd hadden, kon hij zoo in eens komen met een: „Hebt gij reeds zooveel geduld met hem geoeffend, als onze God met u?” dat zij er versteld van stonden.

Iedereen kan de menschen zoo niet te lijf gaan. Maar Van Haveren was er voor geknipt. Geen spoor van bedilzucht of hoogheid bij hem. Gepast en vriendelijk in zijn woordenkeus, welgemeend in al zijn uitdrukkingen, natuurlijk eenvoudig in heel zijn doen, vond hij dadelijk den weg tot het hart. Waarlijk een man van singuliere gaven, die ook in zijn omgang met menschen uitkwamen.

Of 't aan zijn aansporing te danken was, of aan iets anders, valt niet uit te maken, maar den volgenden Zondag zag dominee een talrijker gehoor voor zich, gevoelde zich iets sterker en predikte wat levendiger dan anders over: Dankt God in alles!

Na afloop der predikatie werd Van Haveren weer uitgenoodigd en vond zich heel wat beter op zijn gemak dan acht dagen vroeger. Hij kon nu ook eens een woordje meespreken over personen, bericht doen over zieken, huiselijke omstandigheden en zool veel meer, wat dominee in eens op een inval bracht:

„Wel Van Haveren, als je toch zoo bij den weg zijt, zoudt ge me veel kunnen verlichten. Ik ben zoo aan huis gebonden en daarom moet ik veel laten liggen. Wat zouden de broeders er van denken, als Van Haveren mij helpen wou in 't zieken- en huisbezoek?”

De broeders knikten dadelijk toestemmend en Van Haveren zei: „Niets liever, dominee. Als u 't goed vindt, kom ik morgen bij u en dan kunnen we 't wel

nader afspreken. Ik was toch van plan om met colporteeren te beginnen, dat gaat dan in eene moeite door.”

Middag en avond werden bij Dorens stichtelijk en genoegelijk doorgebracht. Juffrouw Dorens, die al meer en meer bemerkte had, wat er in haar gast stak, had tegen den avond eenige vrienden en kennissen uitgenoodigd voor een ouderwetsch „gezelschap”, waarvan de meesten uit het land nog wel eenige herinnering hadden. Dat trok meer, dan de juffrouw vermoed had, in haar gulheid en in de meening, dat allen toch niet zouden komen, had zij te weinig met haar beschikbare ruimte gerekend. 't Was overvol in de groote kamer. En toen de lui heengingen zeiden zij: dat is nog eens wat anders dan in de kerk! Zouden we dat niet elken Zondagavond zoo kunnen hebben?”

Daar had juffr. Dorens ook zoo over gedacht en zij kwam al dadelijk met een plannetje. Van Haveren had wel ooren naar haar voorstel, maar zei, met volle goedkeuring van Dorens, dat hij daar eerst toch nog wel eens met dominee over spreken wou.

Nu deze hem voorloopig zoo toeschietelijk „in dienst” genomen had, wenschte hij, zonder natuurlijk zijn vrijheid prijs te geven, 't liefst ook in overeenstemming met den man te handelen en alles te vermijden, wat op concurrentie lijken zou.

(Wordt vervolgd.)

BLADVULLING.

Indien gij meent eene roos van Christus te zijn, weet dan ook, dat uw leven tusschen de doornen moet wezen. Alleenlijk draag zorg, dat gij niet zelf een doorn wordt door uw ongeduld, uwe aanmatiging of door uw verborgen hoogmoed.

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 289).

De avond was niet alleen aan bijbelbespreking gewijd, waarbij Van Haveren wel 't meest aan 't woord geweest was, maar hij had ook zijn voornemen te kennen gegeven op colportage uit te gaan. Als hij een bevreesd en verlegen man geweest was, zou hij genoeg gehoord hebben om den lust en den moed in eens te verliezen.

„In de stad geeft dat niets!”

„Je zult met de Politie te doen krijgen!”

„Dat breng je er niet levend af!”

„Als de geestelijken het merken, zetten ze de heele stad tegen je op!”

„Je zult zien, dat al je moeite vergeefs is. Wees wijs en bepaal je bij den winkel, daar kan langzamerhand wat uit groeien!”

Zulke en dergelijke „moedgevende” adviezen ontving hij evenwel met een glimlach. Hij was geen nieuweling. Hij kon ze alle tegenkomen met ervaringen uit zijn vroegeren tijd en liet zich in 't minst niet afschrikken. „Ik heb een boodschap voor Fabrika,” zei hij, „mag ik die maar stilzwijgen? Daarvoor heeft mijn Heer mij niet gezonden!”

Dus bleef het er bij.

Den volgenden morgen eerst naar

't Politiebureau, om daar alle noodige inlichtingen in te winnen. Men lei, na inzage van zijn boeken, hem niets in den weg en gaf hem een permissiebiljet om „langs de huizen te venten.”

Toen naar dominee, die hem eerst zeer opgeruimd ontving, maar wiens gezicht betrok, toen hij van 't kolportageplan hoorde en zag.

„Ge zult last hebben van de Politie!

Van Haveren toonde zijn biljet.

„Ze zullen je de deur uitgooien!”

Van Haveren haalde de schouders op.

„Je krijgt standjes!”

„Ja, nu al, hier,” zei de lange, magere man schertsend, „maar ik heb er me gehad van mijn leven. Ze zijn hier ze kwaad niet. En — ik ga niet alleen

Was het het vuur der innerlijk eerlijke roeping en overtuiging, dat d enkele woord uitsprak, of wat ander dominee eindigde met zijn bezware gaf de bezoeken op, die hij gaar gebracht zag en liet hem gaan met een

„Nu veel zegen! Tot van avond?”

„Ik hoop ja!”

Van het eene bezoek naar 't andere dat waren heele einden. Onderweg bood hij zijn lektuur al eens hier en daar aan, verspreidde een paar trak

taatjes, trachtte in 't gesprek te komen met dezen of genen, maar er was geen tijd in de stad, alles vloog en het kwam ook voor, dat een of andere haastige dienstbode hem de deur voor den neus dicht sloeg.

„Niet noodig! Dat lastige volk!”

Doe daar maar eens wat aan.

Als hij na zulk een ontmoeting bij een zieke eens wat kon uitrusten en een goed woord spreken, dan kwam het weer bij, maar moedgevend was zijn eerste uitgang niet.

Toen hij tegen etenstijd bij juffr. Dorens kwam en zij hem de zware tasch afnam, vroeg zij:

„Zaken gedaan?”

„'t Lijkt weinig, maar misschien is 't veel.”

Toen moest hij vertellen.

Zij haalde meewarig de schouders op.

„Geen boom valt op den eersten slag. Is hier ook een apotheek in de buurt?”

„Zijt ge niet goed?”

„Ik wou iets van 't kruidje: „Geduld” koopen.”

„O, zoo!”

Na een stevig maal ging hij er weer op uit, met ongeveer dezelfde ervaringen. Van de bezoeken had hij eenige voldoening, overigens meende hij in 't vervolg de zware tasch wel thuis te kunnen laten. Met zooveel voorraad, als hij in zijn zakken bergen kon, zou 't ook wel gaan.

„Ik dacht het wel,” zei dominee, „'t is hier niet zooals overal. Dat zult Ge spoedig genoeg inzien. Ik zou *dat* ten minste maar opgeven!”

En vreemd, juist die aanmaning verlevendigde in Van Haveren weer den moed, maar hij zei dat niet. Hij sprak over 't Zondagavondplan en dadelijk had dominee den indruk van een aanval.

„In de kerk?”

„Daar is nog niet over gesproken en

't was mijn plan ook in 't geheel niet.”

„In de kerk, dat zou heel niet gaan. En als de menschen ergens anders samen willen komen, daar kan ik immers niets aan doen? Ze zijn immers vrij?”

„Dat wel, maar ik wou 't U toch liefst zeggen. Misschien knapt U nog wel zooveel op, dat U over een avonddienst zoudt kunnen denken en dan...”

„Nee hoor, dat heel niet. Dat zou ik niet uithouden!”

U kunt niet weten. „Hij geeft den zwakken kracht!”

„Ja, dat is gelukkig waar en daarom kan ik nog doen, wat ik doe, maar een avonddienst, neen, dat kan niet!”

En met een gebaar, alsof men hem met bezwarende eischen overstelpte vervolgde hij:

„Hoe komen de menschen er nu zoo in eens op? Ze zijn toch altijd met één dienst tevreden geweest!”

„Ja, dominee, U moet mij ook goed begrijpen. *Zij* hebben er ook in 't geheel niet van gesproken, maar ik sprak er van. Niet met *hen*, maar met *U*, in de hoop, dat U nog eens moed en kracht zoudt krijgen, om er over na te denken.”

„Nee, hoor! neen, dat kan onmogelijk! Maar, hoe was 't bij de zieken.”

Van Haveren deed zijn verslag, stelde zich verder beschikbaar voor Donderdag en kwam bij 't afscheid nog eens op den Zondagavond terug.

„Dus U hebt er niet tegen, dominee?”

„Wat zou ik er tegen hebben? Als de menschen daar lust in hebben, moeten ze 't maar doen!”

Zeër waardeerend klonk dat nu wel niet, maar voorloopig stelde Van Haveren er zich mee tevreden, ofschoon hij wel zoo half en half kon nagaan, hoe dominee er in zijn kring over spreken zou.

't Ging zoo een paar weken door, Van Haveren maar half naar den zin. De winkel ging goed, gewone artikelen

gingen wél van de hand. 't Kerkbezoek werd niet minder, de Zondagavonden werden gewaardeerd. 't Kerkelijk werk voor dominee vlotte ook wel. Maar — bijbels, stichtelijke boekjes, traktaten en dergelijke werden in den winkel niet gevraagd en bleven wel in de uitstalling ten toon gesteld, maar schenen niet te trekken. In de kerk en op de Zondagavonden werden geen Roomschen gezien en al was de Evangelisatie onder Protestanten verre van overbodig, Van Haveren was toch hoofdzakelijk met een ander doel gekomen. De verhouding met dominee werd daarbij in plaats van hartelijker, koeler en stijver, de karakters strookten weinig met elkander. Van Haveren was een man van de vrijheid en dominee een van de reglementen. Hij waardeerde tot op zekere hoogte Van Haveren's talent en „dienst" maar achtte het toch eigenlijk een groote gunst, dat hij den ongeordenden en ongediplomeerden man toestond iets te doen had gegeven, dat op gemeentewerk, op ambtswerk leek. Nu de opkomst in de kerk wat beter werd, zonder dat er eenig vermoeden bij hem oprees welk aandeel Van Haveren daarin had, wies zijn zelfvertrouwen een klein weinig, voelde hij zich meer, terwijl de „evangelist" van zijn kant ook niet altijd zoo zachtmoedig de scherpe aanmerkingen van dominee kon verdragen.

Van Haveren had toch een behoorlijke, al was 't geen kerkelijke, aanstelling. De Bestuurders zijner Evangelisatie waren toch ook welbekende christenmannen, al ontbrak hun synodale waardigheid en al kon hun instelling niet op zoo hoogen leeftijd bogen als de kerkelijke. En zonder verwaandheid, maar met dankbaarheid aan God, die hem de gaven geschonken en zijn Evangeliearbeid reeds zoo gezegend had kon hij zich met niet minder overtuiging

van zijn roeping bewust zijn, als dominee. Altemaal redenen om het niet altijd zoo gemakkelijk in praktijk te brengen de minste te zijn en zonder krenking of prikkeling de behandeling uit de hoogte te verdragen, waartoe dominee in zijn ambtelijke waardigheid het recht meende te hebben.

De zon scheen dus in deze weken niet zoo recht helder.

Met den verkoop langs de huizen, of op de straat ging het in 't geheel niet. Traktaatjes uitdeelen, dat lukte nog al wel, vooral bij kinderen, maar menigeen, wien ze aangeboden werden, zei ook heel beleefd: dank U! en ging door, zooals hij misschien ook deed, als hem een reclamebiljet voor een nieuwen winkel of iets dergelijks werd voorgehouden.

Van Haveren kwam zoo op 't denkbeeld van de markt. Hij zou er in 't geheel niet tegen op zien, daar met een boekentafeltje te gaan staan en zijn waar aan te prijzen. Dat kon een soort van straatprediking worden!

De „vrienden" vonden dat eigenlijk wel wat beneden de waardigheid van hun „vriend", dien zij hoe langer hoe meer als een man van buitengewone geestelijke beteekenis leerden waardeeren. Maar als hij er op wees, hoe ook de dienstknechten van den gastheer uit de gelijkenis in de heggen en struiken gezonden waren, konden zij zich eenigszins met het ongewone denkbeeld verzoenen, al zouden zij voor geen geld ter wereld zelf zoo'n plaats op de markt ingenomen hebben. Alleen juffrouw Dorens scheen iets van deze dingen te verstaan.

De aarzeling van de „vrienden" was evenwel nog niets bij de verontwaardiging van dominee. Men wist in dien tijd nog niets van een Heilsleger of iets dergelijks, maar als dominee dat gekend had zou hij gezegd hebben: „Gij

moest liever bij het Heilsleger gaan. Wat gij wilt is waarlijk de parelen voor de zwijnen werpen." 't Lag hem op de tong Van Haveren bepaald te verbieden zoo iets te doen, maar bijtijds bedacht hij, hoe belachelijk hij zich met zulk een machtsvertoon zou maken tegenover iemand, die niet eens formeel lid zijner gemeente was.

Hij bepaalde zich dus tot een dringend, zeer dringend ontraden. Hij wees er op, welke standjes, oproeren zelfs uit zoo iets konden voortkomen en liet niet onduidelijk doorschemeren, dat hij ter wille zijner gemeente verplicht zou zijn om alle betrekking met Van Haveren af te breken, zoo hij bij zijn plan bleef.

Van Haveren hoorde dat nu wel niet onverschillig aan, maar hij had toch dominee al genoeg leeren kennen, om zich door de overtuigingen van den banger man niet te laten leiden. En toen hij bij zichzelf tot eenvoudige klaarheid kwam, dat geen roekelooze koppigheid hem dreef, maar hij dit werk zoo tot eer van God wenschte te beproeven, bleef het er bij.

Hij stond Vrijdags op de markt. Zonder dat hij het wist, hadden een paar vrienden zich in zijn nabijheid „verdekt opgesteld” om in geval van nood bij de hand te kunnen zijn, maar de lange koopman in zijn zwarte jas stond even rustig achter zijn kooptafeltje op klanten te wachten, of hij thuis was.

De een en de ander sloeg eens een oog op zijn uitgestalde waar, maar kooplust scheen er niet te zijn. En toen zijn buurman, die wonderbaarlijke kruiden tegen kiespijn verkocht en zijn miadelen met een lang verhaal bij 't publiek had aanbevolen, een pauze nam, dacht de Evangelist:

„Nu zal ik maar denken, dat het mijn beurt is!”

En eer het publiek van zijn nevenman geheel verliep, had hij een Nieuw Testa-

ment in de hand sprong op een bankje en riep:

„Oud Nieuws! Goed Nieuws! Nieuws voor iedereen, voor oud en jong, voor arm en rijk. Als ge maar luisteren wilt!”

En toen er waarlijk, na die min of meer gewaagde inleiding, een paar hoorders bleven staan en er spoedig meer bij kwamen, vervolgde hij:

„Wat wil die koopman? Menschen, ik zal 't U zeggen. Die koopman wil verkoopen. Maar hij verstaat de kunst nog niet, hij is voor 't eerst op de markt, hij moet het nog leeren. Helpt hem wat!

En wat verkoopt die koopman? Boeken, daar zal ik je zoo meer van vertellen. En waar woont die koopman? Hier, die lezen kan! Jongen, wil jh eens voor me ronddelen?”

De jongen was bereid en Van Haverens adreskaarten wandelden onder 't publiek, dat langzaam aangroeide op 't gezicht van de voor een „markt-schreeuwer” ongewone verschijning van den spreker. De onbekende jongen posteerde zich bij he' tafeltje, of hij tot adjudant bevorderd was en onder-tusschen ging Van Haveren voort:

„Menschen, als je me gelooven wilt, ik ben eerlijk man, ik hoef niet weg te kruipen. Die me wat te zeggen heeft weet, waar ik woon, hij kan me vinden. Ik ben geen dief en geen moordenaar, geen bedrieger en geen zwetser, maar ik wil graag verkoopen. En omdat ik vandaag voor 't eerst op de markt ben, wil ik niets meer mee naar huis nemen van alles, wat ik hier op 't tafeltje heb. Wat ik niet kwijt raak geef ik present. En om te beginnen geef ik ieder, die 't maar hebben wil, een blaadje vooraf, om in den zak te steken en thuis te lezen. Toe beste jongen, help me nog eens!”

De adjudant was dadelijk weer bereid om traktaakjes te verspreiden, die men even inzag, om toen verder te luisteren:

„Ik ben geen moordenaar, maar toch iemand om voor te schrikken. Als ik durfde hield ik het stil, maar ik moet eerlijk zijn en daarom moet ik het zeggen: Ik ben een Geus, een Ketter!”

En na kort stilzwijgen:

„Schrik je daar niet van? Loopt er niemand weg? Durf je 't bestaan om verder te luisteren? Dat valt mee!”

Ja, de een had den ander wel wat wonderlijk aangekeken, maar verschrikt of verontwaardigd waren ze niet. Het open gelaat van den spreker deed zijn werking en bovendien, Van Haveren mocht schijnbaar nog zoo los en lucht daarheen praten, in 't diepst van zijn hart was een staag gebed, dat niet onverhoord bleef.

't Was niet zoo stil en ordelijk als op een gezelschap of in de Kerk, dat lijkt er niet naar: 't was altijd markt en 't levendig rumoer, gekakel, geschuifel, heen en weer geloop, geschreeuw en getier week niet voor 't woord van den Geus, die natuurlijk nu en dan ook eens een uitroep hooren moest, die niet van de lieflijkste was. Dat kon men niet anders wachten.

Maar Van Haveren was voor een klein geruchtje niet vervaard. Van jongsaf op allerlei drukke karrewegen geweest met veel volk, onder allerlei omstandigheden met veel menschen en ook lastige menschen in aanraking gekomen, was hij tamelijk voorbereid op dit moeilijke werkje, dat een ander spoedig zou opgegeven hebben.

En hij ging door:

„Hier heb ik een Evangelie. Dat is geen menschenboek of geuzenboek. Dat is Gods Boek. Een boek „door het ingeven en den zonderlingen bijstand van den Heiligen Geest geschreven”. Ken je den katechismus nog? Daar staat het net zoo in.

Vertrouw je 't niet? Denk je, dat de kettters het heilige boek verdraaid

en vervalscht hebben? Zie dan eens hier — en hij liet een paar Testamenten ronddelen. — Wat staat er voorin. Approbaties. Die lezen kan ziet het. — Sommige omstanders knikten. — Is 't niet waar vrind? 't Is een Katholiek Testament, dat je in de hand hebt, je zult er je handen niet aan branden en leg het anders maar weer op mijn tafeltje. Maar ziet nu eens, die lezen kan, of ik goed lees. Daar staat op het vierde blaadje:

Ik hebbe met groot genoeg en voldoeninge gelezen deze nieuwe vertalinge van het *Nieuwe Testament* van ONZEN HEERE JEZUS CHRISTUS, en hebbe bemerkt, dat dezelve niets behelst hetgene strijdende is aan het catholijk geloof, noch aan goede zeden.

Daarenboven bevinde dezelve getrouw te wezen volgens de *Vulgate*. Zoodat zij mij bijzonder wel bevalt, en zeer net en verstaenbaar voorkomt, fraeyer en klaarder, als ik wete tot nog toe eene in onze Nederduitsche tale gezien te hebben. Waarom oordeele dezelve, tot verbreidinge van het eeuwige en aanbiddelijk evangelie, voordeelig te mogen gedrukt worden”.

En zoo staat er nog meer, dat iedereen zelf mag lezen, die er lust toe heeft. En wie heeft die goedkeuring geschreven? Frater Joanneo Libeus, Augustijn, Doctor en Professor van de Heilige Godgeleerdheid in de Universiteit van Leuven.

Denk je, dat zoo'n man bedriegen zal?

Je kunt mij vertrouwen, dit is een zuiver Katholiek boek.

Maar — ik moet eerlijk zijn en er nog wat bij zeggen, als je nog een oogenblikje tijd hebt. Zonder oorlof mag je de Schriftuur niet lezen in de moederlijke taal. En waarom niet? Zoo zegt de katechismus: Omdat het

lezen van de heilige Schriftuur voor menige menschen gevaarlijk is, en omdat vele vertalingen derzelve vervalscht zijn." Zoo staat er. Nu vervalscht is dit Nieuwe Testament niet, dat heb ik voorgelezen. En zal het gevaarlijk zijn? Dat kun je met den heer pastoor bespreken, dat is mijn zaak niet. Maar wat ik er van denk wil ik nu toch even zeggen. En dan is 't in een oogenblik uit.

Als de heer Pastoor een boek geschreven had, zou je dat mogen lezen? Zonder gevaar?

Als zijn doorluchtigheid de bisschop een boek of een brief geschreven heeft, zou je dien mogen lezen? Zonder gevaar?

Als Zijn Eminentie de Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen Stercx den katechismus geschreven heeft, zul je dien mogen lezen? Zonder gevaar?

Als Zijn Heiligheid de Paus te Rome eenen grooten brief schrijft aan alle volken der wereld, zul je dien mogen lezen? Zonder gevaar?

En als nu de Allerhoogste God, Schepper van hemel en aarde, Wiens Naam geprezen is in alle eeuwigheid, een boek laat schrijven voor al zijn menschenkinderen, hun een blijde boodschap brengen laat, zul je dat mogen lezen? Zonder gevaar?

Zegt het zelf en spreekt er met den heer Pastoor over! Wil iemand een boek? Of een boekje? Je kunt er mij voor ditmaal voor geven, wat het je waard is en 't ook voor niets nemen, als je dat beter past. Zooals ik gezegd heb, ik wil niets mee terug nemen."

Dat is een dor verslag van Van Haverens speech. Gebruik makende van elke gelegenheid, die zich voordeed, om de aandacht levendig te houden, gevat op elke aanmerking, zich zooveel mogelijk aansluitende bij de volkstaal, zonder in iets dubbelzinnigs of onbe-

tamelijks te vervallen, gewapend tegen schimpscheuten en dergelijke, vrij en frank, had hij een deel van 't publiek weten te pakken. 't Grootste gedeelte was evenwel aankomend en weer heengaan geweest, dat is op een markt niet anders.

Beuren deed hij niet veel, maar met hulp van den vrijwilligen adjudant raakte hij toch alles kwijt. De jongen vroeg, of hij de volgende week weer mocht helpen. En afgeloopen was het.

Was Van Haveren tevreden? Neen en ja. Neen, over zichzelf. Hij was niet genoeg voor den dag gekomen, te beschaamd, of liever te voorzichtig geweest. Waarom maar niet eens met een flinken slag op de dwaasheden der Roomsche Kerk losgehamerd en den Paus met zijn geheelen aanhang eens van zijn voetstuk gehaald? Of waarom niet beter gezegd: Menschen, „Geloof in den Heer Jezus Christus en Gij zult zalig worden!" 't Zou hem een leer zijn.

Ja, want de eerste stap was gedaan en dat gaf moed. De menschen hadden willen hooren, ze hadden hem over 't algemeen niet onvriendelijk bejegend, er was geen reden voor bezwaar. Van een standje geen spoor, van oproer nog veel minder, 't zou al beter gaan.

De „verdekte" vrienden kwamen te voorschijn en vergezelden hem naar huis. Ze waren opgetogen. 't Was goed gegaan en Van Haveren had zoo gezellig gekout en zoo glad gepraat als een advocaat. Maar goed, dat hij het doorgezet had! Daar zou nog wel wat op volgen!

't Ging zoo eenige weken en Van Haveren werd een bekend markt-schreeuwer. Wel deden eenige „goedgeloovigen" hun best om de orde te verstoren, maar zij vonden geen aanhang en als het te erg werd was de politie er bij.

Dan eens hield hij bij wijze van in-

leiding zijn gehoor bezig met een legende, een andermaal met een historisch voorval uit de geschiedenis van den dag, of van land en stad. Maar nimmer sloot hij zonder korte en krachtige opwekking tot bekeering, zonder zich druk te maken met de dwalingen. „Als de menschen” zei hij „maar naar Gods eigen roepstem luisteren willen, komt dat andere terecht. Al zijn zij in hun verstand overtuigd, dat hun kerk niet goed is, daarmee zijn zij nog niet behouden.”

Met den verkoop op de markt, in zijn oog evenwel een bijzaak, wou het niet vlotten. Traktaatjes verspreiden, dat lukte en dat was zeker niet zonder beteekenis, maar 't Nieuwe Testament kwam er niet in. Daar schenen de lui schrik voor te hebben. Het kerkelijk verbod zat er te diep in, al waren zij overigens tamelijk onverschillig.

Zooals er hier eenige reden tot dankbaarheid en tevredenheid was, kon men daarvan in de pastorie geen zweem of schaduw bespeuren. Integendeel. Na 't eerste verslag had dominee er ontstemd uitgezien, na 't tweede verklaard, dat hij tot zijn spijt, waarlijk Van Haveren niet goed meer als zijn helper durfde gebruiken en na 't derde formeel met hem gebroken. „Ik kan u natuurlijk de kerk niet verbieden, maar ik moet u eerlijk zeggen, dat uw gedrag mij verhindert om langer met u op vriendschappelijken voet te staan?”

Dat ging Van Haveren toch aan 't hart. Had hij wel goed gedaan? Zou hij dit werk maar niet opgeven?

De beslissing was hem niet gemakkelijk, maar na een poging om zich nog met dominee te verstaan en hem vriendelijker te stemmen bleek hem wel, dat de man onvermurwbaar was en vond hij volle vrijmoedigheid om op den ingeslagen weg voort te gaan.

Dorens stond aan zijn kant. En

ofschoon Van Haveren zelf en juffr. Dorens het hem ontrieden, nam hij zijn ontslag als diaken.

Een nieuwe grief voor dominee, versterkt door de ervaring, dat aangewezen plaatsvervangers zich niet voor de taak lieten vinden. Eenige onverschilligen bleven dominee trouw, de meesten stelden Van Haveren heel wat hooger en daar de band tusschen hen en hun kerk toch al zoo los was, verslapten zij nu hoe langer hoe meer in belangstelling. Als iemand, zooals Van Haveren, meenden zij, zoo zijn best deed voor het goede, zich er zooveel moeite voor gaf en er zooveel voor over had, mocht dominee hem niet zoo behandelen. Dat was „tiranniek”. En zij lieten dominee voor wat hij was.

Herhaaldelijk vroegen zij Van Haveren om in 't lokaal, waar zij hun avond-samenkomsten hadden, ook een morgen-dienst te houden, maar dat bleef hij vooreerst weigeren, al had hij er inwendig nog zooveel lust in. Eenigen tijd later, toen hij zijn Bestuur op de hoogte der zaken gebracht had en vandaar aanwijzing kreeg om nog eens een poging bij dominee te beproeven, maar zoo die niet slaagde, eenvoudig voort te gaan, toen aarzelde hij niet langer.

In dien tusschentijd was er nog al wat gebeurd. Dominee was door alle narigheid met dien vreemden snuiter zoo aangepakt, dat hij niet in zijn dienst kon voorzien en tamelijk geregeld moest vervangen worden door ambtsbroeders of door kandidaten. Deze kwamen zoo eenigszins op de hoogte en ook aan 't kerkbestuur werd bericht gegeven van den toestand, zoodat dit zich bewogen gevoelde om eens een paar afgevaardigden te zenden ten einde de zaken op te nemen.

Toen zij bij dominee vernamen, welk een tegenwerking hij van Van Haveren

ondervonden had, hoe die al zijn best deed om de gemeente af te breken en te verwoesten, uit lust om zelf maar te oefenen en zooal meer, ofschoon hij niet eens lid van de kerk was en nog veel minder eenige kerkelijke bevoegdheid had, besloten zij naar billijkheid ook een bezoek bij de wederpartij te brengen.

Geen wonder, dat de heeren geen al te gunstigen indruk van den „indringer” ontvangen hadden. Ze rekenden wel eenigszins met de eigenaardigheden van collega, maar zoo was hij toch ook niet, dat hij geheel ten onrechte iemand verdenken en beschuldigen zou.

Zij vonden den Evangelist thuis, die werkelijk verheugd was zijn zaken eens voor verstandige en, naar hij spoedig genoeg bemerkte, welwillende, geloovige mannen bloot te kunnen leggen. Zooveel verstond hij dadelijk al, dat waren menschen, die zich aan den kerkelijken regel onderwierpen niet als aan een onfeilbare Goddelijke wet, maar als aan een gebrekkig, onvolkomen menschelijk middel om de orde te handhaven.

De heeren hadden, na dominees schildering, zooveel bescheiden maar besliste welbespraaktheid, zooveel openheid, zooveel kennis, in één woord: zooveel buitengewone gaven niet verwacht en luisterden spoedig met ingenomenheid naar de frissche zakelijke voorstelling van de kleinigheid, die dominee aanleiding gegeven had tot zijn houding. De heeren zeiden het niet, in hun positie konden zij dat moeilijk doen, maar ze dachten beiden: „Hadden wij maar zoo'n man in onze gemeente, hoe gemakkelijk zouden we een mouw weten te passen aan zijn kerkelijke onbevoegdheid en hoe heerlijk zou hij ons kunnen helpen!”

„Dominee,” zei Van Haveren, „heeft mij ontslagen als zijn helper en mij zijn vriendschap opgezegd, omdat ik tegen

zijn raad in deed, waartoe geweten en roeping mij na ernstige overdenking dreven en God heeft mij in dien weg waarlijk gezegend. Maar God beware mij voor haat, voor tegenwerking, voor al wat maar op vijandschap lijken zou. Ik heb oprecht met dominee te doen en als hij mij morgen aan den dag weer terug wil hebben, ben ik met heel mijn hart bereid hem als een broeder te dienen, waar ik nu nog maar alleen als een broeder voor hem bidden kan.”

In 't kort, de heeren hoorden genoeg om bij dominee met een bemiddelingsvoorstel aan te komen en tot kalmte te stemmen. Alles te vergeefs. De man was onverzettelijk in zijn reglementskaatje. Hij had eenmaal trouw „gezworen” aan de bepalingen en of „jongeren” daar nu lichter over dachten, dat ontlastte *zijn* geweten niet, onthief *hem* niet van *zijn* plicht.

Men mocht hem al beduiden, dat niemand er op uit was om hem tot overtreding der bepalingen en verordeningen te bewegen en dat alleen de zaak van persoonlijke verhouding in aanmerking kwam, die ongetwijfeld met een weinig toeschietelijkheid gemakkelijk zou te herstellen zijn, de man had zich eenmaal in zijn meening vastgezet, hield zich daarin ziekelijk, krampachtig voor onverbiddelijk en werd zoo bitter, dat de „broeders”, een uitval vreezende, hun vredelievende pogingen opgaven en vertrokken.

De gunstigste indrukken, die zij meenamen, waren niet die van den ouden collega en 't verslag, dat zij uit te brengen hadden, was juist niet in zijn voordeel. Door correspondentie op correspondentie werd de zaak slepend gehouden, maar vorderde niets. 't Eenig gevolg was, dat de naam van Van Haveren in wijderen, kerkelijken kring bekend werd en niet tot zijn oneer.

Een eerste bewijs daarvoor ontving

hij in een uitnoodiging welhaast van den jongste der predikanten, die hem toen bezochten, om in zijn gemeente een vrije weekbeurt te komen vervullen. De predikant wist, dat Van Haveren geen formeel lid van zijn kerk was, geen kerkelijk radikaal bezat en betrekkelijk weinig opleiding genoten had, maar toch had diens persoonlijkheid zulk een indruk op hem gemaakt, dat hij 't aandurfde en meende hem op die manier eenige vergoeding te moeten verschaffen voor de wijze, waarop de oudere Collega hem minachtte.

Die proefneming stelde niet te leur. Van Haveren verrichtte den gewonen weekdienst, trad zoo vrij en onbevangen op, dat men zou gezegd hebben, dat hij op den preekstoel geboren was, en — wat heel wat meer zegt — predikte zoo ruim, zoo opgewekt, zoo dringend en blijmoedig het Evangelie der genade Gods, dat de jongere predikant na afloop van de kerk hem de hand drukte en zei: „Broeder, ik dank u. Gij hebt mij een voorbeeld gegeven, dat ik niet vergeten kan.” En de kleine gemeente verklaarde zachter, maar als uit één mond, dat „hij het beter deed dan de onze.”

Sedert dien keer kwamen dergelijke uitnoodigingen, ook van anderen, meer voor. Hij voldeed natuurlijk gaarne daaraan en verkreeg naam als volksprediker, ofschoon men hem in Fabrika nog maar als Evangelist-kolporteur kende en hij in 't geheel zijn best niet deed om als iets meer te boek te staan.

Toen er na al deze dingen een half jaar verlopen was scheen het hem de geschikte tijd om vrouw en kind naar Fabrika te halen. Niettegenstaande zooveel afwisselends en zooveel vriendelijks, verlangde hij, en wie zal 't niet begrijpen? toch naar zijn eigen te huis. Eerst installeerde hij zich in een ruimer huis, waar hij vooral 't gezicht had

gehad op een groote kamer, waarin hij de geregelde samenkomsten kon ontvangen. De „vrienden” hadden al besloten hun deel te dragen aan de hoogere huur en zoo had dit punt geen bezwaar en kon Van Haveren zijn gezin met een vroolijk en dankbaar hart ontvangen.

We moeten maar voor eens en voor al zeggen, dat het zijn vrouw niet gelukken kon de vriendschap van de vrienden te winnen. Zij bleef tegenover hen op een koelen, hoogen afstand. Haar man stond zoo hoog, meende zij, dat hij zich te zeer vernederde door zulk een gemeenzamen omgang als waarvan zij dagelijks bijna getuige moest zijn. De breuke met dominee was haar niets naar den zin. Zij had zich iets van omgang met de pastorie voorgesteld, iets van plaatsen der eere, van hoogheid en aanzien in 't vreemde land. De winkel aanhouden, dat was ook zoo wat, dan moest de bediende maar blijven, anders was 't maar heelemaal een sjofel boeltje. Voeg daarbij dat haar huishoudelijke zin en bekwaamheid wel wat te wenschen overlieten, dat het inkomen niet te ruim was en 't gezin spoedig aangroeide, dan is er genoeg aangegeven om zich iets van 't huiselijk leven van Van Haveren te kunnen voorstellen. Men zweeg er tegenover hem natuurlijk van, maar menigeen voelde dezen druk.

Een gezegende druk! Hoe? Ja!

Van Haveren leefde in een tijdperk, waarin hem van de meeste zijden vriendschap en bewondering werden toegebracht. Teleurstellingen en moeilijkheden waren hem niet bespaard, maar hij had ook veel verkregen en als anderen zeiden: „Wat spreekt die man goed!” zou 't wel wonder geweest zijn, wanneer hij dat van zichzelf ook niet eens zei en de prikkel des hoogmoeds, vooral in zijn omstandigheden en bij

vergelijking met „gestudeerden”, voelde opkomen.

Wat nu werkt de prikkel des hoogmoeds? Schijn, opgeblazenheid, verzwakking, ondergang.

Is 't niet treurig, iemand dien weg te zien afloopen? Zou 't niet om te klagen geweest zijn, wanneer vooral een man als hij voor dit wapen des grooten leugenaars bezweken was?

Om hem in zijn roeping te bewaren en te versterken had zijn God een onopzettelijke opvoedster in zijn weg gesteld, die op zelfdwang, zelfverloochening, zelfkennis aanhield, zonder in de verste verte te bevroeden, welke taak zij vervulde en van welke beteekenis haar minder aangename eigenschappen waren. Verder is het niet noodig over haar uit te weiden en 't mag ook niet schijnen, alsof zijn huiselijke haard hem niet anders te bieden had dan bekommernissen, zorgen en onaangenaamheden. Maar we wezen op haar „hoogheid”, die in menig opzicht „onhandelbaarheid” werd, om te verklaren, hoe uit zijn dagelijksche oefening de veerkrachtige, mannelijke, christelijke volharding wies, die hem tot den man maakte, die hij was.

De verhouding tot dominee bleef hem pijn doen. Hij was zoo goed als buiten de deur gezet, maar vond in de komst zijner vrouw aanleiding schriftelijk te informeeren, of dominee wel genoeg was en gelegenheid had om zijn vrouw en hem te ontvangen. Geen antwoord. Een persoonlijk bezoek, buiten weten zijner vrouw gebracht, even vruchteloos. „Dominee kan u niet ontvangen en verzoekt u verder maar geen moeite te doen.”

Wijselfijk hield Van Haveren die nieuwe teleurstelling geheel voor zich zelf en hij dankte God er voor, dat hij op den grond van zijn hart geen wrok maar medelijden vond, voor den onge-

lukkigen lijder, die zich zoo in bitterheid verteerde.

Van Haveren vond bij 't verloopen der officiële gemeente vrijmoedigheid, om ook de Zondagmorgendiensten geregeld te houden en had nu en dan het eigenaardige genoeg onder zijn hoorders te zien predikanten of kandidaten, die overgekomen waren om den dienst voor dominee waar te nemen, maar geen enkelen hoorder in het kerkgebouw hadden aangetroffen.

Mocht hem vooral de tegenwoordigheid van zulke hoorders streelen, hij zag nog maar altijd te vergeefs uit naar 't volkje, dat hij eigenlijk bereiken wilde. Roomschen kwamen er niet. Hij mocht al in de krant laten zetten, dat hij Zondag preeken zou over die en die vraag van den Mechelschen Katechismus, mocht aanplakbiljetten laten aanslaan met opgave van de verschillende samenkomsten, met vuistgrootte letters er onder: *Vrije Toegang!* 't baatte hem niet, 't bleef bij een kring van oorspronkelijk Protestanten, die zich óf door Vaderlandsche herinneringen en gewoonten, óf uit vriendschap, óf uit waarlijk geestelijke behoefte, óf uit alle drie samen gedrongen gevoelden, om hem te komen hooren.

Deze kring was grooter dan men eerst gedacht had, want niet weinigen waren te onverschillig geweest om zich om dominee of kerk te bekommeren. Door landgenooten evenwel gewezen en aangespoord waren zij er toe gekomen zich nauwer bij den vriendenkring aan te sluiten en 't was bij sommigen dier „onverschilligen” dat men het zaad des Woords zag opgaan en vruchten dragen.

Onder hen werd Evels de trouwste vriend en de krachtigste helper van den Evangelist. Hij had een ruim bestaan door een kleinen, maar degelijken winkel in manufacturen, die hoofdzakelijk door zijn vrouw en dochters

gedreven werd, maar waarvoor hij boekhouding, korrespondentie en 't reizen bijhield.

Op die wijze had hij tamelijk wat tijd, dien hij anders aan verschillende liefhebberijen besteed had, maar, nadat het licht in zijn ziel was opgegaan, wenschte te gebruiken op andere manier.

Evels was winkelman en bleef winkelman, bedacht op de kleintjes, ordelijk administrateur, een man van wikken en wegen en doen. Dat zat er eenmaal in, dat bleef hem bij en dat kon geen kwaad. Maar tot hiertoe had hij alleen in zelfbehagen geleefd, nu wenschte hij den Heer te behagen. Ook door en in zijn werk.

Dat liet zich nu gemakkelijker voor-nemen dan uitvoeren. Zijn vrouw en zijn oudste dochter, brave, eerlijke menschen, waren er toch in 't geheel niet mee ingenomen, dat hij en zijn jongste dochter den „broeder” zoo naliepen en er bijv. als eerste blijk van hun veranderde gezindheid op aanhielden, dat de zaak Zondags gesloten zou worden.

„Daar staat niets van in den Bijbel, zoover ik weet”, zei moeder.

„Wel neen”, voegde de dochter er bij, „waar zou dat moeten staan?”

„Dat mag zoo zijn” zei Evels, „daar zullen we niet over twisten, maar als ge naar den Bijbel luisteren wilt, dan zoekt er maar eens in, wie het hoofd is van het huis, en hoe een dochter zich jegens haar vader te gedragen heeft.”

„Maar vader,” schreide de oudste, „ik heb toch niets miszegd!”

„Vader”, zei de vrouw „we hebben altijd in vrede geleefd en moeten we 't nu oneens worden? Als je niet anders wilt zal ik mij natuurlijk schikken, maar 't gaat me aan mijn hart, als ik bedenken, hoeveel schoone verdiensten we opgeven. Daar zullen ze aan den

overkant mee gaan strijken. Als de menschen hier Zondags niet meer terecht kunnen, laten ze ons door de week ook in den steek, dat zul je maar zien.”

„Had je liever, moeder, dat ik maar heel onverschillig werd?”

„Maar man, dat zijn we toch nooit geweest! Niemand heeft wat op ons te zeggen, we hebben ieder altijd het zijne gegeven, zoover ik weet!”

„Ieder?”

„Wien dan niet? Wat is dat nu vragen?”

„Den hoogen God ook?”

Moeder zweeg. Dochter zweeg. En vader zei er niet meer van. Die vraag moest maar blijven rusten en doorwerken.

In den loop van de volgende dagen werden de klanten gewaarschuwd en 't viel mee, hoe zij er over dachten. 't Waren maar een paar „loshoofden”, die zeiden: Hoe gek! anderen zeiden eenvoudig: ik hoop er aan te denken, maar verscheidenen spraken het uit, dat dat al in meer winkels gedaan werd en dat het toch maar heel goed was, omdat de winkelmenschen dan ook eens rust hadden.

Op die manier werden Moeder en Dochter wel wat met dien maatregel verzoend, maar de eerste stille Zondag was toch een heel vreemde dag voor haar. De huiselijke bezigheden waren spoedig afgeloopen. Daarna wisten ze eigenlijk niet goed raad met haar tijd en begonnen het dwaas te vinden, dat zij maar niet met vader meegegaan waren. Toen hij dan ook thuis kwam, een en ander vertelde en zei: „'t Was jammer, dat je 't ook niet gehoord hebt, de man spreekt toch zoo eenvoudig en goed,” antwoordden zij:

„Als u van avond weer gaat, kunnen we wel eens meegaan, we hebben hier toch niets te doen, lezen zijn we niet

gewoon en wat anders past nu ook toch niet. Als u 't tenminste goed vindt."

"Zeker vind ik 't goed", zei vader met iets minder ingenomenheid in zijn stem, dan er in zijn hart was „'t zal je zeker niet tegenvallen."

Zoo trok dan 's avonds het geheele huishouden naar de zaal. Men ontmoette weer eens oude kennissen en maakte nieuwe, men was eens uit den sleurgang van het dagelijksch leven en hoorde ten slotte een opwekkend woord, zong een bijna vergeten lied weer eens mee, kwam, wat moeder ten minste aanging, weer eens in oude herinneringen en moest waarlijk erkennen, dat het niet tegengevallen was.

De volgende Zondagen ging het al geleidelijker en natuurlijker en toen vader na eenigen tijd eens vroeg, of men de vroegere Zondagen weer terug zou wenschen, schudden Moeder en Dochter beiden ontkennend. Niet vergeten mag evenwel worden, dat tegen haar verwachting in de wekelijksche inkomsten niet achteruitgegaan waren en 't maar eens heel enkel gebeurd was, dat iemand Zondags nog aan de deur klopte. Niemand der „goede" klanten had zich teruggetrokken en de vrees daarvoor had bij Moeder en Dochter wel zwaarder gewogen dan de tegenzin om met de „fijnen" mee te gaan doen.

't Bleef bij deze twee vrouwen evenwel, al schikten zij zich langzamerhand beter, iets vormelijks. De tijdverdeling van den Zondag trok haar aan, de woorden van den „broeder" streelden haar ooren, maar tot in het hart drongen ze nog niet door. Haar uiterlijke braafheid zat haar in den weg.

Juist voor deze vrouwen was misschien „Mevrouw" nog wel een groote hinderpaal. Door haar dagelijksch bedrijf in kleeding en manieren wat meer

„dames" dan anderen in dezen eenvoudigen kring, zag de eenigszins plumpe „Mevrouw", die 't op geenerlei manier kon gelukken een air van voornaamheid aan te nemen, in haar mededingsters. Men noemde Mevrouw Eveld ook al Mevrouw, men had haar uit den aard der zaak en zonder er „Mevrouw" in te kennen, een plaats aangewezen dicht bij het spreekgestoelte, zij werd door haar kennissen vriendelijk en met een soort van ontzag bejegend, dat weinige was al genoeg om Mevrouw's jalousie op te wekken, al was er nog niet bijgekomen, dat Mevrouw Evel's eenvoudig maar smaakvol toilet het won van „Mevrouw's" slordig, zwierig pakje. „Zij kon het toch ook niet helpen, dat zij geen lijf had voor nette kleeren."

Zonder een woord te spreken gevoelden die vrouwen, dat zij wederpartijdigen waren en dit kon er natuurlijk zoo min voor de een als voor de ander veel toe bijdragen om met stichting Van Haverens goede woorden aan te hooren.

Hoe hartelijk Evels ook met den persoon en het werk van zijn jongeren vriend was ingenomen en hoezeer hij hem bijv. door regeling der huishoudelijke en finantiëele zaken ook steunde, zoo waren er toch twee dingen, waarover zij 't maar nimmer eens konden worden.

De eerste was de verhouding met dominee. De breuke leek nu volkomen, maar Van Haveren kon den man nog niet opgeven. Hij dacht nog steeds op verzoening. Evels zei: „Ge moet u dat zoo niet aantrekken, de man is eenmaal zoo, wat zult ge uw gemoedsrust daardoor bederven?" Daarin was „Mevrouw" het met hem eens, die nog wel platter kon zeggen, dat dominee zooveel hartelijkheid van haar „goeden man" niet waard was.

Maar door 't een liet Van Haveren

zich zoo min tevreden stellen als door 't ander.

De andere zaak was de Evangelisatie onder de Roomschen. Daar was Evels het in 't geheel niet mee eens. Die straatpredikaties op de markt en die kolportage, dat gaf niets. Verloren moeite en inspanning. Dat ging op die manier niet. Hij had zoo lang in Fabrika gewoond, langer dan Van Haveren, hij wist er meer van. Hij hoopte van harte, dat God die dwalende menschen nog terecht zou brengen, maar langs dezen weg ging het zeker niet. Broeder Van Haveren moest zich bepalen tot den kring, die zich reeds om hem verzameld had en zich nog steeds uitbreidde. Evels zou doen, wat hij kon, om de verstrooide schapen op te drijven, maar met dien dienst had de broeder dan ook waarlijk genoeg te doen en moest zijn krachten niet verspillen in een arbeid, waarop geen zegen zou rusten. De Roomschen waren te sterk. Wanneer wij nog groeien, dan misschien, maar vooreerst zeker nog niet.

Evels durfde het beter uitspreken dan anderen, maar de meesten waren het met hem eens. „Mevrouw” ook.

Broeder Van Haveren, zóó werd hij genoemd en daarmee wees hij elken anderen titel af, die „Mevrouw” hem zoo graag gegund had, bleef toch bij zijn meening. Daar bracht geen man, geen vrouw, geen dwang of redeneering hem af: hij had een roeping ook voor Roomschen, hij was naar Fabrika gezonden ook voor Roomschen en hij zou daaraan getrouw blijven, tot zijn God hem duidelijk anders leerde. Moest hij versagen, omdat in dit opzicht niet alles voor den wind ging, omdat hij op rotsen scheen te ploegen? Neen, hij had moed en hield moed. Mochten dominee, Evels en zijn vrouw samenspannen om hem van de markt te

houden en zijn kolportage-tasch weg te bergen, Eén, Die sterker was zei: Ga voort!

Zoo ging hij dus eenvoudig voort ook met kolporteren, al verkocht hij zoo goed als niets en al kon hij te nauwnood eenige traktaatjes aan den man brengen.

Om nergens onbekend te blijven en zoo goed als niemand onbezocht te laten wees hij telkenmale op den plattegrond aan, welk deel van de stad hij „bewerkt” had. Zoo kwam hij, langzaam en zelfs niet in een jaar, de geheele stad rond. Soms kon hij slechts één dag, soms zelfs geen, in de week, voor dit werk vinden, soms hield een enkel bezoek hem zoo op en zoo schijnbaar nutteloos, dat zijn morgen of middag weg was, zonder dat hij meer kon doen.

Bijvoorbeeld. Hij schelt aan bij een deftig heerenhuis. De dienstbode opent.

„Meisje, hebt u ook een boekje nodig? Mijnheer of Mevrouw? Wilt u eens zien en eens laten zien?”

't Meisje heeft al een Nieuw Testament, een paar andere boekjes en eenige traktaatjes in de hand. Nufferig neust zij er over en zegt: „Ik zal 't eens aan Mijnheer vragen, die heeft zooveel boeken.”

„Als 't u blijft!”

Broeder wacht eenige oogenblikken en wordt verzocht bij Mijnheer te komen.

Een vriendelijk deftig man ontvangt hem in zijn studeerkamer. Op 't naamplaatje had hij gezien dat het een dokter was.

„U is?”

„Van Haveren, mijnheer, Evangelist van de Vereeniging ter Evangelisatie onder Roomschen.”

„Een titel van belang” zegt de ander. „Ziet u, we willen eens praten, uw boekjes interesseeren mij.”

Een veelbelovende inleiding. Het gesprek had eerst een beleefd onder-

zoekend karakter, zooals begrijpelijk was tegenover een vreemdeling, maar de dokter had niet veel tijd noodig, om te bemerken met welk een ontwikkeld en bescheiden man hij te doen had, die de kunst verstond om eenvoudig, maar keurig en helder te zeggen, wat hij meende en verstond.

Toen de dokter, een bekend letterkundige, over Vaderlandsche letteren begon van den ouden en van den nieuwen dag wist Van Haveren ook bescheid. In waardeering van de letterkunde waren deze mannen blijkbaar geestverwanten, die in vervoering konden geraken, wanneer zij iets van de oude stukken konden ophalen.

De tijd vloog om en beiden waren verwonderd, toen zij naar de klok keken.

„Ik hoop niet, dat ik u opgehouden heb.”

„In 't geheel niet. Ik verlang er naar, dat u eens weerkomt. — Die boekjes — ja, nu moet u toch nog even gaan zitten, anders mist u het hoofddoel van uw bezoek en zouden we elkander niet verstaan.”

En nu bleek, dat dokter bij al zijn humaniteit en letterkunde, een volslagen vrijdenker was. „Ik kom niemand te na in zijn godsdienstige meening, maar voor mijzelf heb ik met al die dingen afgedaan. Of ze Roomsche of Protestantsch gekleurd zijn, ik kan er mij niet in vinden en ofschoon ik begrijp, dat zulks u misschien hindert, zoo meende ik het toch te moeten uitspreken. — En om u nu niet geheel onverrichterzake te laten vertrekken, hebt u ook een Geuzenbijbel voor me te koop? Dit N. Testament is een vertaling van de Vulgata, daar heb ik minder mee op.”

„Niet bij me” zei Van Haveren, „maar ik zal er u een bezorgen en ik hoop, dat hij u goed zal doen.”

„Wel, dat is een goede wensch.

Dat hoop ik ook. 't Zal mij aangenaam zijn u weer eens te ontmoeten.”

Daarmee eindigde dat bezoek. 't Scheen verloren tijd. De bijbel werd bezorgd en betaald. Toen Van Haveren in zijn gezin later een geneesheer noodig had koos hij dezen dokter en had een trouwen huisarts aan hem, die hem bij gelegenheid ook op letterkundig gebied behulpzaam was. Toen Van Haveren er toe kwam om een liederbundel voor de gemeente samen te stellen was de dokter hem bij het zoeken der geschikte stukken en later bij het nazien der drukproeven behulpzaam. Van Haveren dichtte zelf ook voor dezen bundel en stelde de beschavende hand van zijn dokter op hoogen prijs.

Maar noch deze werkzaamheid, noch de tamelijk gezette lezing des Bijbels, noch vertrouwelijk gesprek heeft dezen welwillenden man, voor zoover menschen zien, een stap nader gebracht tot het Koninkrijk Gods. Zouden de menschen altijd goed zien?

Zonder dat Van Haveren het wist, had hij in dezen dokter, die ook bij „dominee” praktiseerde, het middel gevonden tot een bevrediging, waarnaar hij zoo verlangde. Dat kwam nog niet dadelijk uit, maar later bleek het.

HOOFDSTUK III.

HET BEZOEK.

We verloren Peer Palmaert uit het oog en het wordt alle tijd, dat wij hem opzoeken. Hij verkeerde, toen we hem verlieten, in een ongewone stemming. Al weken en maanden. Hij wist er zich niet helder rekenschap van te geven, want ten opzichte van innerlijke bewegingen maakte hij zich niet bijzonder druk. Maar nu wist hij toch, dat hem iets bijzonders was overkomen, toen

Veronica het bericht had thuis gebracht, dat heer pastoor haar gezegd had op de leering te komen voor haar eerste communie. Tegen eerstkomende Paschen zou dat zijn. Schoolkameraadjes zouden ook mee op de leering. 't Was een gewichtige en uitvoerige tijding.

Moeder zei: Dan mag je wel goed leeren!

Hortense juichte: Wat zal ze mooi zijn in een wit kleedje!

Vader snikte bijkans: Wat wordt het kind al groot!

En de heldin van het tafereel stond er als een verheerlijkt wezentje in opgetogenheid en verrukking bij.

Angeliek scheen er niet veel bizonders in te zien. Dat kwam van zelf zoo met de jaren. Maar Peer had een schok gekregen, er was iets in zijn ziel gebeurd; als 't niet te kinderachtig had geleken, als er niemand bij geweest was, had hij kunnen schreien. Waarom! Van aandoening? Van droefheid? Daar was toch heel geen reden voor. Hij wist het niet, maar het was zoo.

De schok bracht hem terug in zijn eigen kinderjaren. Zijn verblijf bij de burens werd hem weer levendig. Hij was weer 13, 14 jaar. Hij zag zijn vader weer nu en dan. Alles, wat er gebeurd was, kwam hem weer voor den geest en de aantrekkelijkheid van het verleden deed er hem nu zeker wel meer van gevoelen, dan hij er toen van gewaar geworden was. Hij moest ook op de leering, ook zijn eerste communie doen. En nu weer zag hij, als toen, een groote donkerheid met een vaag licht. Een onbeschrijfelijk gevoel van gewijidheid, van verhevenheid, van ernst drukte hem neer, bezwaarde zijn borst, beklemde hem den adem. Dat had hij toen bij wijlen gehad en nu had hij 't weer, maar langer en erger. En hij dorst er niet over spreken. Want als ze hem

vroegen, wat er toch aan scheelde, zou hij er niets van kunnen zeggen.

Een onbestemde siddering voor, ja voor wat? had hem sinds die verrukte thuiskomst van Veronica aangegrepen en hij kon ze niet van zich afschudden. Angeliek trok wat kamilletee voor hem, omdat hij zeker kou gevat had en hij dronk ze gehoorzaam en geregeld, maar hij bleef beverig en beklemd, zenuwachtig en ontdaan, al was 't niet zoo, dat de roerige huisvrouw er zich dadelijk ongerust over maakte.

Als hij gezelschap had was 't ook minder, maar in zijn eenzaamheid werd het hem werkelijk gedurig benauwd.

Op zulk een tijd kwam de lange zwarte broeder, dien wij kennen, aan zijn deur kloppen.

„Ook boekjes van doen, vriend?”

„Boekjes”, dat was voor Peer altijd nog een tooverwoord, al had hij in den laatsten tijd zijn bibliotheek nog al verwaarloosd. En in eens schoot het hem te binnen, welk een afleiding die hem geven kon.

„Boekjes, wat zou er dat voor een zijn? Ik zal eens hooren, wat hij heeft!”

„Kom maar binnen!”

Een rare koopman, dacht Peer, 't lijkt eer een heer. Maar dat doet er nu niet toe. De kleeren zijn tegenwoordig goedkoop. Misschien heeft hij ze wel op atbetaling of heeft de een of ander hem in 't pak gestoken. Dat ging hem zoo door 't hoofd.

Ondertusschen zag de koopman er wel zoo fatsoenlijk uit, dat hij hem vroeg:

„Wilt u niet gaan zitten?”

„Graag,” zei Van Haveren, „ik ben moe. — Dat doet goed. Ik ben blij, dat u me dat gevraagd hebt. Heel vriendelijk van u!”

Iedereen kan zoo iets zeggen. Maar van Haveren had wat eerlijks en vloeiends, wat guls en wat ronds in zijn

stem, zoodat niet iedereen het zeggen kon, zooals hij. En op 't punt van stemmen was Peer deskundig.

Zoo brachten de vorm en de klank der woorden van zijn bezoeker hem op zijn gemak.

„Houdt u van lezen?”

„Ja, ik mag het wel,” met een zwaaiend handgebaar naar den hoek, alsof hij zeggen wou: Zie eens, hoeveel voorraad ik nog heb!”

Overigens was Peer op zijn hoede. Hij was er de man niet naar om zich tegenover een vreemdeling vertrouwelijk uit te laten, al had die ook nog zoo'n muzikale stem. Angeliek zou wel vragen, wat hem overkomen was.

Hij liet dus bedachtzaam de leiding van 't gesprek aan zijn bezoeker over, die al te blij was, dat hij eens in zoo'n binnenhuisje toegelaten werd en met een man van dat slag in aanraking kwam, om er niet eens goed partij van te trekken.

Met een fijn gevoel en wel geoefende menschenkennis had hij al bespeurd, dat hier maar veel gezegd en maar weinig gevraagd moest worden. Die kreupele met zijn half bedekte oogen, zou hem gaan wantrouwen, zoo hij ging uitvragen en dringen. Hij sloeg een anderen weg in.

(Wordt vervolgd.)

BLADVULLING.

Menigeen zal zich afgevraagd hebben: hoe verrekenen de landen van de algemeene postvereeniging toch de briefporten met elkaar. De heer N. Kluyver deelt er in de Vragen van den Dag, in een praatje over de geschiedenis van den postzegel, het volgende over mede:

Tusschen de landen, die tot de Algemeene Postvereeniging behooren,

XXVI

vindt geen verrekening plaats van de geheven frankeeringskosten. Gerekend wordt, dat voor iederen brief, die verzonden wordt, ook weder een brief wordt ontvangen, zoodat men kan aannemen, dat de landen, waar de afzender en de geadresseerde van een brief wonen, elkander als 't ware met gesloten beurs betalen. Ieder land houdt dus het ontvangen porto.

Alleen de landen, die tusschen het land van afzending en dat van bestemming liggen en die dus wel aan het vervoer deelnemen, maar noch van den afzender, noch van den geadresseerde iets ontvangen, moeten worden schadeloos gesteld.

Zij ontvangen elk een doorvoerrecht, dat evenwel niet wordt bepaald naar het aantal brieven, maar naar het gewicht der brievenmalen, welke zij vervoeren.

Op het laatste postcongres te Rome in 1906 is dit doorvoerrecht bepaald op 1 franc 50 centimes per Kilogr. brieven en briefkaarten en 20 centimes per Kilogram andere stukken.

Bij verzending van een brievenmail door Nederland aan Spanje, via België en Frankrijk, heeft dus geen verrekening plaats tusschen onze postadministratie en die in Spanje, doch betaalt Nederland doorvoerrecht aan België en Frankrijk.

Het vaststellen der te betalen doorvoerkosten geschiedt op een zeer eenvoudige en loyale wijze. Eenmaal in de 6 jaar wordt gedurende 28 dagen, binnen het geheele gebied der Algemeene Postvereeniging, een opname gehouden van het gewicht der uitgewisselde brievenmails en worden de losse brieven enz. geteld. Naar de uitkomst van die statistiek wordt ieders aandeel vastgesteld voor de eerstvolgende 6 jaren. Bedragen van minder dan 1000 francs worden buiten rekening gelaten.

18

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 273).

Als een koopman, die zijn waren aanprijst, pakte hij zijn tasch leeg, lei boekjes en traktaatjes open op tafel, zoodat de plaatjes goed in 't gezicht kwamen en zei :

„Ik zal maar eens zoo vrij wezen U te laten zien, wat ik heb. De handel wil haast niet, de menschen willen niet van me koopen, ze hebben geen tijd of geen lust om te lezen. Om 't geld behoeven ze 't niet te laten. Zie eens wat een aardige, mooie blaadjes voor 2 cent. En die dat nog te veel is, kan ze ook hebben voor 1 cent, maar zonder een plaatje. En als iemand nu eens heel graag zoo'n blaadje heeft, maar er niets voor missen kan, dan geef ik 't wel voor niets ook. Dat kan er nog wel af.”

„Present?”

„Ja zeker. Ik behoef er niet van te leven. Anders haalde ik mijn kostje lang niet op. Ik sta Vrijdags ook wel op de markt met zulke boekjes, maar ik heb er niet veel van te doen. De menschen luisteren wel, als ik er wat van vertel en ze kijken wel, als ik de plaatjes laat zien, maar als 't op koopen aangaat, weten ze nergens van. Dan zit er niet anders op, dan dat ik er

maar wat present geef, dan raak ik ze toch kwijt.”

„Maar dan verdient u niets.”

„Dat zei ik ook al en daarom is 't mij ook niet allereerst te doen. Ik wil de menschen aan 't lezen hebben, dan gaan ze ook eens nadenken over wat anders dan over eten en drinken en mooie kleeren.”

„Ja, schoot. Peer uit, daarom lees ik ook graag, dan heb je nog eens een tijdpassseering. Maar 't heeft me nog geen cent gekost. Al die blaadjes heb ik gevonden of gekregen en er komen er gedurig meer bij. Als de kinderen iets vinden brengen zij 't altijd mee.”

„Nu, omdat ze zoo goed oppassen, laat ik voor hen ook eens wat hier. Kunnen ze al lezen, zijn 't jongens of meisjes?”

„Meisjes, Veronica en Hortense.”

„Hoe oud?”

„Veronica is twaalf, die zal met Paschen haar eerste Communie doen, die kent haar katechismus al op een prik. Hortense is nog maar zeven, maar die leest toch ook al aardig. Als 't u blijft, als u mij een blaadje voor haar geven wilt. Daar zullen ze schik van hebben.”

„Dan zoek ik eerst een blaadje voor Veronica. Die is de oudste, die komt het eerst. Zie eens hier, dat kent u zeker wel?”

„Ja, dat is van den kruisgang.”

„Juist, daar valt onze Heer en Heiland onder 't kruis en daar staan de vrouwen er weenende bij. En weet u nu, waarom ik dit blaadje voor Veronica kies?”

„Neen.”

„Hebt u nooit hooren vertellen, dat een van die vrouwen den Heer Jezus een doek reikte om Zijn gelaat af te drogen en dat toen Zijn beeltenis op dien doek gedrukt stond?”

„Neen.”

„Dan hebt u ook nooit de staties van den kruisgang goed bekeken.”

„Ik kom bijna nooit in de kerk.”

„En hoe zoo niet?”

„Och — wat zal ik daar veel van zeggen?” Meteen trok Peer zijn hoorentjes in en zweeg. — Daarom behoefde Van Haveren dat voorbeeld nog niet te volgen en ging voort:

„Dat is dan voor Veronica en de kleine Hortense krijgt dit. Begrijpt ge wat hier staat?”

„Dat lijkt ons Heer wel met kinderen rondom Hem heen.”

„Ja, dat is de kinderzegening. Misschien lijkt er wel een van die kindertjes op uw dochtertje.”

Peer aan 't kijken en aan 't schuiven. „Die heeft er wel wat van, zou ik zeggen, maar onze Hortense is grooter en ze loopt ook nooit op haar bloote voeten.”

„Dat konden ze in dat warme land gerust doen. Wilt u dat aan Hortense geven en vragen, of de meisjes lezen willen, wat hier op staat?”

„Als 't u blijft.”

„En nu ik toch eenmaal aan den gang ben, heb ik hier wat voor u zelf ook. Zie eens: „De kreupele aan den tempel”. Wilt u dat hebben?”

„Graag. Nu hebben we allemaal wat, behalve Angeliek.”

„Wie is Angeliek?”

„Wel, mijn vrouw.”

„Is ze ziek?”

„Neen, die is uit kuischen. Die komt van avond eerst thuis.”

„Kan ze lezen?”

„Niet te best, maar als u voor haar wat heeft, zullen we 't haar wel voorlezen.”

„Dan laat ik dit voor uw vrouw hier. Het heet: „Martha, Martha!”

„En alles present?”

„Zeker, dat is voor de kennismaking. Nu pak ik mijn boeltje weer in en als ik mag kom ik eens gauw terug.”

„Wel mijnheer, heel graag!”

Dat was de eerste kennismaking met Peer, die nog lang nadat Van Haveren vertrokken was, de blaadjes een voor een bekeek zonder ze nog te lezen en toen, zich herinnerende, hoeveel tijd er verlopen was, zich aan zijn spoelrad zette. 't Werk moest er niet bij te kort komen!

Dat werd een heel verhaal, toen de meisjes thuis kwamen. Ze waren in haar schik met haar blaadjes, maar Veronica zei met een wijs gezichtje:

„Ik geloof, dat dat Geuzenblaadjes zijn, vader!”

„Geuzenblaadjes, waarom?”

„Zie, op dat blaadje van Hortense, staat ons Heer zonder kransje en de heilige Apostelen ook maar zoo. En op mijn blaadje is ook geen kransje. En de heilige Veronica zie ik ook niet.”

„Weet je daar dan van?”

„Zeker vader, dat heeft heer Pastoor ons verteld.”

„Nu, die koopman wist het ook, want daarom heeft hij juist dat blaadje voor je uitgezocht. Ik zie er niets in, hoor!”

Na 't verrichten van eenige huiselijke werkzaamheden, trok Veronica ver-

langend, maar schroomvallig met haar blaadje bij het raam en begon te lezen. 't Was de eenvoudig gestelde geschiedenis van den kruisweg. Onder 't lezen werd zij rustiger. Ja, zoo was die geschiedenis! De Geuzen hinderden haar niet meer. Dat was dan ook slechts een vage voorstelling, een term van luttel beteekenis.

„Een mooi blaadje, vader! Is 't uwe ook mooi? Mag ik 't ook lezen?”

„Ik heb 't nog niet gelezen, ik weet het nog niet. Maar zorg nu eerst voor 't eten, dan kunnen we voort.”

Hortense had van haar blaadje weinig indruk, maar ze scheen het toch op prijs te stellen, dat een vreemde aan haar gedacht had.

„Had die koopman nog meer van die blaadjes, vader?”

„O, wel honderd.”

„Als hij weerkomt, vraagt u er dan nog een voor me?”

„Dat zullen we eens zien.”

„O, dan doet u 't zeker niet, want als u 't zult zien . . . ja . . . u weet wel, niet waar Veronica?”

„Och kom, praatjes, ik zal er wezenlijk aan denken. Maar nu gaan we eerst eten.”

Hij was blij, dat de kinderen er waren en verlangde toch, dat zij maar weer gingen om op zijn gemak zijn blaadje te kunnen lezen. De titel: „De kreupele aan den tempel” bleef hem in 't hoofd spelen, hij wist niet recht, wat hij van dien kreupele denken moest.

Half twee, de meiskens gingen. En in de stilte, die hem omringde, beving hem weer iets van die geheimzinnige trilling, die hem 't eerst overkomen was bij de tijding van Veronica's voorbereiding op haar eerste communie.

Eerst bezag hij 't plaatje nauwkeurig. Een bedelaar, een kreupele. Nu, een bedelaar was hij gelukkig niet. Hij behoefde Goddank! zijn hand naar nie-

mand uit te steken. Hij kon werken, zijn brood verdienen en hij had ook nog wat in den rug Hinderde hem dat? Och wat! Waarom zou die eene man den kreupele zoo bij de hand nemen? Waarom keken de omstanders zoo? Kom, ik zal 't gaan lezen, dan weet ik het.

Het traktaatje volgde met eenige uitweiding het eenvoudige verhaal uit Handelingen 3. Dat „Handelingen”, ook in 't Traktaatje genoemd, verstond Peer niet. „De werken der Apostelen” had hij wellicht, maar niet waarschijnlijk, begrepen, want het was te vermoeden, dat hij nooit iets onder de oogen gehad had, dat op een Bijbel of een N. Testament leek. 't Mocht dan zijn, dat hij er zijn aandacht op gevestigd had, toen de „broeder” zijn tasch uitpakte.

't Lezen ging goed. Dat kon hij. Maar met alle woorden en uitdrukkingen kon hij niet voort. Die tempel was zeker een kerk. Petrus en Johannes, ja, daar had hij meer van gehoord! O, van zijn geboorte af was die man kreupel. En hoe oud was hij nu? Wel ruim veertig, denk ik. Zoo oud als ik. Dat treft. Aan mij zal wel niets meer te verhelpen zijn.

Zoo, zilver of goud had Petrus niet. Maar hij maakte den man beter. Dat was wat meer waard. Zoo in eens beter! Dat zou wat zijn, als ik ook zoo in eens weer goed loopen kon, zonder kruk. Maar zoo'n wonder zou er voor mij toch niet gebeuren.

Zoo lezende, nadenkende, de zaken op zichzelf toepassende, ging hij verder. De toespraak van Petrus trok hem niet, die verstond hij niet; telkens kwam hij maar weer op 't begin terug, het wonder der genezing, dat sprak tot hem, dat hield hem bezig en toen hij zich straks werktuigelijk aan zijn spoelrad zette, zweefde hem het plaatje maar steeds voor oogen en dacht hij over mogelijkheden na, die te voren nooit

in zijn hoofd waren opgekomen. Zonder bewustheid van tijd en afstand begon hij te verlangen naar kennismaking met den genezene en zon op een middel om den heiligen Petrus te vragen hem te genezen. De Paus te Rome was diens opvolger, dat had hij geleerd en onthouden, maar waar was Rome en hoe kwam hij er? Misschien wist Veronica het wel. Op haar school leerden ze alles.

De blaadjes gaven gedurig aanleiding tot vragen en gesprek. Hortense hield het hare nog maar wat terug en: „Martha, Martha!” bleef rustig op moeder wachten. De twee van vader en Veronica gaven vooreerst stof genoeg.

„Hoe zouden ze die geschiedenissen toch zoo weten?” zei Peer.

„Wel vader, dat staat in den Katechismus: Uit de Goddelijke Openbaring, die vervat is in de Heilige Schriftuur en de Overleveringen.”

„O ja, dat is waar! Ik zou die Heilige Schriftuur wel willen hebben, als er zulke mooie geschiedenissen in staan.”

„Ja maar, vader het is verboden die zonder verlof der geestelijke Overheid in een der levende talen te lezen.”

„Waarom zou dat toch verboden zijn?”

„Wel vader, omdat zij op veel plaatsen zeer duister is en daarom is het voor ongeleerde menschen gevaarlijk die te lezen.”

„Dat begrijp ik niet.”

„'t Staat toch zoo in den Katechismus, vader!”

„Dat weet ik, maar daar ben ik nog niet verder mee. Ik wil toch wel eens zoo'n boek zien te krijgen en dan wil ik wel aan heer Pastoor gaan vragen, of ik 't lezen mag. Heb je je blaadje ook al gelezen?”

„Jawel, maar er staat niets van mijn patrones in. Maar 't is toch wel mooi, hoe ons Heer geleden heeft. Ik zal 't

naar de leering meenemen om 't heer Pastoor te laten zien.”

Zoo gingen de praatjes al heen en weer en toen Angeliek 's avonds thuis kwam, kreeg ze een berg nieuws te dragen. Maar zij gaf niet veel om zulke blaadjes. Lezen zat er bij haar niet in. Zij luisterde wel, zei ook een paar woorden, maar was te moe om er zich druk over te maken.

Vader en Veronica, dat waren de meest belangstellenden.

Veronica was van een gevoelige natuur, een kind van indrukken, bij haar waren zulke bewegingen niet vreemd. Peer was in tamelijke onverschilligheid gekomen zoover als hij was, zonder zich van innerlijke dingen veel rekenschap te geven. Ziekte, nood of dood waren hem niet zoo in die mate nabij gekomen, dat hij er zich door geschokt of aangegrepen gevoelde en de verschrikkelijke dingen, die hij soms in oude kranten las, bestonden slechts als schijnbeelden voor hem, die zijn gemoed niet raakten, hem niet tot een spoor van zelfonderzoek brachten.

Maar nu was eerst Veronica's eerste Communie gekomen, toen het bezoek van den koopman en de lezing van de traktaatjes. Daarbij was het hem gedurig te moede, alsof er iemand in zijn binnenste riep: „Peer! Peer!” zoodat hij soms opkeek, of hij ook iemand zag. Die dingen schudden hem uit zijn dommelleven wakker en hij gevoelde zich onrustig. Zou hij ook ziek kunnen worden? Sterven misschien? Gekheid! Zoo trachtte hij het af te schudden, maar 't bleef hem aankleven.

Er kwam nog wat bij. Een onbestemd en onverklaarbaar maar toch sterk verlangen om de Heilige Schriftuur te lezen. De traktaatjes spraken er van en hij zag ze aan als de schat, waaruit ook nog wel andere heerlijke dingen zouden te lezen en te leeren zijn.

Vooruitdenkende kwam hij met dit verlangen evenwel tegen heer Pastoor in: Hij kon vragen om 't heilige boek te mogen lezen, maar heer Pastoor zou zeker „Neen!” zeggen, omdat hij een ongeleerd man was.

En dan? Ja, voor een oogenblik kwam al zijn mannetrots er tegen op om dan maar als een onmondig kind stil en gehoorzaam te zijn. Maar dan weer herinnerde hij zich al de middelen, die de geestelijkheid bezat om ongehoorzamen te straffen. Die zijn kind had haar eerste communie niet mogen doen, een ander waren in doodsnood de Genademiddelen der Kerk geweigerd, een derde kreeg geen lijkdienst en geen plaats op het gewijde kerkhof. Behalve nog, hoe zij iemand in zijn brood treffen konden.

Bij al zijn kerkelijke ongevoeligheid en onachtzaamheid begon Peer bij zulke voorstellingen onder 't wiebelgesnor van zijn rad toch wat te beven, hij voelde zich slap worden en zijn fantasie begon zoo te werken, dat hij, ofschoon er nog niets gebeurd was, in den stap van een voorbijganger, dien van den verontwaardigden kapelaan of pastoor meende te herkennen.

Ja toch, er was wel wat gebeurd, maar hij wist het niet. Veronica had haar traktaatje naar de leering meegenomen en het den kapelaan laten zien, die er nauwlijks een vluchtig oog in geslagen had, of hij scheurde 't blaadje in stukken, wierp ze weg en zei: „Dat zijn geuzenvodden, die mag je niet lezen!”

En — ofschoon het Veronica aan 't hart ging, dat haar mooie blaadje zoo veroordeeld werd, was zij reeds zoover gehoorzaam kind der kerk, dat zij met eenige voldoening dit offertje

bracht en zich voornam thuis ook te waarschuwen en te vragen, of men de blaadjes maar weg zou doen.

Die boodschap en dat verhaal bracht zij dus mee. Maar ze had niet kunnen vermoeden, dat het zulk een indruk op haar vader zou maken. Want op een oogenblik kwam bij hem het gevoel van eigendomsrecht boven en als hij zich voor het kind niet ontzien had, zou hij geschreeuwd hebben: Wat doet die zwartrok er met zijn handen aan! Nu zei hij alleen: „Dat is jammer, 't was toch zulk een mooi blaadje.”

„Ja maar, vader, als 't toch niet goed is, moesten we ze toch maar weg doen vindt u niet? Heer kapelaan zal het toch wel weten.”

„Nu, het mijne krijgt hij niet en dat van Moeder ook niet en dat van Hortense zal ik wel bewaren. Ik heb er nog niets kwaads in gevonden, ik zou wel eens willen weten, waar dat zat.”

„Dat zei heer kapelaan ook niet, alleen maar dat die blaadjes van de Geuzen kwamen, en die zijn vijanden van de kerk. Die koopman was zeker ook een Geus, vader?”

„Dat kan wel, maar hij was toch heel aardig. Geuzen zijn ook mensen, daar hoef je niet zoo schrikkelijk over te denken.”

„Ja, maar toch vijanden, vader! Verleiders zegt heer kapelaan.”

„Nu, als hij weer eens komt zal ik 't hem eens vertellen. Ga nu maar wat kant kloppen.”

Bij zichzelf dacht hij: Als ik wist, waar die man woonde ging ik toch eens kijken, wat het er voor eentje is. Doch hij ontrustte Veronica maar niet door zijn gedachten.

(Wordt vervolgd).

Rillières een Hugenoot is, en zich nauw aansluit bij de ongelooovigen uit de laagste klasse. Dikwijls hield hij geheime bijbellezingen met werklieden en eenvoudige arbeiders in de rue Mercière. In een soort van kelder onder den grond vergaderd, werden zij door een valschen broeder verraden en tot groot genoegen der priesters naar alle zijden verspreid. Bovendien werden verscheidene geloovigen tot boete of tot gevangenisstraf veroordeeld, terwijl graaf Valentin door de kerk werd uitgestooten. Gravin Adelaïde is door deze tijding ziek

geworden en is ontevreden op haar echtgenoot, die partij kiest voor zijn zoon.

Op raad der priesters is zij vertrokken naar haar zoon Frans te Bordeaux wiens jonge vrouw tegen het begin van het volgend jaar een erfgenaam verwacht. Zij heeft gezworen niet meer op Rillières terug te zullen keeren voor haar zoon zijn dwalingen heeft herroepen. Ik ken hem echter genoeg om te weten dat hij in zijn geloof zal volharden.

(Wordt vervolgd).

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 350).

't Duurde niet lang, of de koopman kwam weer eens en ofschoon hij weer vriendelijk binnen geroepen werd, bemerkte hij toch wel een zekere schuwheid bij zijn gastheer, alsof die wat op zijn hart had.

„Vrouw en kinderen goed gezond?”

„Gelukkig wel. Maar mag ik u eens wat vragen?”

„Gerust hoor!”

„Die blaadjes van u, zijn dat Geuzenblaadjes?”

„Ja, zoo noemen de Roomschen ze. U is zeker ook Roomsch?”

„Jawel en is u dan een Geus?”

„Precies geraden. Vraag het maar aan de menschen op de markt, die weten het. Vindt ge 't erg? Mag ik hier nu niet blijven? Dan stap ik weer op.”

„Neen, zoo is het niet bedoeld. Maar — en nu volgde zeer uitvoerig Veronica's verhaal — ik wou er 't mijne maar eens van weten. Mag zoo'n kapelaan dat nu doen? Dat blaadje is toch niet van hem?”

„De man zal denken, dat hij daar goed aan doet, dat het zijn plicht is en daarom moet u het hem maar niet al te kwalijk nemen. Maar hebt ge uw blaadje gelezen?”

„Ja, 't eerste ken ik haast van buiten. Ik wou wel, dat Petrus en Johannes hier ook zoo eens bij mij kwamen. Maar dat gebeurt zeker niet meer. Ik zal wel mijn heele leven met mijn kruk moeten blijven sukkelen.”

„Hebt ge er wel eens over nagedacht, dat een kruk nog het grootste ongeluk niet is op de wereld?”

Dat was de inleiding op een wel kort, maar toch ernstig gesprek, dat Peer's ontwakend gevoel en geweten opnieuw schudde, hem op de troosteloosheid van het leven wees van hen, die het Evangelie niet kennen, die niet in Jezus Christus zijn, geen steun hebben voor het heden noch voor de toekomst.

De akker was toebereid, het zaad werd gestrooid, zou het ontkiemen, opschieten, vrucht dragen?

Peer ontweek de beslissing. Hij kon den zelfstrijd niet weren, de inwendige roering niet tot stilstand brengen, de stem van zijn geweten niet doen zwijgen, de waarheid, die op hem aandrong met kracht, niet tegenspreken, niet tegenhouden en toch was hij nog aarzelend en onwillig om te breken met zijn verleden, een nieuw leven te beginnen, de stem van den Goeden Herder te volgen, zich met lichaam en ziel over te geven aan zijn Verlosser en Heer.

Hij zocht afleiding van het gesprek, afleiding van de hoofdzaak. In welke moeilijkheden ging hij zich begeven? Wat stond hem voor de deur, zoo hij dezen „geus" gehoor gaf? Kon hij den man vertrouwen? Was dat misschien ook maar een bedriegelijke praatjesmaker?

Maar neen, de prikkel der waarheid zat te diep in zijn hart. Gods vinger had hem te krachtig aangeraakt. Zijn redeneeringen, tegenwerpingen en uitvluchten voldeden hem niet, hij gevoelde, dat hij zich moest overgeven, maar hij sidderde en zocht te ontkomen.

Van zijn ontroering zei hij niets. Hij trok zijn gelaat in de strakste plooiën. Maar een menschenkenner als Van Haveren kon het niet ontgaan, welk een zielestrijd er gevoerd werd en met de meewarigheid van 't Christenhart

drong hij niet op uitlatingen aan, die ontijdig geacht moesten worden.

Hij vond het nu tijd om afscheid te nemen. Maar eer hij vertrok zei Peer:

„Ik zou toch graag een Evangelie hebben, om die geschiedenissen na te kunnen lezen. Hebt u er een bij u? Hoeveel kost het?"

„Palmaert", zei Van Haveren, „ik heb er een bij mij en ik wil 't u graag geven, een, dat door uw kerk goedgekeurd is, maar weet ge wel, wat ge u op den hals haalt? Als heer Kapelaan of Pastoor het merkt zult ge er iets van hooren!"

„Dat zal ik afwachten en dan kan ik nog zien. Ze kunnen er mij toch niet om in 't kot brengen."

En zoo kreeg Peer een Evangelie.

Hij bladerde er in, las er in, zocht er in. Rust, vrede, zekerheid, blijmoedigheid, geluk.

En ja, hij kwam nu waarlijk tot besef en ervaring, dat de Heilige Schriftuur, zooals zijn katechismus zei, „op veel plaatsen zeer duister" was, maar dat het daarom „voor ongeleerde menschen", zooals hij er een was „gevaarlijk" zou zijn „die te lezen", dat kon hij niet aannemen.

„Gevaarlijk", te weten, dat Jezus Christus in de wereld gekomen was om zondaren zalig te maken?

„Gevaarlijk", te vernemen, hoe deze Jezus alle vermoeiden en belasten tot Zich roept en hun rust belooft?

„Gevaarlijk", te lezen, dat Hij Zijn leven stelt voor Zijn schapen?

„Gevaarlijk", de verzekering te ontvangen, dat zijn Hemelsche Vader, die de vogelen voedt en de leliën kleedt, voor hem zorgt?

„Gevaarlijk", al die hemelsche raadslagen en vermaningen, vertroosting en versterkingen, leidingen en waarschuwingen?

Neen, „gevaarlijk” niet, maar heerlijk, heerlijk!

Hoe verkwikte hem die gelijkenis van de arbeiders in den wijngaard! Hij mocht dan niet recht vatten, wat dat „elfde uur” beteekende, hij verstond den zin: „Alzoo zullen de laatsten, de eersten zijn” en in de stilheid van eerbiedige dankbaarheid zat hij in zijn stil kamerke neder voor de heilige bladen en begreep, dat hij van Eén, meer dan Johannes of Petrus, ook meer dan goud of zilver ontvangen had.

Dat was Gods eigen voorbereiding en onderwijzing. Door Zijn Woord en Geest.

De schrikbeelden van Kapelaan en Pastoor waren nu verdwenen. Wat hij ontvangen had konden zij hem niet ontnemen. Maar hij dacht eigenlijk niet aan Pastoor of Kapelaan. Ook niet aan den koopman. Ook niet aan vrouw en kinderen. Aan niets en aan niemand, dan aan zijn barmhartigen en genadigen Vader in den hemel, Wiens Woord hij daar voor zich had. Hoe had hij zoo lang kunnen leven zonder Hem?

’t Werden hem onvergetelijke, gewijde oogenblikken. Hoe laat het was, hoe lang of kort het duurde, dat wist hij niet.

Maar eindelijk hernam het gewone leven zijn rechten. Als met een zucht zette hij zich aan zijn spoelrad en genoot onder ’t snorren van zijn innerlijken vrede en van zijn onbezorgdheid en rust. Wat heerlijk was het nu? Zoo iets had hij nooit kunnen denken!

Hij sprak er niet veel over. Ten minste met de kinderen niet. Hij gevoelde, dat zoo iets boven haar bereik moest gaan. Met Angeliek had hij ’t er wel over. Maar zij begreep misschien nog minder dan Veronica zou gedaan hebben. Haar gedachten gingen over de stoffelijke dingen. De geestelijke waren haar hoe langer hoe vreemder

geworden, zoo ze al ooit indruk op haar gemaakt hadden.

’t Mansvolk, meende ze, was van grilligen aard. En als haar man zijn „buien” had moest ze hem maar laten begaan. Niet tegenkomen, mensch neen! maar met een zoet lijntje maar aan ’t stuur houden, dan bedaarde het wel.

Naar die theorie lei ze ’t aan. Peer had een „bui”. ’t Zou wel in zijn gestel zitten. Ze zou hem eens wat anders geven dan kamille. Misschien vlierstroop of rhabarber. En met een „ja”, „neen” of „zoo?” manoeuvreerde ze ’t gesprek dan maar zoo, dat manliet zoo goed als uitsluitend het woord had. Gewoonlijk was dat juist andersom, maar in buitengewone omstandigheden doet men buitengewone dingen.

Zoo vond Peer niet veel weerwerk. Maar hij lette er nauwlijks op. ’t Was hem genoeg, dat hij zich kon uitspreken, getuigenis geven van zijn wondere blijdschap.

Het zou niet lang duren, of Angeliek’s gelijkmoedigheid zou een gedachten schok te doorstaan hebben.

Een paar dagen na Peers „verlichting” toch zat hij in den namiddag in zijn Evangelie te lezen. Angeliek was thuis. En daar ontvingen zij bezoek van heer Kapelaan, die natuurlijk met alle eerbiedigheid werd binnengelaten. Angeliek wreef den stoel, dien zij den Eerwaarden heer aanbood, alsof zij er in een oogenblik allen vorigen glans op terug tooveren wou.

„Palmaert, ik kwam u eigenlijk eens spreken over een schandelijk blaadje, dat ik van Veronica afgenomen heb. Hoe kwaamt ge daaraan?”

Er was bij Peer niets meer van de vrees, die hij voor een paar dagen bij de voorstelling van een dergelijk bezoek gevoeld had, hij was bedoord en kalm. Maar eer hij spreken kon had de vlugge Angeliek al het woord:

„O, heer Kapelaan, dat kon het kind niet helpen, dat had een vreemde koopman hier in huis gebracht en ze vond het plaatje zoo mooi.”

„Ja,” zei Kapelaan „dat zou nu nog het ergste niet wezen, maar ik zie daar iets, dat erger is. Daar zit Palmaert waarlijk in een Evangelie te lezen! Ge weet wel, dat ge dat niet moogt. Geef dat boek hier, man! Is dat ook al van dien vreemden koopman?”

Peer sloeg zijn boek dicht, maar in plaats van 't den Kapelaan te geven, die zijn hand reeds uitgestoken had, schoof hij het in zijn binnenzak en zei:

„Als 't u blijft, heer Kapelaan, zult u mij dat plaatje, dat u van Veronica verscheurd hebt, terug bezorgen?”

„Man! Waar denk je over? Dat was een geuzenblaadje. Dat is de pest voor je kind. En voor jezelf ook. Ge moest me dankbaar zijn. En geef me nu dat Evangelie ook. *Wij* weten, wat je past. Wees nu niet halsstarrig, maar gehoorzaam, daar zult ge vrede bij hebben.”

Nu beefde Angeliek. Nu besefte ze, dat er iets gebeurde. Dat het om iets buitengewoons ging. Ze hoopte, dat haar man zou toegeven, maar ze vreesde. Ze kende hem.

De Kapelaan was een groot, forsch man, die met autoriteit optrad. De waardigheid zijner kerkelijke bediening omgaf hem als met een lichtkleed. Hij moest indruk maken en kon zich niet voorstellen, dat men hem zou weerstaan. Op Angeliek maakte hij een geweldigen indruk. Hij gevoelde dat en wilde er gebruik van maken.

„Vrouw, beduid toch aan je man, dat hij me dat boek geeft. Moet ik 't hem afnemen?”

Maar met dat laatste bedierf hij zijn zaak. Al was hij honderdmaal de heer Kapelaan, wat dacht hij wel van haar man? Dat die zóó'n klein kind was, dat ze hem iets moest laten afnemen?

Daar ze bij zat? Neen, dan zou de onderste steen eerst boven moeten komen. En nadat dit haar in een oogwenk door 't hoofd gegaan was, zei ze:

„Mijn man zal zelf best weten, heer Kapelaan, wat hem past.” De Eerwaarde merkte, dat hij op 't punt stond van 't ook bij de vrouw te verspelen en begon zachtaardig weer:

„Laat ons eens verstandig praten. Ik zoek wezenlijk uw bestwil. Maar als ik hier in huis nu eens een flesch met vergiftigen drank zag staan, waarvan ge woudt drinken, zou het mij dan wel kwalijk te nemen zijn, wanneer ik die wegnam en buiten uw bereik bracht?”

Dat beeld maakte indruk op de vrouw. En ook op Peer. Maar van geheel anderen aard. Want met een vurigheid, die Angeliek nooit bij hem opgemerkt had, barstte hij los:

„Maar heer Kapelaan, dat is schandelijk, dat is doodzonde. Moet gij het heilig Woord van God vergelijken bij een vergiftigen drank? Dat Woord, daar ik zooveel rust en vree, zooveel zaligheid van geniet, dat een ander mensch van mij maakt, dat ik niet meer missen kan?”

Alsof hij zijn schat tegen elke aanranding beveiligen wou, sloeg hij de armen kruislings over de borst en zag met schitterende oogen den kapelaan aan, die min of meer versted stond over zulk een uiting, maar op zijn standpunt natuurlijk eer aan een duivelsche inblazing, dan aan de werking van Gods Geest moest denken.

„Dus u wilt dat Evangelie niet afgeven?”

„Natuurlijk niet, heer Kapelaan!”

„En als heer Pastoor 't u laat vragen.”

„Ook niet, heer Kapelaan, aan geen mensch, nu ik zoo rijk geworden ben, laat ik mij niet meer arm maken!”

„Maar luister eens. Ge zijt nu wat

opgewonden en buiten u zelf. 't Is best mogelijk, dat heer Pastoor, als hij hoort, hoe de zaken staan, u verlof geeft, om het Evangelie te houden en te lezen, daar zal ik met hem over spreken, dat beloof ik u, maar zonder verlof van de Kerk moogt ge wezenlijk niet."

"Ik heb al verlof, heer Kapelaan, ik behoef niemand meer te vragen. Ik weet heel goed, wat er in den catechismus staat en gij zijt zeker veel geleerder dan ik om 't nog uit te leggen, maar of u lang praat of kort, ik blijf er bij, dat ik het Evangelie niet afgeef en aan niemand verlof vraag om het te lezen, aan geen Koning of Keizer of Paus!"

Dat was de maat volgemeten en 't eind van Kapelaans geduld.

"Nu man, als zachte vermaningen niet helpen, dan moet ge onder de strenge tucht komen. Zoolang gij mij uw Evangelie niet bezorgt, kan ik uw dochtertje niet op de leering ontvangen. 't Verdere weet ge dan wel!"

Meteen was hij verdwenen, vóór Angeliek nog tot besef gekomen was de deur voor hem te openen.

Daar zaten zij met hun beidjes. Zij, verslagen en bedrukt. Maar hij, moedig en vrij, losgemaakt.

"Maar vader, hoe moet dat nu?"

"Wat meen je, Angeliek?"

"Wel, met Veronica?"

"Je hebt toch gehoord, wat heer Kapelaan gezegd heeft? Hij wil haar niet op de leering hebben, als ik mijn Evangelie niet afgeef."

"En doe je dat?"

"Wel neen ik!"

"Wat zal het kind daar een spijt van hebben!"

"Ja, het spijt mij ook wel, maar kon ik anders? Foei, van zoo'n heerlijk woord te spreken als van een vergiftigen drank! Hoe durft hij!"

"Hij zei het toch om bestwil."

"Dat kan wel zijn, maar 't is schandelijk! En ik voor mij heb er geen spijt van, dat ik van zulke menschen af ben. Maar voor 't kind wou ik wel, dat ik er wat op wist. Ze zal er raar van staan te kijken."

"O, ik zie haar al! Zou je niet eens naar heer Pastoor gaan?"

"Dat denk ik ook al, maar mijn Evangelie geef ik hem niet."

"Dat bedoel ik ook niet. Maar misschien was hij beter te spreken nog dan heer Kapelaan. Als je er dan tegen den avond heen gaat, hoeven we haar nog niets te zeggen."

Zoo besloten ze. De kinderen kwamen thuis en hoorden niets. Tegen den donker hompelde Peer naar de pastorie. Ontvangen door den Kapelaan en niet-tegenstaande dringend verzoek niet toegelaten bij den Pastoor, kwam hij niets verder. 't Bleef er bij. Leverde hij zijn Evangelie in, dan was alles in orde, deed hij 't niet, dan moest hij de gevolgen afwachten.

Zijn eerste blijmoedigheid kreeg wel een schok, maar hij dacht er niet aan toe te geven. Hij vreesde nu God meer dan eenig mensch.

Er was thuis een verschrikkelijke uitbarsting, toen Veronica aan stukken en brokken op de hoogte gebracht werd. 't Lieve kind werd wel niet weerbarstig of woedend, maar ze snikte zoo pijnlijk en gewond, dat het Peer enkele malen bijna te bang werd en hij op 't punt stond om den weg naar de pastorie weer te zoeken als een berouwhebbend zondaar. Maar hij hield stand en troostte, wat hij kon.

Angieliek hield zich onzijdig. Die kapelaan had haar te zeer gedaan met zoo min over haar man te denken, om zijn partij te kiezen. Anders zou zij 't kind meer voor gesproken hebben. Nu wist zij niet veel anders te zeggen

dan: „drink maar eens, 't zal wel over gaan.”

Veronica vroeg niets, maar de diepte van smart en teleurstelling was op haar betraand en geschokt gezichtje te lezen. 't Sneed Peer door 't hart en op ongewoon teederen toon vroeg hij:

„Spijt het je zoo lieveling?”

„O ja vader,” snikte ze en sloeg haar armen om zijn hals, terwijl er aan het schreien geen bedaren was en het tengere lichaam schokte van zenuwachtige aandoening. Kon hij toch maar een woordje voor haar vinden!

„Lieveling, als de Kapelaan je niet wil hebben, zou ons Heer je dan ook niet willen hebben?”

Zij sloeg groote oogen op. Daar had zij eenig houvast aan.

„Toch wel, vader!”

„Zeker wel, lieveling!” en hij kuste haar zoo teer, dat een glimlachje van voldoening over haar gelaat trok. — „Zeker wel, lieveling! „Laat de kinderkens bij Mij komen en belet ze niet: want voor zoodanigen is het rijk Gods” zegt ons Heer. Ik heb het vanmiddag nog gelezen. Bij Hem in de leering is 't nog beter dan bij den heer Kapelaan.”

Daarmee was nu wel niet plotseling en in eens aan alle smart een eind gemaakt, maar 't kinderhart kreeg een troostgrond en onwillekeurig werd Hortense's blaadje opgezocht en werd nu een goede prediker.

„Maar vader, kunnen we nu nog wel in den hemel komen?”

„Kind, kind, wat heeft ons Heer gezegd? „De hemel is voor de kinderen” vertaalde de kreupele met een zekerheid en beslistheid, die van den anders zoo aarzelenden man verbazen moest. En met meer kinderlijks in haar hart dan hij vaderlijks in het zijne kon hebben, steunde Veronica op zijn gemoedelijke verzekering, die haar troostte.

Natuurlijk, zij was een kind, zij had gedacht aan 't lange sierlijke kleedje, aan 't kransje in 't haar met den sluier, aan de nette schoentjes, 't geheel nieuwe pak, aan den plechtigen ommegang, de versierde kerk, de feestelijke huiskamer, de taarten, het talrijk bezoek en al wat er aan dien „gewichtigsten dag van haar leven” vast was. Maar 't meest had nog haar gemoed bewogen de voorstelling, dat deze eerste communie haar zou zijn als een intree in het hemelrijk, een opneming in geheimzinnige heerlijkheden, ver te schatten nog boven de aantrekkelijke uiterlijkheden, waarboven de gedachten der meeste speelnootjes en medebruidjes niet uitgingen. Maar zij had een teer, gevoelig gemoed, en nu de hemelsche zaligheid haar niet ontzegd was, verloren die andere dingen veel van hun bekoorlijkheid en glans.

Moeder kwam na de gewichtige gebeurtenissen van den middag ook weer tot rust en de avond verliep verder gewoon.

Den volgenden morgen ging Veronica niet naar de leering. Haar schoolkameraadjes hadden haar blijkbaar niet gemist en heer Kapelaan scheen niet over haar of het gebeurde gesproken te hebben.

Eenige dagen daarna kwam evenwel de mededeeling met daaraan verbonden waarschuwing. Maar in den verloop tijd had Veronica zich al zoo met het denkbeeld verzoend, dat de in 't begin spitse opmerkingen van sommige genootjes niet al te grooten indruk op haar maakten. 't Was ook niet erg, wanneer zij haar nu en dan „klein ketterke” scholden. Daar was ze niets minder om en de meester paste er wel op, dat de plagerij niet te dol ging.

Dat was zoo goed als doorstaan. Maar heer Kapelaan gaf zich, misschien met anderen nog, daarmee niet geheel ge-

wonnen en zou den „ketter” wel eens laten voelen, wat hij bestond, als hij zoo tegen de kerk in dorst gaan.

Nu was de wezenlijke macht der kerkelijken in Fabrika, gelukkig voor Peer en voor anderen, beperkt. De overgrootte meerderheid der bevolking was in naam Roomsch. Het aantal Protestanten verzonk daarbij in 't niet, 't was de moeite van 't aankijken niet waard. Maar de kerkelijke getrouwheid van zeer veel Roomschen beteekende ook weinig. Er was een groote schare, die zich zeker wel met minder geleerdheid dan Van Haverens dokter, maar met even groote en dikwijls onstuimige beslistheid, aan alle kerkelijke plichten onttrok, voor alle ceremonieën de schouders optrok en paters, fraters, monniken en nonnen aankeek met een gezicht, alsof ze zeggen wou: „Wat hebben die lui ze beet!”

Die zich beet lieten nemen, volgens de vrijdenkers, waren kwezels en stumpers. Die van zijn tijd wou zijn, hield zich met de poppenkasterij niet meer op, al was hij in de Roomsche kerk geboren en gedoopt en al had hij, bij ongeluk, zijn eerste communie gedaan. Daar had zijn familie de schuld van, daar trok hij zich niets van aan!

De paters ontweken het gekibbel met zulke Roomschen. Want het was een tijd, waarin van geestelijken en van kloosters feiten aan 't licht kwamen, die door „liberale” kranten gretig werden opgenomen en geïllustreerd. En als de pater zijn mond opende om wat te zeggen, liep hij gevaar gevraagd te worden, of hij al wist, wat er met A. of met B. of te C. was gebeurd.

Welmeenende Roomschen betreunden zulke akelige feiten niet minder dan andere ernstige menschen, maar de vrijdenkers maakten er een wapen van tegen het Roomsche „geloof” in 't bijzonder en tegen allen godsdienst in 't algemeen.

Nu 't zoo stond vingen de geestelijken wel eens bot, waar zij meenden op hulp te kunnen rekenen.

Zoo ging het hun bijv. bij Peers directeur, die aangemaand werd om den ketterschen arbeider uit zijn dienst te ontslaan. „Ik zou nog liever”, zei de man „als hij zijn spoeltjes goed maakt bemoei ik er mij niet mee, of hij een ketter, of een Turk of wat anders is. Als hij mij eerlijk blijft behandelen en goed spoelen, ontsla ik hem nooit.”

Dat was dus mis geweest. Maar aan een anderen kant ging het de geestelijken voorspoediger. Bij de vrouwen hadden zij nog al eens een wit voetje en 't kostte hun weinig moeite Angeliek haar werkhuizen te ontnemen. Dat ging haar aan 't hart! Noodig hadden ze 't nu wel niet, ze konden toch wel zoo zoetjes voortleven. Maar ze was er danig door uit haar doen gerukt en 't droeg er in 't geheel niet toe bij, om haar verzoenlijk te stemmen. Neen, dat deed de deur dicht, ze moest van de paters en hun aanhang niets meer hebben. *(Wordt vervolgd.)*

BLADVULLING.

Een land zonder tamme dieren. In Japan zijn geen huisdieren. Koeien vindt men er niet; de Japanners drinken geen melk en eten geen vleesch. Er zijn maar weinig paarden. De vrachtwagens in de straten worden door koelies getrokken, en knechts trekken de pleierrijtuigen. De weinige honden, die er zijn, worden noch als wachthonden, noch als lastdieren of op de jacht gebruikt, behalve door vreemdelingen. Schapen zijn er ook niet, wol wordt voor kleeding niet gebruikt, alleen zijde en katoen. Evenmin zijn er varkens; varkensvleesch is een onbekend voedingsmiddel.

stapte, mij nu en dan woedende blikken toewerpemde.

Mijn vader verbrak het eerst de stilte:

„Dus,” begon hij, „je gaat ons verlaten, weerspanning kind. Trekt de onbekende toekomst je meer aan dan onze huiselijke kring?”

„Lieve Vader,” antwoordde ik hem met tranen in de oogen, „gij kunt dit huwelijk nog beletten, gij hebt er het recht toe, maar gij kunt niet beletten dat ik Christus en het protestantsch geloof aanhang. Gij zijt meester over mijn lichaam maar niet over mijn ziel, zij behoort God!”

„Genoeg, genoeg, eigenzinnig kind! Word dan de vrouw van dokter Valentin. Met hem kun je je dan verheugen in de valsche leerstellingen, die je tot den ondergang zullen voeren. Je kunt heengaan en graaf Victor volgen.”

„Niet aldus, vader, bid ik u! Vergun uw kind u een afscheidskus te geven!”

„Er is tusschen ons van geen afscheidnemen sprake. Wij beschouwen je vertrek als een vlucht; haast je en verdwijn uit onze oogen, herinner je

dat wij geen dochter meer hebben. Door het protestantsche geloof te omhelzen, verloochen je je afstamming en titel.”

Bij die woorden wierp ik mij aan mijn moeders voeten, ik kuste haar handen zonder dat zij die terugtrok. Maar mijn broeder greep mij bij den arm en bracht mij woedend buiten den salon. Hij opende het rijtuig en zeide dreigend mompelend:

„Houd op met dat komediespel, goddeloos schepsel dat ons hart verbrijzelt! Ga naar Rillières, waar je een onwettig huwelijk sluit met een Hugenoot. Van avond zal ik je koffers brengen, een bediende behoeft onze schande niet te vernemen. Men zal meenen dat je eenigen tijd verblijf houdt bij je vriendin Clarisse en wij zullen het bericht verbreiden dat je aan het strand der zee zijt.” Na dit gezegd te hebben vertrok hij. Graaf Victor nam bleek en ontdaan naast mij plaats en beval Justus ons naar Rillières te rijden waar mijn bruidegom wij wachtte.

(Wordt vervolgd).

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van bla. 400).

Er verliepen weken, eer de Koopman weer eens in 't zicht kwam, die ophoorde van al 't geen zich in den verloopen tijd had toegedragen. Dat Angeliek hem vriendelijk ontving kan niet gezegd worden, die

man was de oorzaak van al de strubels. Maar haar man had met hem op en van de paters wilde ze nu zelf ook niet meer hooren, dus 't moest dan maar zoo.

Hoe?

Had Van Haveren soms een werkhuis voor haar?

Denkelijk wel. Hij zou er met zijn vrouw over spreken.

De geschiedenis overviel hem min of meer. Hij had zich in 't geheel niet voorgesteld, dat het zoo gegaan zou zijn. Hij had al te veel teleurstellingen ondervonden, om van zijn bezoek bij den kreupele wat te verwachten. En nu zag hij toch als een lichtschemering.

Wat hij hoorde en zag scheen hem te zeggen, dat hier een losmaking was van kerkelijke banden, maar ook — en dat zei meer — van banden van onverschilligheid en onaandoenlijkheid. De uitdrukkingen van den ongeleerden man, die van zijn vrede en zijn zaligheid getuigden, waren niet mis te verstaan. Zoo oprecht en ongekunsteld kwamen ze voor den dag, dat aan oprechtheid en Goddelijke verlichting niet te twijfelen viel.

En toch: Van Haveren had uit zijn vroegeren tijd te veel ervaringen bewaard van mooiplayerij en huichelarij in allerlei vormen, om niet met groote bedachtzaamheid te letten op de bedriegers Gods. Legt niemand haastelijk de handen op! klonk het in zijn ziel onder de zoo verblijdende en onverwachte berichten. Hij hoorde ze met groote belangstelling aan, maar zei er weinig op.

Dat merkte Peer niet eens op. Hij wachtte van niemand, ook niet van iemand dien hij vertrouwde en hoogachtte als de Koopman, een merk, een zegel, een ijk, een goedkeuring of iets, dat daarop leek. God had tot zijn ziel gesproken, dat was hem voldoende, daar was hij volkomen gelukkig in. De vraag kwam niet in hem op, of eenig ander hem al of niet vertrouwde in zijn geloofservaringen, 't vermeerderde zijn vertrouwen niet, of het zou hem niet schokken.

Dankbaar, opgelucht, verrijkt, vol gedachten nam de Koopman nu afscheid, na zijn adres opgegeven te hebben. Als er raad, hulp of iets anders noodig was, wist men hem nu te vinden.

„En spreekt u er dan met Mevrouw eens over?” zei Angeliek.

„Ik beloof het U.”

Van Haveren achtte de zaak van belang genoeg om ze met de vrienden Dorens en Evels ampel te bespreken. Na zijn met eenigen ophef gedaan verhaal trokken beiden ongeloofig de schouders op, maar lieten zich toch bewegen om ieder voor zich nader onderzoek in 't werk te stellen. Dat deden ze dan ook, ieder op zijn eentje. En ofschoon niet zoo opgetogen als de broeder en altijd nog een afwachtende houding aannemende, vonden ze toch ook niets, dat hen dringen zou, zich niet meer met Peer in te laten. Evels was zelfs zoover gegaan, dat hij beloofd had Peer aan werk te helpen in geval het er toe mocht komen, dat hij de fabriek kwijt raakte. De Kapelaan had voorshands zijn zin wel niet gekregen, maar Evels kon wel nagaan, dat deze het niet dadelijk zou laten glijpen en aan 't eind nog zijn doel bereiken. De aanhouder wint.

Voor Angeliek werd spoedig gezorgd. Mevrouw kon wel een werkvrouw gebruiken, eerst voor een paar dagen om te probeeren, maar 't duurde niet lang, of de werkvrouw was er de geheele week over den vloer en werd er in 't heele gedoe van 't huishouden ingewijd. Mevrouw babbelde graag, Angeliek kon er ook wat aan doen, die twee waren aan elkaar gewaagd, het ging.

De kinderen hadden veel zorg noodig. Een kindermisje zou mettertijd niet overbodig zijn.

Zoo lukte het, dat ook Veronica haar intree deed in het huis van den broeder. Ze was 13 jaar, een geschikte

leeftijd om van school af te gaan meende men.

Ondertusschen had de werkzaamheid van Van Haveren zich langzamerhand meer in geregelde, gemeentelikerichting gaan bewegen. De ruimte in zijn huis was al lang niet meer voldoende geweest om de hoorders te bevatten en men was er toe moeten komen een lokaal te huren, dat „geheel voor den dienst” werd bestemd. De kosten daarvoor werden uit vrijwillige bijdragen bestreden. Evels was de geschikte man om dat alles naar behooren en met takt te regelen. De menschen, altijd van huis uit Protestanten, spraken van „naar de kerk” gaan, alsof dat niet anders behoorde en zouden „Broeder” ook zeker wel hooger naar hun meening betiteld hebben, wanneer hij dat niet zeer nadrukkelijk had tegengegaan, wat hem buitengewone moeite kostte, omdat Mevrouw niet zelden, als bij vergissing het „dominee” van haar tong liet slippen.

In zijn hart bleef er voor Van Haveren nog altijd verband tusschen zijn werk en de bestaande, officiële gemeente. Daar was het op het oogenblik wel zoo dood, als het haast zijn kon, maar Broeder bleef hopen. Wat hij nu deed was voorbereiding in zijn oog op een beteren toestand en in die afwachting hield hij catechisaties en andere samenkomsten, zonder er zich reenschap van te geven, hoe het gaan moest, wanneer zijn leerlingen den leeftijd zouden bereikt hebben om belijdenis des geloofs af te leggen.

Wat de Sacramenten aangaat, tot het bedienen van den Doop was hij nog niet gekomen, maar in zijn huis bediende hij van tijd tot tijd het Avondmaal in kleinen, broederlijken kring. Dat ging eenigszins in 't geheim: de oude, kerkelijke traditie werkte daaromtrent in hem nog een zekere schuwheid.

Zijn verhouding tot predikanten in de officiële kerk was meestal vriendschappelijk en zoo zijn eigen, zich uitbreidende werkzaamheden hem daarin niet verhinderd hadden, zou hij menige uitnoodiging hebben kunnen opvolgen, waarvoor hij nu bedanken moest.

Zijn godsdienstoefeningen droegen een eigenaardig karakter. Hij „preekte” kort, soms niet langer dan een half uur. Meestal bij wijze van bijbellezing, waarbij de hoorders hem in hun bijbels nagingen. Hij had er dagelijks te veel ervaring van, hoe noodig en versterkend bijbelkennis is, om niet met alle macht en met goed overleg in die richting te werken.

Was de godsdienstoefening afgelopen, dan volgde er dadelijk voor ieder die blijven wilde, een vrije bespreking, waarbij hij gelegenheid vond een of ander nog nader toe te lichten, op belangstellende vragen te antwoorden, bezwaren weg te nemen en als 't zoo viel, mededeeling te doen van een of ander, dat hem in de verloopende week of vroeger voorgekomen was. Zoo bleef zijn „gemeente” met hem leven.

Als van zelf vormde zich een kring van broeders en zusters, die hem het naast stonden, waarop hij vertrouwen kon. En als men hem gevraagd had, wie zijn kerkeraad was, zou hij ook een antwoord hebben kunnen geven, al was er nog nooit sprake geweest van de benoeming van ouderlingen en diakenen.

't Gebeurde soms, dat leden of bestuurders van Van Haverens Evangeliesatievereniging zijn godsdienstoefeningen bezochten en steeds werden zij getroffen, door de openbaring van zulk een eenvoudig en warm christelijk leven, als zij daar konden waarnemen. Alles te zamen deed hen, zeiden ze, denken aan de eerste Christelijke gemeente in Jerusalem.

't Behoefde niemand te verwonderen, dat zij er toe kwamen voor te stellen, dat de Vereeniging zich tot een Vrije Kerk zou verklaren en voor mannen als Van Haveren plaats en gelegenheid bereiden om als geordende predikanten op te treden. Het had natuurlijk heel wat voeten in de aard, eer 't zoover kwam, maar dat het niet bij voorstellen doen en plannen maken gebleven is, zal uit het vervolg dezer geschiedenis bemerkt worden.

't Duurde niet lang, of Palmaert behoorde met zijn gezin tot de geregelde bezoekers der samenkomsten. Een eenigszins plechtige toetreding of inlijving had niet plaats, daarvoor ontbrak nog de behoorlijke organisatie, maar het deed aan de doorwerking van het Woord Gods geen scha, dat men leefde als in een Kerkelijke republiek. De goede gang van zaken hing, menschelijkerwijs gesproken, af van de persoonlijkheid van den Broeder en zijn helpers, maar tot hiertoe was er geen reden om daarop iets aan te merken. Waar te leiden, te helpen, te vermanen of te bestraffen was, trad men niet op uit kracht van eenige menschelijke autoriteit, maar uit broederlijke liefde en zich alleen beroepende op de Schrift.

't Was er ver van daan, dat de oude Protestanten zonder wantrouwen de proselieten in hun samenkomsten zagen. Zij hielden ze in den beginne voor spionnen en verraders. Of, zoo zij dat al niet waren, toch voor menschen, die terwille van eenig voordeel de verandering zochten.

Nu was Peer op 't oog lang geen aantrekkelijk persoon en 't was de menschen niet zeer kwalijk te nemen, dat zij hem voorloopig met eenige terughouding behandelden. Angeliek zag er wel wat opener en beter uit, maar

„terwille van 't werkhuis doet een mensch ook wat” en zoo bleven alleen de meiskens over, die men aardig vond en nog van geen diplomatische streken verdacht. Veronica met de uitdrukking van zooveel zachtheid en gewilligheid viel in ieders gunst.

Evenwel de verhouding werd beter. Peers oprechtheid en welgemeendheid spraken zich op den duur zoo eenvoudig uit, dat men vertrouwen in hem kreeg en iets broederlijks voor hem ging gevoelen. En toen het zoover kwam, begon ook het gevaar, dat men hem als een bekeerling, als een begin van overwinning, te veel in de hoogte zou gaan steken en hem, die eerst bescheiden op den achtergrond gebleven was, wat naar voren zou schuiven. Iets van dit gevaar is dan ook niet geheel uitgebleven, maar over 't algemeen heeft Peer aan de gunstige verwachtingen, die men van hem had, beantwoord.

Hij kwam van zelf iets meer in aanmerking, toen op zijn aansporing ook andere Roomschen de samenkomsten kwamen bezoeken. Hij was en bleef ook een eenzelve man, die zoo goed als geen kameraads had. Maar hij kende bijna alle fabrieksarbeiders onder wie, de een meer de ander minder, verscheidenen zoo iets van zijn geschiedenis, van het bezoek van den Kapelaan bij den directeur, enz. gehoord hadden. Vroegen zij er naar, dan stond hij hun te woord en zoo kwam het, dat menig-een, ofschoon overschillig, als Peer zelf geweest was, nieuwsgierig werd naar den Koopman en naar de samenkomsten. Waarom zouden ze niet eens een kijkje gaan nemen, de Zondag was lang genoeg?

Als 't meeviel, wanneer er eenige belangstelling, eenige aandoening werd opgewekt, 't geweten geraakt, 't hart getroffen — hoe wonder werkt het Woord Gods menigmaal! — dan bleven

zij komen en trokken ook anderen mee.

Dat werd een tijd van opgewektheid en van leven, die als een rijke zegening over 't werk van Van Haveren neerdaalde. Uit den aard der zaak was Peer in den eersten tijd de man, die zooveel mogelijk inlichting gaf over de nieuwe bezoekers, al kon hij over gedrag, karakter en dergelijke al heel weinig mededeelen.

Later was dat niet meer zoo noodig. Want spoedig kwamen er onder de nieuwelingen blijken van zoo hartgrondige bekeering, dat men hen een onverdeeld vertrouwen kon schenken. Door hun meerderen omgang met het fabriekspersoneel of met de menschen, die zij meebrachten, waren zij dan ook beter dan Peer in staat om informaties te geven en liet hij die taak gaarne aan hen over, om zich in zijn stil hoekje maar weer terug te trekken.

't Liep nu wel dadelijk geen storm, maar 't duurde niet lang, of men moest weer naar ruimer lokaal omzien. Allen, die kwamen luisteren, werden wel geen belangstellende hoorders en alle hoorders waren ook maar niet oogenblikkelijk daders, maar de toevloed werd toch zoo groot, dat Van Haveren, vooral voor 't onderwijs, dat de proselieten noodig hadden, niet wist waar hij den tijd vinden zou voor zijn volwassen catechisanten.

Verscheidenen hunner hadden beslist met Rome gebroken. Bezoeken en bedreigingen van geestelijken hadden zoo min gebaat als tegenwerking van familie: ouders, vrouwen of kinderen of anderen. Er waren er bij, die aandoenlijk eenvoudige verhalen konden mededeelen van 't geen zij te doorstaan hadden, maar heerlijk was daarbij het getuigenis van hun moed, hun vertrouwen, hun standvastigheid en liefde.

Deze menschen verlangden „Geus” te worden, in een Protestantische Kerk-gemeenschap opgenomen, zij hadden geen vrede met een zwervelingsgevoel, waarbij ze niet recht antwoord konden geven op de vraag, tot welke Kerkelijke gezindte ze behoorden. „Tot geen”, zooals ze naar waarheid moesten zeggen, belaadde hen te zeer met met den schijn van onverschilligheid, terwijl ze zoo gaarne open en vrij getuigenis wilden geven van het heil, dat zij in Christus Jezus gevonden hadden.

Ofschoon Van Haveren hen voorloopig had gerustgesteld met de noodzakelijkheid om hen eenigen tijd voor te bereiden op den overgang, zoo stond hij hiermee toch voor een groote moeilijkheid. Er was wel sprake van een Vrije Gemeente, maar zij bestond nog niet en een eigenmachtigen stap in die richting wenschte hij niet te doen.

Na overleg met zijn beste helpers en vrienden: Evels en Dorens, werd besloten tot de proefneming, of men den ouden dominee, die al geruimen tijd niet had kunnen preeken, te spreken kon krijgen en zoo ja, met hem te beraadslagen over den te volgen weg.

Evels zag daar niets tegen op, die had zich vroeger nooit met den ouden dominee bemoeid. Maar voor Dorens was 't een zware gang. Om geen gevoeligheden op te wekken werd besloten, dat Van Haveren het begin maar aan hun tweeën zou overlaten. Viel het bezoek, wat hij zeer hoopte, gunstig uit, dan kon hij de verhandeling zelf voortzetten en hij had dan, waarnaar hij zeer verlangde, gelegenheid den onverzettelijken man, dien hij toch geen kwaad hart toedroeg, vriendschappelijk de broederhand te drukken.

(Wordt vervolgd).

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van bla. 475).

Dominee was te spreken, maakte Dorens alleen de min of meer spitse opmerking: Lang niet gezien, gaat het thuis goed? maar luisterde overigens belangstellend naar hetgeen Evels mee te deelen had. Klaarblijkelijk maakte de kans, dat dominee naar waarheid zou kunnen meedeelen, dat zijn gemeente met zoo en zooveel leden was toegenomen, een verzoenenden indruk op hem.

Evels trad niet in veel bijzonderheden, maar liet alleen doorschemeren, dat broeder Van Haveren gaarne met dominee over behoorlijke regeling van een en ander zou willen overleggen, indien Dominee maar tijd wilde opgeven.

Dat kon de oude man niet zoo dadelijk doen, maar hij beloofde broeder Van Haveren bericht te zenden, terwijl hij hem voorloopig hartelijk liet groeten. Hij was zoo vriendelijk, dat Evels, die hem nooit ontmoet had, zichzelf afvroeg, of Van Haveren en Dorens zijn onverzettelijkheid en ongenaakbaarheid niet overdreven.

Hij kon niet weten, hoe zijn lijdensschool hem tot inkeer en berouw gebracht had. Ook niet welken indruk

het gunstig en gedurig herhaald getuigenis van den dokter gemaakt had.

In elk geval, nu was dominee toegankelijk en de broeders hadden aan Van Haveren moeilijk een blijder bericht kunnen brengen dan hun eenvoudig verslag. In zijn hart klonk een luide danktoon.

Dominee liet niet lang op bericht wachten, de samenkomst had plaats en toen Van Haveren met een soort verontschuldiging wilde beginnen, stak de ander hem de hand toe en zei: broeder, laten we dat vergeten en er niet meer over spreken. 't Verlicht me, dat we nu weer zoo bij elkander zijn!"

Zoo kwamen ze gemakkelijk tot een overeenkomst. Van Haveren zou zijn catechisanten, zoo ze daar niet tegen hadden, in de kerk brengen, Ds. zou zich met zijn Kerkeraad vergewissen omtrent hun Bijbelkennis en zoo er daaromtrent geen bezwaar was, hen toelaten als leden der gemeente.

't Was natuurlijk een voorloopige maatregel en Van Haveren verzweeg in 't geheel niet, wat er ten opzichte van de vestiging eener Vrije Gemeente aan de hand was, maar Ds. hoorde dat

maar met een halt oor aan. De kans op een goeden aanwas leek te schoon om die te laten glijpen.

't Kostte Van Haveren wel eenige moeite zijn catechisanten en ook zijn gewone hoorders omtrent dezen loop van zaken in te lichten en gerust te stellen, maar 't gelukte hem. Op den bepaalden tijd ging alles, zooals men afgesproken had. Een der ambtgenooten van Ds. woonde met hem en twee ouderlingen de aanneming bij en de toehoorders stonden verbaasd en bewogen bij 't vernemen van veel degelijke bijbelkennis en van de uitdrukking van eenvoudig en hartelijk geloof.

Den volgenden Zondag werd met de nieuwe leden het Avondmaal genoten. Van Haveren had verlof gevraagd en ontvangen om na afloop van den gewonen dienst zijn leerlingen toe te spreken en deed dit zoo indrukwekkend, dat ieder er van ontroerde en Dominee de tranen in de oogen had. De kerk was zoo vol, als men 't in jaren niet gezien had en deze uiterlijke omstandigheid maakte zooveel gerucht, dat de plaatselijke bladen er over spraken en een strooibiljet verspreid werd met het opschrift: Wacht U voor den Geus!

Na dezen gedenkwaardigen dag bleef Van Haveren weer op eigen gelegenheid werken, zonder evenwel Dominee geheel te verwaarloozen. De man werd al zeker en zeker, moest zijn emeritaat aanvragen en verhuisde naar buiten. Eenigen tijd later kwam er wel een opvolger, maar toen had de regeling der Vrije Gemeente haar beslag gekregen en was er geen aanleiding voor Van Haveren meer zich bij de oude gemeente aan te sluiten, ofschoon het hem gelukte met den nieuwen predikant op welwillenden voet te verkeereren.

Na allerlei voorbereiding had de Evangelisatievereniging zich tot Vrije Evangelische Kerk geconstitueerd en

was Van Haveren in een plechtige ure tot predikant der Vrije Gemeente geordend. Hij gevoelde de beteekenis van dien overgang diep, de omstandigheden hadden hem doen inzien, dat een dergelijke regeling noodig was, om alles eerlijk en in orde te doen geschieden. Maar hij ontveinsde zich niet, wat er aan den nieuwen staat vast was en 't overkwam hem later menigmaal, dat hij naar zijn kolporteurstasch terug verlangde. Anderen gevoelden de verandering voor hem als een verheffing, een verhooging, hemzelf was 't alsof de niet gezochte waardigheid zijn vrijheid belemmerde, hij droeg haar als een door God gewilde beperking.

De instelling van een kerkeraad volgde met al het andere, dat uit een gemeentelijke inrichting voortvloeit. Peer kreeg er een plaats in en bezette die met eere. Zijn bescheidenheid verhinderde hem niet werkzaam en getrouw te zijn. Met heldenmoed bestreed hij zijn neiging tot teruggetrokkenheid, hij begon menschen te zoeken en naar mate zijner kracht en gaven te evangeliseeren. Hij bracht afgedwaalden naar de gemeente en gaf ze daar aan andere leiding gaarne over. Als menig-een naging, wie hem, naar den mensch gesproken, den eersten stoot gegeven had, dan kwam hij eindelijk op Peer terecht.

De uitbreiding der gemeente bleef niet onbemerkt. De vrijzinnige bladen juichten den aanval op de Roomsche kerk toe, maar hun ingenomenheid met de zaak welke uit onzuivere bron. Stormachtiger werd de toejuicing en had zelfs veel van aanhitsing, toen verschillende schandalen in kloosters, biechtstoelen en pensionaten, sommige geestelijken en ordebroeders voor de rechtbank brachten, die hen tot ont-eerende straffen moest veroordeelen.

Maar die vijandschap tegen den „beul”

was geen vriendschap voor God en Zijn volk. Zij kwam uit ongeloof voort, uit revolutiegeest en 't was gelukkig, dat de verjongde en zich uitbreidende gemeente niet steunde op 't hoerageroep der wereldschgezindheid.

Van den anderen kant had zij niettemin veel tegenwerking en smaad te verduren. Waagde de geestelijkheid het al niet tegen haar op te treden, in 't verborgen werkte zij des te sterker.

In menig huisgezin werd zoo de vrede verstoord. Aandoenlijk was het dikwijls daaromtrent de verhalen te hooren. En begrijpelijk was het, dat menig een bewees slechts geloofd te hebben voor een tijd. Al was het zaad voorspoedig opgeschoten, 't had geen diepte van aarde en verstierf, zoodra de aanvechtingen en beproevingen kwamen.

Maar heerlijk was ook de geloofs-kracht der standvastigen, die toenam, naarmate hun strijd zwaarder werd. Menigmaal werd Van Haveren het eenvoudige verhaal van een zijner gemeentelieden tot een verkwikking en versterking. Hij had verkwikkingen en versterkingen zoo noodig. In zijn huis gingen helaas veel kleine vossen rond, die hem meer konden benauwen, dan de wilde beren, die buitenshuis tegen hem en zijn werk woedden. Over de beren kon hij met al zijn vrienden spreken, maar over de vossen met niemand. Alleen met zijn God, die hem weer oprichtte en blijden moed gaf, wanneer hij dreigde te bezwijken.

't Bleek van alle zijden, hoe men van Roomschen kant den „duivel" wilde bestrijden en verjagen. Op strooibiljetten met spotverzen werd hij uitgekleeft, straatjongens galmden ze in de lucht, spaarden geen scheldwoorden, als zij een of anderen „Geus" ontmoetten en durfden bijwijlen ook wel probeeren de samenkomsten te storen of op andere wijze den boozen vijand te belagen.

Deze aanvallen waren evenwel gemakkelijker te dragen dan de opstokerijen ofte vermaningen van mans tegen vrouwen of, meer nog, van vrouwen tegen mannen. Openlijk in de kerk en vertrouwelijk in huis of in biechtstoel werd tot trouw, voorzichtigheid en beslistheid vermaand. Een man moest voor zijn kettersche vrouw of kinderen van geen pardon willen weten, een vrouw mocht haar ketterschen man niet volgen en moest zich aan hem onttrekken, zoolang hij op zijn dwaalweg bleef. De duimschroeven moesten hem aangezet worden ter eere der H. Kerk. De Satan moest tegengestaan worden en die hierin volstandig bleef, zou hemelsche zegeningen genieten, ook al zouden de aardsche geneuchten van rust en vree hem ontgaan.

In dezen tijd van roering en werking werden er o. a.

TWEE TIJDPREEKEN

gehouden, die eenigszins dienen kunnen om een indruk te geven van de stemming.

In de St. Nicolaaskerk trad Pater Brinkhoven op, een man van rijpen leeftijd, grof en zwaar van gestalte, machtig van woorden, een geroemd volksprediker, die met zijn donderende stem de gewelven van 't kerkgebouw deed weergalmen. Uiterst populair in zijn voordracht, bediende hij zich bij voorkeur van 't volksdialekt en schuwde geen uitdrukkingen, die een gegiegel in de kerk verwekten, waarbij de een den ander knipoogend aanzag, of wel de geheele gemeente voor een oogenblik aan 't schateren bracht. Wat kon de pater dan kwasi toornig uitvallen: Wat, lachen? Schateren? Schaamt U en weest stil!" Maar 't volkje kende zijn pater, merkte wel op de lachende plooitjes om zijn mondhoeken, terwijl

de oogen schenen te bliksemen en schikte zich weer devoot maar onbeangst tot luisteren.

Deze geweldige pater dan trad op. De preekstoel kraakte, de bidstoeltjes schoven onder ratelend gestommel om de spreekplaats, dicht op elkander en er was een oogenblik van zooveel geraas, dat men de ooren zou dicht houden. Ook maar een oogenblik. Dan stonden de golven der beweging stil. De pater maakte een kruis, mompelde: In den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. Amen! Een algemeene mompeling zwierde door de kerk en, nadat de pater zich door „nen prise” uit een kolossale doos gesterkt had, begon hij:

Gij hebt dan wel gehoord, dat de Geuskens ons ook overvallen zijn. Wat moeten we beginnen? Och arme! Niet voor ons, maar voor hen. Wat durven ze toch? Willen ze ons kerkegoed nemen en ons geloof belasteren? De duivel zal ons niet hebben!

En waarom niet? De H. Jozef is onze schutpatroon, tegen hem kunnen zij niet op. Al kwam de geheele hel met alle duivelen en helsche machten tegen hem op, hij zou ze verslaan, dat ze lagen te kruipen, te zieltogen en genade af te smeeken. Maar voor die aartsvijanden is er geen genade. Bij God niet!

Ja, die duivelskinderen, die vervloekte kettters zijn onder ons gekomen. Ze maken getier en geraas, of ze heel wat zijn, maar ze zullen onze Heilige Kerk niets maken met al hun drukte of geschreeuw.

Verontrust U niet, beminde geloovigen! De H. Jozef staat aan onze zij.

Wat zag ik dezer dagen?

Gaande langs den grooten toren, dien steenen reus, zag ik een jongske van zes of zeven jaar, een tierig knechtje, met den voet tegen den toren stompen

en trappen. Wat wilt ge toch, kleuter? vraag ik hem. En hij antwoordt beleefd en behoorlijk: Ik en wil dezen grooten toren op zij hebben, Eerwaarde Pater, want hij en staat mijn knickers in den weg.” Baasje, zeg ik hem, dat zal je niet baten. Dan trap ik hem nog harder antwoordt hij, ik en geef geen kamp, hij moet op zij.”

Ik ging mijnen weg verder, maar dacht: Zoo is 't met de kettters. Zij breken hun harde koppen tegen den ouden muur en worden verpletterd.

Zoudt Ge meenen, dat de toren wijkt voor 't kleine baaske. Er is geen rilling of beving in den kolos. Zoo staat ook de H. Kerk tegen de aanvallen der mieren en aardwormen, die met hun verfoeilijk, gedrochtelijk gewriemel 't paleis des hemels willen ondergraven.

Ze meenen wel iets te kunnen, maar och arme! Wat zijn ze zwak en teer, wat kruipen ze in den hoek, als men ze aanpakt, wat leeren ze smeeken en bidden. O, ik heb er een gehad, hier in de sacristy, die wel zijn brave vrouw plagen en pijnigen kon, maar zich voor mij kromde als een nieteling, een uilskuiken, een heerschapp van niets!

Ja, wat was het geval? Kameraads hadden hem verleid om mee te gaan en te luisteren naar de duivelsche woorden van den verleider in den duivelschen ketterhoek, dien ik U niet wijzen zal, als Ge hem niet weet. Want het beste is, om uit de buurt te blijven.

Schuwt het kwaad, beminde geloovigen! Brengt U zelf niet in verleiding! Somwijlen hebben de kettters een fluweelen tong en lieflijke woorden. Maar ze zijn leugenaars en bedriegers, die branden zullen in het helsche vuur met den duivel en zijn engelen.

Hij was meegegaan en had zijn oor geleend aan de inblazingen van den Satan en zijn oog geslagen in 't Heilig Evangelie, dat hij zonder oorlof niet

lezen mocht. Hij begon zijn plichten te verzuimen en gevoelde zich al wel in 's duivels klauwen.

Maar zijn brave vrouw smeekte hem terug te keeren. En toen haar beden niet hielpen, heeft ze mij haar nood geklaagd en ik heb hem tot mij bescheiden. En gezegd heb ik: Heerschap, wat begint ge? Wat doet ge? Wat moet ge? En hij heeft gebeefd als een riet. Toen heb ik hem voorgehouden, dat hij zijn vrouw bedroefde en zijn kinderen ongelukkig maakte — en hij kromp ineen als een worm. Toen heb ik hem gevraagd, of hij in de hel wou branden voor eeuwig, of hij een duivelsknecht wou worden en zijn Heilige Moederkerk in 't aangezicht slaan. Zoo heb ik hem aangelopen, dat hij geen woord tot verontschuldiging kon uitbrengen en hem de tranen van berouw over de wangen liepen.

Dat heeft mijn hart verteederd en verzacht. En ik heb gezegd: Kniel hier neder en bid, bid, dat ge vergiffenis moogt verwerven voor uw doodzonde! — Hij is geworden als een kind en misschien zit hij onder u en kan u verhalen, wat er gebeurd is.

Nu — de een hoeft den ander zoo niet aan te kijken! Meent ge, dat het u niet evengelijk zou kunnen vergaan? Maar weest gewaarschuwd! Op denzelfden steen, waar hij penitentie gedaan heeft, zult gij liggen, als 't noodig is en ik zal u zwaarder straffen dan hem, want Gij zijt nu al weer gewaarschuwd. De barmhartigheid der H. Kerk is groot, maar uit barmhartigheid, om u voor 't helse vuur te bewaren, moet zij een strenge Moeder zijn.

Van onzen Heiligen Jozef zou ik u spreken en ik moest er lang over begonnen zijn, maar die vermaledijde kettters hebben mij van den weg gebracht. Vooruit dan!

Vraagt ge misschien, waarom het

noodig is tot den H. Jozef te bidden en hem tot een helper te hebben, daar we onze gebeden toch kunnen opzenden tot Onze Lieve Vrouwe, de Heilige Maagd?

Wat zijt ge onwetend en onverstandig, dat gij dezelfde dingen zoo dikwijls hooren moet! Maar ik zal u tegemoet komen en u verklaren en leeren. Luistert! Houdt de ooren niet gesloten voor de goede woorden, zooals het meiske daar op de vierde rij, dat slechts ooren en oogen schijnt te hebben voor den knaap achter haar. Schaam je, dat ik je zoo in 't publiek moet bestraffen en vergeet in uw eerstvolgende biecht niet, wat ge nu bestaan hebt!

Ja, vrouwke, daarginder, voor u heb ik ook wat. Gij kijkt en luistert niet meer naar de jonkmans om u heen, maar ge luistert naar 't geklank van uw zilvergeld in den zak. Hebt ge zoo goede negotie gedaan? Zijt ge zoowel voorzien? Wilt ge zooveel offeren? O, neen — ik merk het al, ge zijt bezig den Mammon te dienen. Foei Moederke, laat af en kom spoedig tot de Biecht, met een waar berouw. —

Na nog eenige en dergelijke invallen, vervolgde de pater: Maar gij zoudt mij aftrekken en ik moet u zeggen, waarom wij tot den H. Jozef zullen bidden. Weet gij nog, dat hij een timmerman was? Alle kans, dat gij het vergeten hebt en ik het u weer leeren moet als kleine kinderen. En weet ge ook nog, waar hij woonde? — Ook niet meer, denk ik, in 't stedeke Nazareth in Galilea. Zult ge 't nu onthouden?

Daar heeft hij gewoond, maar daar woont hij niet meer. Neen, nu verblijft hij in den heerlijken hemel, te midden van alle heiligen en gezaligden, voor 't oog van God den Vader.

Daar wil ik u een andermaal uitvoeriger van verhalen.

Naar deze heilige heerlijke woning klimmen dagelijks de beden en verzuchtingen der geloovigen van deze aarde op. En de gebeden om vergiffenis van schuld komen tot de H. Maagd, de Moeder van alle Gratie. Zij smeekt bij God den Vader om absolutie en gratie voor haar kinderen op de aarde, die tot haar roepen.

Maar God hoort haar niet. Hij ziet niet naar haar teere opgeheven handen, naar haar Goddelijke oogen. Hij luistert niet naar haar engelstem. 't Berouwt hem, dat Hij den mensch gemaakt heeft. Dag aan dag komen de ongerechtigheden en zonden Zijner menschenkinderen voor Zijn aangezicht, zij vergaderen hun boosheid als een schat en Zijn vaderlijk hart sluit zich in toorn over hun afdwalingen. Hij laat hen aan zichzelf over, ten prooi van gewetenswroeging en wanhoop. Zijn heiligheid en Zijn gerechtigheid spreken. Zijn goedertierenheid zwijgt.

De H. Maagd leest op het aangezicht van God den Vader en zij kent Zijn gedachten. Naast den troon Gods staat de heilige kist met brieven van gratie. God de Vader bewaart den sleutel en als Hij gehoor geeft aan haar bede zal Hij haar dien toereiken. Dan kan zij uit dien heiligen schat verzamelen, wat zij noodig heeft en haar kinderen op de aarde verblijden.

Maar de sleutel wordt niet toegereikt. Schoorvoetend en aarzelend treedt de H. Maagd bij herhaling voor haar lievelingen op. Zij werpt zich aan Gods voeten, heft de zoete handjes smeekend op en zucht: „Vader, wees genadig!”

Maar God de Vader zwijgt en schudt het hoofd. Moeten dan haar smeekelingen ongetroost blijven? Moeten zij in hun doodzonde sterven? Aan de eeuwige straf vervallen?

Nogmaals en nogmaals verheft de

H. Maagd zacht smeekend de engelstem, buigt het lieflijke hoofd aan Gods voeten en geeft het niet op. „Toe maar, toe maar, toe maar,” lispelt zij, haar oogen zoeken de Vaderoogen en eindelijk overwint zij. Zij heeft den toegang tot de genadekist, zij kan haar kinderen troosten! Dank, Vader, dank!

Maar — de sleutel is groot, het slot stroef, het deksel zwaar. En — wat heb ik u ook weer gezegd? Wat is de H. Jozef geweest? Weet gij het nu al niet meer? — Timmerman. — En wie weet er beter met sleutels, sloten en zware deksels om te gaan, dan timmerlui?

Ziet, de H. Maagd geeft den sleutel over aan den H. Jozef, die, gewoon als hij is aan zulk werk, de kist opent, het deksel opslaat en onze Lieve Vrouw gelegenheid laat om met volle handen de brieven van gratie op te nemen en in haar sluier te verzamelen, zooveel zij maar kan, want zij weet, dat straks, spoedig, de Goddelijke stem zal klinken, die haar verhindert voort te gaan. En als zij die hoort sluit de H. Jozef de kist en de sleutel komt weer op zijn plaats. — Maar zij strooit met volle handen haar genadeschat uit den hemel naar beneden tot verkwikking, vertroosting van haar wachtende kinderen, die vol verlangen naar een antwoord uit den hemel uitzagen.

Begrijpt gij nu, waarom wij tot den H. Jozef te bidden hebben? Wat heeft de H. Kerk met zulk een schutpatroon van de hondsvotten te vreezen, die als 't jongske tegen den toren staan te klossen?

Laat ze u niet verleiden, beminde geloovigen! Laat hun zoete wordekens en hun vriendelijke schijn u niet bekoren! De duivel steekt zich wel in een engelenkleed, maar hij blijft een duivel, op roof uit en op moord belust. Geeft u niet aan hem over!

Gaat uw biechtvader niet voorbij,

zoo de verlokking tot u naderen mocht, maar houdt raad en daad met uw geestelijke vaders. Verzuimt uw plichten niet, blijft gehoorzame kinderen der Kerk, vergeet uw gebedkens en offertjes niet en stelt uw vertrouwen op de Koningin des Hemels. Zij wacht!"

De pater mompelde zijn zegen en maakte een kruis, de gemeente volgde hem en afgeloopen was het. De stoeltjes schoven onder allerlei geraas aan een kant, het orgel zette eventjes in, de schare stroomde uit de deuren en een kwartier later lag het kerkgebouw in de aantrekkelijke, gewijde stilte, die ook andersdenkenden met een gevoel van eerbied vervullen kan, wanneer geen paters het woord voeren als Brinkhoven.

Anders nog maakte het een andere pater, een evenzeer bekend spreker uit den vreemde, een specialiteit in het schilderen van de angsten in het vagevuur en van de pijnigingen in de hel. Bij een gewijd man als hij was, mocht nauwelijks aan buiksprekerskunsten gedacht worden, maar toch is er anders geen mogelijkheid om zijn talent te verklaren. Er kwam nog iets bij. De pater had een buitengewone macht over zijn gelaatstrekken, wanneer men dat met een tooneelterm mag uitdrukken, zou men zeggen: zijn mimiek was voortreffelijk en zijn gestikulatione indrukwekkend. Kreeg het geheel daardoor iets theatraals? Dan was het zoo hooge kunst, dat het wel niemand der hoorders in de gedachten kwam, hier in de Kerk aan het tooneel te denken.

De pater in zijn bruine pij was een tenger man. Als men hem aanzag moest men aan veel vasten en zelfkastijding, aan zielestrijd en boetedoening denken. Maar als hij sprak verdween zijn persoonlijkheid voor het oog en moest hij op de „geloovigen"

XXVI

wel den indruk maken van een heraut des hemels.

Na 't gebruikelijk begin, kwam een fluistering van zijn lippen: „Vreeselijk, vreeselijk!" De tengere gestalte boog zich over den preekstoel, een verschrikt oog zocht langs het klankbord heen, naar een punt, een plaats in de nevelachtige ruimte der kerkgewelven en dan herhaalden de lippen iets luider, maar angstiger en geperster: „Vreeselijk, vreeselijk!" Nog dwaalde het oog naar de hooge gewelven, nog meer scheen de gestalte zich over den preekstoelrand uit te rekken en als een snerpande kreet klonk het over de opeengedrongen schare voor de derde maal: „Vreeselijk, vreeselijk! — o God! —"

De pater stond rechtop, boog het hoofd en sloeg, alsof hij iets verschrikkelijks gezien had, alsof hij het licht vreesde, de handen voor de oogen, met zulk een natuurlijke ontzetting, dat het gehoor zat te beven en geheel oog en oor was.

Had de pater iets gezien? Wat dan?

Hij zei het nog niet, maar stond onbeweeglijk, als een beeld, zijn gehoor in volkomen onzekerheid latende. Nog bleef er in 't onrustig oog iets starends, dat de herinnering aan de eerste beweging bewaarde, maar overigens scheen na een zwaren zucht, die tusschen de pilaren door als een echo vond, de kalmte teruggekeerd en de man sprak, alsof hij uit een boek las:

„Beminde geloovigen! Voor eenige dagen heb ik getracht u de straffen en zuiveringen van het vagevuur te verklaren. Gij weet, dat daar de zielen komen, die wel in de liefde Gods sterven, maar nog niet geheel voldaan hebben voor hun zonden. Gij weet, dat zij daar ook blijven moeten, in dat vuur, totdat zij door dat lijden aan de Goddelijke rechtvaardigheid voldaan

34

hebben, of door de hulp van anderen verlost worden. Ik heb u aangespoord tot gebeden en goede werken, bovenal tot de H. Offerande der Mis en de toevoeging van aflaten tot bevrijding der gevangenen zielen. Zij lijden, beminde geloovigen, zij lijden: smarten, pijn en straffen, maar zij hebben hoop en vertrouwen, de hemel wenkt haar nog, de eeuwige gelukzaligheid is nog te bereiken, zij kunnen God en Zijn heiligen nog zien, wanneer zij gezuiverd worden, wanneer gij niet nalatig zijt in uw offeranden en gebeden.

„Maar” — en nu scheen het, dat een nieuwe ontroering over den spreker kwam, dat hij zich dwingen moest om voort te gaan. „Maar — waar heb ik u nu van te spreken? — Van de hel, de hel, de hel!”

Weer worden de handen voor de oogen geslagen, weer zoekt het oog de hooge ruimte, weer gaat een siddering over de hoorders. Angstig stil is het, zwaar stil, alsof een neveldamp de borst beknelt en de ademhaling belemmert.

Dan heft de gestalte zich weer op, drukt zich als ter ontkoming vast tegen het achterbeschoot van het spreekgestoelte, steekt armen en handen afwerend uit, als om een dreigend gevaar tegen te houden, een spookgestalte te keeren! Doordringend rusten de verschrikte oogen nu in de laagte tusschen de hoorders, alsof zij de grafzerken willen doorzien en schouwen in de dikke, onderaardsche duisternis.

Zwaar stil is het. Benauwend stil. Hier en daar een snik, een zucht. De stilte wordt nog ondragelijker.

Dan een gil van den preekstoel: „Brand, brand, brand!” De verstijfde hoorders ontzetten. De eene schrik verjaagt den anderen. Zij zien rond. Het is niets. Er is geen brand. En toch, als zij weer hooren:

„Brand! Vuur en sulfer! Brand!

Helsche pijnen!” dan keert de beklemming terug, al weten zij, al vermoeden zij niet anders dan met een visioen van den spreker te doen te hebben, die nu de handen tegen de ooren drukt, als om de angstkreten en gillen der verzoenden niet tot zijn gehoor te laten doordringen.

Zoo pakt, zoo beheerscht de spreker zijn gehoor, hij doet er mee, wat hij wil en hij wil het ontzetten, vrees aanjagen, verschrikken. Het gelukt hem, zoo men zeggen zou, volkomen. De grootendeels jonge en joelige menschenmassa, bijeengetrokken door den naam en roep van den spreker, gedreven in de lichtzinnige begeerte om weer eens wat nieuws te hooren, opnieuw geprikkeld te worden door schokkende, afleidende emoties, vergeet totaal, wat haar hier gebracht heeft, vergeet zelf te denken, verliest haar zelfstandigheid, haar eigen bewustzijn, gaat op en onder in het hooren en zien van den spreker, die zijn gemoedsbewegingen in haar overstort, haar meetrekt in de diepte en naar de hoogte van zijn ongebreidelde fantasie, willoos gehoorzaamt aan zijn kunst, wellicht, en hem met gebonden zenuwen en zinnen volgt op het pad, daar hij haar op leiden wil tot eer en glorie zijner Kerk.

Hij heeft zijn hoorders en hoorde-ressen in zijn hand, in zijn macht. De krachtelooze man, de schim in de bruine pij is een reus geworden, een vorst, een geweldenaar, die kruipende, snikende onderdanen aan zijn voeten ziet.

Maar dit was nog het hoogste niet.

„Pijnen! O, Beminde geloovigen, ziet ge iets van die schrijnende brandwonden? Gevoelt ge iets er van, wat dat is, zonder verzachting, zonder lafenis te verteren in het helsche vuur? Brand in de teere oogen, brand op de verschroeide tong, brand in de inge-

wanden, vuur van binnen, vuur van buiten, en geen enkele druppel water tot verkoeling, geen verfrisschend windsel tot verzachting, geen vertroostende toespraak tot opwekking! Eén enkele druppel slechts — ik smeek u! — Neen! — Eén druppel verzachtende olie! — Neen! — Eén bede slechts tot versterking, tot vertroosting! — Geen antwoord! — Dat gillen en schreien, dat kermen en dat steunen, dat helsch en krijschend gelach, snerpend en bitter, der duivelen — is toch geen antwoord! Of het moest zijn: Neen, neen, neen! In der eeuwigheid: neen!

De spreker wacht. Hij veegt als de verschrikkelijke dingen van zijn oogen weg. Hij zucht, komt als tot zichzelf, betoomt het ros zijner verbeelding, bedwingt den stroom zijner voorstelling, laat zijn gehoor eenige oogenblikken tot herademing en de massa snikt en kreunt onder een druk, alsof zij zich ter aarde werpen moet, op de harde zerken, er onder verzingen en vergaan in vrees en ontsteltenis.

Men schuwt de plek, waarop sprekers oogen zoo herhaaldelijk rustten. Onwillekeurig schoven de stoeltjes van en op elkander en lieten een kleine ruimte tusschen de opgedrongen schare: de toegang, de deur tot het helsche vuur, de woonplaats der verdoemden, de onderaardsche plaats van onbegrijpelijke pijnen en smarten, die God bereid heeft om den duivel en de doemelingen eeuwig te straffen.

Wat? In 't midden van dit heiligdom de deur der helle? Zoover denkt de schare niet. Zij ziet steeds op naar den spreker, die nu schijnbaar kalm, weer voortgaat:

„Hoe kan ik u die helsche smarten teekenen? Ben ik zelf ingegaan in dien poel des sulfers en des verderfs, hebben mijn oogen die pijnigingen gezien, mijn

ooren die smartkreten gehoord? God beware!” De spreker maakte een kruis.

„Houd ik u dan maar wat voor, als een spel mijner verbeelding, maak ik u beangst als onmondige kinderen, zult gij straks met wat siddering dit Godshuis verlaten en 't van u afschudden als stof, omdat gij meent: „'t Waren slechts verzinsels, nu is het uit?”

„Zult ge over een uur niet meer rillen en beven en snikken, maar u verheugen in 't vroolijk zonnelicht en in de wereldsche genoegens, om te vergeten, wat ik u gezegd heb?

„Want meent ge, dat ik niet weet, hoe het in de hel is, als ik er niet geweest ben? Verwaardigt God Zijn dienaren niet met openbaringen, ten dienste der geloovigen? En verhaalt ons niet het H. Evangelie van deze verschrikkingen?

Luistert: „De zoon des menschen zal zijn engelen zenden en die zullen alle ergernissen, en degenen, die boosheid bedrijven, uit zijn rijk bijeenvergaderen. En zij zullen die werpen in den vurigen oven: daar geweest en knersing der tanden zijn zal.”

Dat is een heilig en een vermanend woord, dat ge niet van u af moogt zetten. Bewaart het!

„Maar”, en hier kwam de spreker plotseling en alsof hem iets overviel of uit hooger wereld ingestort werd, in eenzelfde vervoering of opgetrokkenheid als vroeger — „maar — mijn ooren hooren het geklaag en geweest, wee mij!” Weer zochten de oogen naar de kleine onbezette ruimte tusschen het gehoor.

„Moetik u ondervragen, doemelingen? Moet gij getuigenis afleggen van uw pijnen en smarten ter waarschuwing van uw nakomelingen, die nog op aarde leven? Getuigt dan, gij daar met ketenen

geboeid, die uw verschrompelde en verschroeiide handen niet meer roeren kunt, gij, die op de aarde een rijk man waart. — Gij hebt overdadiglijk geleefd, gij hebt u niet om uw zieleheil bekommerd, gij hebt de armen van u gestooten, gij hebt schatten vergaderd, die door het vuur verteerd worden, gij hebt God vergeten, de wereld gediend en zijt in ongeloof heengegaan. Gij hebt de genademiddelen der H. Kerk veracht, naar haar raadslagen niet geluisterd, om haar dienaren u niet bekommerd, met haar liefde gespot en om haar leeringen gelachen. Hoe is 't u nu? Wat lijdt gij? Wat zegt gij?"

Hoe langer en hoe lager voorover buigend op den preekstoel naar de aangewezen plek, was het, alsof de pater den doemeling naar boven haalde en als midden onder zijn hoorders plaatste.

Stil, doodstil was het.

Men verwachtte een antwoord uit den grond, uit de hel.

En het kwam.

Met een onverklaarbare buiging van het stemgeluid bracht de spreker een snerpanden, angstigen, maar verstaanbaren klank voort, die uit het onderaardsche scheen te komen, een akeligen graftoon, die de aandoening van het gehoor tot het hoogste bracht. Want de helsche stem antwoordde knarsend, maar nadrukkelijk:

„Ik lijd voor mijn zonden! O, die pijn! Mijn tong verschroeit, mijn hart is één vuur, mijn lichaam is geblaakt en gebraden aan allen kant! Nergens uitzicht of hoop! De zwaarste wroegingen verscheuren mijn binnenste. O, mijn zonden, mijn zonden, mijn zonden!"

Het is onmogelijk de bevingen en trillingen van dergelijk zenuwachtig kunstgeluid te beschrijven en even onmogelijk weer te geven, welk een

verlammende werking het op de hoorders te weeg bracht. Zoo verlammend, dat zelfs hoorders, geen geloofsgenooten van den pater en zijn „beminden", zich nauwelijks aan den indruk konden onttrekken.

Op dergelijke wijze als eerst een rijkaard sprekende was ingevoerd, verschenen achtereenvolgens een overspelige vrouw, een gierigaard en een dievegge. In de gestes en woorden verschilde het een niet veel van het ander, maar niettegenstaande deze eentonigheid gelukte het den pater zijn gehoor aanhoudend in spanning te houden, zoodat het ook nog over de laatste „voorstelling" ijzen kon.

„En gij, ketter! Vermaledijde ketter! Daar in den duisteren hoek! Met die met bloed bezoedelde handen! Duivelsknecht! Lasteraar! Satanskind! Heeft het eeuwige vuur dat bloed nog niet van uw handen kunnen verteren? Is uw lasterlijke tong nog niet ingeschroeid, dat ge niet meer spreken kunt? Zijn uw schijnheilige oogen nog niet ingezonken voor den hellegloed? Is uw bedriegelijk hart nog niet verstijfd tot een bloedklomp? Hebt ge nog macht om te antwoorden? — Zeg dan, wat ge zeggen kunt!"

„Genade — genade!" klonk het onzeker, zwak, pijnlijk en schor. „Maar er is geen genade! Ik heb het heerlijkste gevloekt en het heiligste getreden en het hoogste belasterd. Genade — genade! Maar er is geen genade! Ik lijd voor mijn zonden de eeuwige pijn! De duivelen knagen aan mijn vleesch, de monsters doorwroeten mijn ingewanden, de helsche gedrochten trekken mij de haren uit, de satan breekt mijn beenderen! Er is geen avond en geen morgen, het is eeuwige nacht en toch eeuwig vuur, omdat ik de waarheid geloochend en vertrapt heb. — Genade, genade! — Maar er

is geen genade! Lippen heb ik niet meer, het vleesch van mijn gelaat is weggebrand, mijn oogen zijn verzonken, mijn hoofd is een doodshoofd, mijn pijnigers houden niet op en ik kan niet sterven! O, o, o! Kon ik sterven en vergeten!"

Dat was de laatste schilderij, die gevolgd werd door een korte, zakelijke en kalme waarschuwing tegen ketters en ketterij. Daarmee kon de gemeente gaan.

Van dergelijken aard waren de weermiddelen der H. Kerk. Ze werkten evenwel grootendeels aan den verkeerden kant. De nieuwsgierigheid werd opgewekt en als de eerste schrik voorbij was kwam menigeen al eens informeeren, die anders niet gekomen zou zijn, zoodat Van Haveren wel eens schertsend zei: de paters zijn mijn beste helpers.

DE HOPSA.

Dicht bij de fabriekswijk, met den voorkant aan een tamelijk breede straat belendend, maar met den zijgevel in een achterstraat uitkomend, stond een groot, hol, leeg gebouw, voor eenige jaren pas opgetrokken en ingericht. Het heette: „Hopsa” en was een bekend en berucht danshuis geweest. Het had een tijd, maar een korten tijd slechts, van „bloei” gehad, toen waren zooveel schandalen er van bekend geworden en de „ondernemers” waren zoo menigmaal met de justitie in aanraking gekomen, dat „de zaak” was opgeheven. De Hopsa stond al jaren leeg en „te huur.”

Door een ruime plaats en een hoogen muur was de Hopsa van de breede voorstraat afgescheiden. Een hooge poort met lantaarn, waarop nog ge-

deelten van den naam prijkten, die aan de steenworpen der straatjongens ontkomen waren, gaf toegang tot de plaats met groote vloerplanken belegd. Daarop had men een overzicht op den voorgevel. Een zijmuurtje sloot de plaats van het achterstraatje af. Een poortje er in maakte ook daar toegang mogelijk.

't Linksche benedengedeelte van den voorgevel was ingericht tot een ruim en geriefelijk woonhuis. 't Rechterdeel werd ingenomen door een blinden muur behoorende aan een pakhuis van uit het achterstraatje toegankelijk, dat ook weer een af te sluiten verbinding met het overige had.

Tusschen woonhuis en blinden muur gaf een hooge deur toegang tot een trap, die naar de bovenverdieping voerde. Links, boven het woonhuis dus, vond men daar de groote danszaal met een verhoogde plaats voor het orkest, rechts boven het pakhuis, de kleine danszaal met ramen op het achterstraatje uitkomende. Weinig licht dus. Maar daar een danszaal meest gebruikt wordt als 't zonlicht verdwenen is, zal dit wel weinig gehinderd hebben.

Op de volgende verdieping ging een gang over de geheele lengte van het huis, links en rechts uitlopende op een groote kamer, die de geheele breedte van het gebouw besloeg.

De gang maakte scheiding tusschen 16 „logeerkamertjes” aan den eenen en even zooveel aan den anderen kant. Dan volgde meer nog naar boven de overruime zolder, waarop nog voldoende gelegenheid was tot inkwartiering en daarmee is een vluchtig overzicht gegeven van dit wel leeg en min of meer verwaarloosd, maar toch hecht en sterk gebouw, dat zijn kosten vermoedelijk lang niet opgebracht had en tevergeefs op huurders wachtte.

Aan kasten, hokken, gangetjes, doorloopen en dergelijke ontbrak het voorts

niet. Als de straatjeugd er toegang had kunnen krijgen, zou zij het geroemd hebben als een allergeschiedtste gelegenheid voor allerlei ondernemingen, bestormingen en rooversvoorstellingen niet te vergeten.

Op dit Hopsa had broeder Evels het oog gevestigd, toen er weer eens sprake kwam van een grooter lokaal te huren, omdat de gemeente steeds wies. In zijn eentje was hij de gelegenheid gaan bezien, had naar huurprijs en dergelijke geïnformeerd en maakte in alle stilte en kalmte zijn plannen en berekening.

Met het plan zou het wel gaan. 't Woonhuis was aangewezen pastorie, de groote danszaal kon kerk worden en voor de overige ruimten was nog wel wat te vinden. Maar de berekening! De huurprijs was tamelijk hoog, de reparatie, die men voor een deel zou moeten dragen, kon ook nog al oploopen, 't meublement voor de kerk vroeg ook wat. De draagkracht der gemeente was niet groot, de meeste leden hadden eer iets noodig dan te veel. Zoodat broeder Evels in spijt van zijn zakenkennis op dit punt niet tot klaarheid kwam.

't Liefst was het hem geweest, zoo hij kant en klaar voor den dag had kunnen komen, maar hij stond nu voor een onoplosbaar vraagstuk en dus op het punt om het geheele plan op te geven. Geld kan men niet van de boomen schudden en hij was te solied in zaken, om een onderneming te beginnen, waarvoor geen kapitaal was aan te wijzen.

Hij twijfelde er wel aan of Van Haveren er weg op zou weten, maar kwam er toch eindelijk toe eens verslag te geven van zijn gedachten en overleggingen.

Dat viel mee. Van Haveren voelde eerst niet veel voor een afgedankt danshuis, maar kwam daar overheen, toen hij de gelegenheid opgenomen had

en met het oog op de beschikbare ruimte en de kosten, die men nu toch al maken moest, den huurprijs niet te hoog achtte. Wat den ouden naam aanging, die kon zoo goed aantrekken als afstooten en 't zou aan 't eind een overwinning kunnen heeten, wanneer deze tempel der zonde omgezet werd in een huis des gebeds. Van Haveren zelf zou voor meubileering en andere buitengewone uitgaven iets kunnen doen, zijn Bestuur om een toelage vragen en bovendien verlof om in Noordland op een collektereis uit te gaan.

Op die wijze kwam er meer licht in de zaak dan Evels verwacht had en met goeden moed begon men aan de uitvoering door vooreerst alle leden der gemeente in de plannen te kennen en hun meening te hooren. Onverdeeld was die niet. Eenigen hoorden natuurlijk wat schuw op van de mededeeling, dat men er over dacht in zoo'n huis als de Hopsa kerk te gaan houden, maar de bezwaren werden uit den weg geruimd en eindelijk kon men zeggen, dat het voornemen algemeen goedkeuring vond.

Van 't Bestuur kwam ook een moed-gevend bericht en Van Haveren maakte zich gereed voor den tocht. Het reisplan werd zoo geregeld, dat hij elken Zondag thuis zou zijn voor den dienst, terwijl de wekelijksche werkzaamheden tijdelijk door verschillende broeders en zusters zouden waargenomen worden.

Van Haveren ontveinsde zich de moeilijkheden en vermoeienissen niet, hij was niet geheel een nieuweling op dit gebied en dacht niet enkel aan welslagen maar ook aan teleurstelling. Dat nam evenwel niet weg, dat het zware werk, dat hem te wachten stond hem al meer een verkwikking, een gezegende afleiding scheen, hoe nader zijn eerste reisdag kwam. Het trok hem

hoe langer zoo meer aan in uitgebreiden kring mededeeling, dankbare mededeeling te kunnen doen van de heerlijke en ongedachte dingen, die zijn God in Fabrika gewerkt had en werkte, het verfrischte en verkwikte hem al vooruit, in aanraking te komen met bekende, christelijke vrienden, misschien ook nieuwe aanrakingspunten te vinden, door een en ander zelf opgewekt en gesterkt te worden en vooral iets goeds te kunnen doen voor het Koninkrijk van zijn Heer.

Zoo vertrok hij den eersten dag met blijden moed en vond zich niet teleurgesteld. Voorloopig had hij in de eerste week den kring van oude vrienden rondgereisd en ofschoon niet alles even goed gegaan was, hij ook wel eens betoogen had moeten hooren over behoeften in de eigen omgeving, ook wel eens bij „afgezakte” broeders terecht kwam, „die aan zulke dingen” niet meer deden, of erger nog met bitsheid en onvriendelijkheid was bejegend, toch had het ook aan verrassingen niet ontbroken. Hij kon den eersten Zondag een blij en moedgevend verslag uitbrengen en men begon al te berekenen, dat men, zes weken zoo voortgaande, den hoogsten berg wel over zou zijn.

De tweede week, meer doorgebracht in streken, waar Van Haveren niet zoo bekend was, bracht minder op. Men gevoelde zich wel aangegrepen door het warme woord van den spreker, men bewonderde zijn natuurlijk talent, zijn eigenaardige kernachtige uitdrukkingen, zijn interessante mededeelingen en wilde zich ook niet geheel onttrekken, maar de voorzichtigheid gebod toch nadere informaties te nemen, eer men verder ging. Men wantrouwde hem niet, maar het vertrouwen was ook niet heel groot. Er kwamen tegenwoordig zooveel van die kollektanten

en tegen Rome kon men ook eigenlijk niet op! Was het niet veel beter, dat een man van zulke gaven en zulk een werkkraft als Van Haveren een plaats kreeg in Noordland?

Dat viel dus niet zeer mee. Ofschoon de reiziger er niet door verslagen was, zoo deden zijn gemeenteleden toch nog maar zes weken bij de andere en hadden moeite om hun teleurstelling te verbergen.

„Mevrouw” zei: „Blijf maar liever thuis, als 't zoo moet gaan!”

Maar Van Haveren ging. Hij was in de oefenschool, dat voelde hij wel, maar zijn God was zijn leermeester. Moest de eerste zegen hem ondankbaar en twijfelmoedig maken? Was er ook geen zegen in terughouding? Moest hij niet voor de zooveelste maal in zijn leven leeren, dat hij het niet was, die werkte, maar dat het zijn God was, die hem gebruikte?

Een heerlijke, groote verrassing wachtte hem. Volgt die niet menigmaal, als een belooning op den blijden moed en het vertrouwen, die Gods kinderen onder teleurstelling betoonen?

Van Haveren was in een provincie-stad en deed in een weekbeurt, die hem was afgestaan, — tot welke vriendelijkheid zich voorloopig de medewerking bepaalde, welke hij in die gemeente ondervond, — verslag van den arbeid in Fabrika en beval de zaak en de kollekte aan.

Hij had slechts een klein gehoor. Er kwamen in die tamelijk groote en zeer welvarende stad meer „van die rondtrekkende” sprekers. De gemeente was er al te zeer aan gewoon en nam het den predikant bijna kwalijk, wanneer hij zijn beurt aan „zoo iemand” overdroeg. „Had hij het toch al niet gemakkelijk genoeg en moest hij dan zijn werk nog door een ander laten verrichten?”

Ongerekend de trouwe kerkgangers, die geen beurt oversloegen, of omdat de diakens hen „achterna zaten”, of, omdat zij hun leegen tijd niet beter of niet goedkooper wisten door te brengen, of, omdat zij eenvoudig en oprecht lafenis zochten voor hun geschokte ziel — buiten hen dus zullen er nauwelijks honderd hoorders geweest zijn, die, in de groote kerk verspreid een klagelijk tegenbeeld schenen te leveren van een belangstellend gehoor.

Vooraf moest dat Van Haveren opvallen. Hoe anders was dat in zijn eigen gemeente en hoe weldadig werkte de volheid en belangstelling op zijn opgewektheid. Maar hij wist toch ook en had al menigmaal ervaren, dat, waar twee of drie in 's Heeren naam vergaderd waren, Hijzelf in hun midden verkeerde.

Misnoegd was hij niet — had hij reden? Mismoedig ook niet, — mocht hij zoo spoedig de vleugels laten hangen? Toch kostte het hem eenige moeite te beginnen en in de holle kerk den juisten toon te vinden voor zijn klankrijke stem.

Evenwel — hij had niet vergeefs om hulp gevraagd en toen er langzamerhand eenige belangstelling scheen te groeien op de kerkgezichten sprak hij door, vol en pakkend, alsof hij een gehoor had van duizenden.

Terzij, achter den preekstoel, zat iemand, dien hij niet zien kon, of hij moest zich wenden, dien hij in 't geheel niet opgemerkt had, maar die hem zichtbaar van 't begin tot het eind met instemming en roering gevolgd had.

Aan 't eind van de beurt, bij de samenkomst in de consistorie viel de kollekte mee en ontving Van Haveren door den koster verzoek van een bekend heer om hem, zoo mogelijk nog dien avond, te komen bezoeken.

Van Haveren had geen oponthoud

en liet zich dadelijk brengen aan 't opgegeven adres, een deftig heerenhuis. Een huisknecht verzocht hem in mijnheers kamer te komen en daar werd hij ontvangen door een man van zijn leeftijd, niet nederbuigend vriendelijk, maar toch welwillend, die tot hem zei:

„Mijnheer Van Haveren, als u den tijd hebt wou ik graag eens wat nader met u praten over 't werk in Fabriek. Ga u zitten!”

Geen bezwaar bij Van Haveren en spoedig was er een zakelijk gesprek in gang, dat voornamelijk liep over alle plannen en kosten voor de toekomst.

In die plannen en berekeningen nu was Van Haveren door Evels al zoo ingewijd en als oud vakman zoo bevoegd om te oordeelen, dat zijn ondervrager werkelijk verbaasd stond over de gedecideerde antwoorden die hij ontving. Met enkele potloodstrepen had Van Haveren zulk een duidelijk beeld van de situatie gegeven en zoo zakkundig noodige reparaties en dergelijke aangewezen, dat de ander geheel op de hoogte gebracht werd en zich zoo thuis gevoelde in de Hopsa, alsof hij er drie maanden gewoond had. Toen hij zoover was, zei hij:

„Ik wensch u zooveel mogelijk in dit werk te steunen. Wij zien elkander voor 't eerst, maar ik had reeds van u gehoord, wat mij aanleiding gaf, bij een akademie-vriend te informeerden, die wel onze inzichten in 't geheel niet deelt, maar toch zulk een nobel man is, dat ik hem ten volle vertrouw. Hij gaf mij zulk een goed getuigenis, dat ik nu, na onze ontmoeting, niet aarzel u te zeggen, dat ge voor 't vervolg op mij rekenen kunt, zoolang God mij leven en vermogen spaart. U kent toch uw dokter? Dat is die vriend.”

Op dezen had Van Haveren als voor spreker en wegbereider wel in 't geheel niet gerekend. In de verste verte had

hij er niet aan gedacht, welk een helper hem vooruit was gezonden. Meer dan ooit gevoelde hij zijn hart dankbaar verteederd en zocht naar woorden om dat uit te drukken.

Met een zekere kalmte hoorde zijn gastheer hem aan. Die was geen man van gevoelsbewegingen, in geestelijke frases ging hij zich nooit te buiten, maar als hij een ander in oprechtheid hoorde uiten, wat zijn gemoed bewoog, dan werd ook zijn hart warm.

Beide mannen brachten een gezezenden, vruchtbaren avond door. Van Haveren was een vriend, 't werk in Fabrika een steun rijker. En een van zooveel beteekenis, dat de kollektant dadelijk besloot naar huis terug te keeren en uitvoering te geven aan de plannen, die nog maar op de aankomst van het noodzakelijkste wachtten, om tot voltooiing te komen.

Den volgenden morgen stapte hij in den trein met een wissel in den zak, die klonk als een klok, een soort reservekapitaal, maar dat hij vrijheid had om aan te spreken tot eenvoudige, maar degelijke inrichting.

„Maar man!” schrikte zijn vrouw, toen hij onverwachts weer voor haar stond, „toch niet ziek?”

Neen, daar stond zijn gezicht niet naar. Zoo vroolijk, opgewekt en moedig. Hij pakte vrouw en kinders, alsof hij ze in jaren niet gezien had en zei maar:

„Straks zal ik vertellen. Alles is boven verwachting afgeloopen. De Heer heeft het overvloedig goed gemaakt. We kunnen met alles beginnen. We moeten van avond dadelijk een samenkomst, een dankstond hebben!”

Liet de vrouw hem voorloopig met rust na dit weinige? Natuurlijk niet en hij verlangde het eigenlijk ook niet. Zijn mond kon niet stil staan van te vertellen en toen zij het hoofdzakelijkste wist, glansde ook haar gelaat, wat

wel niet veel gebeurde, van dankbaren vrede.

Dan ging het naar Evels, Peer en anderen en 's avonds was er een dankstond, die herinnerde aan een samenkomst der discipelen van de eerste gemeente, waarin de muren bewogen werden. Aan 't eind knielden allen neer en stortte Peer een dankgebed uit zoo vurig en krachtig, alsof profeten-vuur hem bezielde.

Sinds dien keer bleef het in Van Haveren's gemeente gewoonte bij bijzonder plechtige gelegenheden knielend te danken. Voor de proselieten was dat niets buitengewoons, de oud-Protestanten gevoelden iets als aarzeling, maar ten slotte maakten zij geen bezwaar. Trouwens, niemand werd gedwongen, gebrekkigen en zwakken bleven in de houding, die hun 't best paste.

Van zulk een uiterlijkheid hangt de innigheid van 't gemeenteleven niet af. Maar zij wijst toch aan, welk vrij en ruim standpunt Van Haveren innam, zoodat hij niet opzag tegen het volgen van een min of meer Roomsche gewoonte.

Nu Evels' berekeningen ook klopten werd er geen tijd verloren en de Hopsa aan een degelijke herstellingskuur onderworpen. Het algemeene plan had, op aandrang van den vriendelijken, vorstelijken begunstiger, nog de uitbreiding ondergaan, dat de kleine danszaal tot schoollokaal werd ingericht.

Met die school had de weldoener een eigenaardig bijoogmerk. 't Was hem in de eerste plaats natuurlijk te doen om opleiding van de kinderen der gemeente in Protestantsch-Christelijken geest, maar bovendien wenschte hij er ook een oefenschool van te maken, vooral voor theologische, maar ook voor andere studenten van goede gezindheid, die hier een terrein konden vinden voor praktische vorming onder de leiding

van een buitengewoon man als Van Haveren, zoo geschikt, als het maar moeilijk elders te vinden zou geweest zijn.

De Belsche wet eischte geen examens van de onderwijzers. Die een school openen wou kon het doen, zonder in de noodzakelijkheid te zijn akten en dergelijke stukken over te leggen. Een kennisgeving aan 't Gemeentebestuur en een bewijs van zedelijk gedrag waren voldoende. Verschil van nationaliteit maakte niet uit, mits men een behoorlijken pas kon vertoonen.

Zoo is de school in 't begin eenige jaren lang gedreven met een zeer afwisselend en zeer verschillend personeel van buitenlanders. De studenten, die van drie maanden tot een halfjaar bleven, waren natuurlijk wel jonge mannen van voldoende theoretische ontwikkeling maar over 't algemeen stond het, even natuurlijk, slecht geschapen met hun geschiktheid om tusschen de 30 en 40 schoolleerlingen van den leeftijd van 6 tot 13 en 14 jaar naar eisch te leiden. Onbekend met de techniek van het schoolhouden, met de gepaste leermiddelen en met zooveel andere dingen, die in 't vak vereischt worden, was 't niet te verwonderen, dat ook de ijverigsten en hartelijksten onder hen slechts eenigszins op de hoogte waren, als zij er weer aan begonnen te denken, hun werk aan een opvolger over te geven.

Daarbij kwam nog, dat zij hun arbeid grootendeels aanzagen als evangelisatie, uitbreiding of aanvulling van

de Zondagsschool, een beschouwing, waarbij het karakter van wat men noemt: „maatschappelijk onderwijs,” al te zeer op den achtergrond geraakte.

De jonge mannen gevoelden wel zelf hun onbekwaamheid en Van Haveren zag ook wel de gebrekkigheid hunner hulp in, maar vooreerst was 't op 't oogenblik niet anders te schikken en ten andere was 't hem toch ook wat waard jongelingen van hun ontwikkeling in zijn omgeving te hebben. Hij heeft veel van hen geleerd en zij hebben zeker hun geheele leven lang de indrukken meegedragen, die de aanraking met een persoonlijkheid als hij was, moest achterlaten.

Na allerlei ondervinding op dat punt is men eindelijk kunnen komen tot de aanstelling van een vasten onderwijzer, voor zijn taak berekend, die ook dit deel van Van Haveren's werkzaamheid naar behooren verzorgde.

We zijn hiermee evenwel reeds te ver vooruit en gaan terug tot het tijdstip van overhuizing, van „inwijding.” Van Haveren's eerste woning zou Protestantsche boekhandel blijven, depôt van 't Bijbelgenootschap. Een vertrouwd helper zou die zaak blijven leiden en alzoo een der vaste punten in den aanval op de groote, machtige Roomsche kerk en op de verregaande onverschilligheid en wuftheid van zoo-veel naam-Roomschen, blijven bezetten.

(Wordt vervolgd.)

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 538).

Er was heel wat voorbereiding noodig geweest, eer de „Geuzentempel” in gebruik genomen kon worden, maar zooveel liefdehanden waren vaardig geweest om mee aan te pakken, dat de drukte een lust was geworden in plaats van een last. Uitnoodigingen naar allen kant waren verzonden, bekendmakingen ook door aanplakbiljetten in de stad waren niet gespaard — wat men deed behoefde in geen hoek te geschieden — en zoo waren er op den grooten dag heel wat belangstellenden en nieuwsgierigen in de groote danszaal vereenigd, die voortaan niet meer de prikkelende tonen zou vernemen, die tot wals of polka uitnoodigden, maar lofzangen ter eere Gods.

Ook met zijn liederenboek, dat naast de bekende Psalmen dienst zou doen, was Van Haveren tijdig gereed gekomen. Zijn vriend, de dokter, had mee gezocht en nagezien en als vrucht van hun gemeenschappelijken arbeid was er een kleine bundel geestelijke liederen, een bloemlezing van stichtelijke zangen, een hulpboekje bij feestelijke en plechtige gelegenheden in 't licht verschenen, dat de vergelijking met andere werkjes van dien aard kon doorstaan.

De Heidelberger was er niet achter gedrukt, al was Van Haveren er nog zulk een groot vriend van. In de gegeven omstandigheden achtte hij dat niet doelmatig en juist in zijn dagelijkschen arbeid werd hem de beteekenis der Heilige Schrift, als *eenige* leidraad, zoo duidelijk, dat hij afzag van alles, wat er toe zou kunnen leiden te denken, dat er een menschenwoord naast Gods Woord gesteld was.

De belangstellenden waren dankbaar en opgewekt, de nieuwsgierigen ordelijk en verwonderd. De inwijdingsrede was kort en hartelijk, aan toespraken van broeders uit den vreemde ontbrak het niet. Het was een dag van zegen en vreugde. 't Eenige, dat Van Haveren miste, was de tegenwoordigheid van den edelen beschermheer van al 't werk, die wel beloofd had naderhand te willen zien, hoe de zaken stonden, maar op den inwijdingsdag zelf liever in huis bleef. Die bescheidenheid was te begripen en te waardeeren. De edelman ging menschenlof uit den weg.

Er zal wel niemand op de wereld zijn, die ongevoelig blijft voor gewijzigde toestanden en omstandigheden, ook al betreffen zij in de eerste plaats

uiterlijke, stoffelijke zaken. Van Haveren met zijn ontvankelijk gemoed bleef het wel het allerminst en de verhuizing naar de Hopsa maakte hem voor de zooveelste maal in zijn leven een nieuw, een dubbel man. En als men naar de uiterlijke, aanwijsbare oorzaak dier verdubbeling gissen zal, dan bestond zij denkelijk wel hierin, dat hij in de nieuwe woning kreeg, wat hij in de vorige gemist had, een eigen „hoek”. Anders noemde hij de ruime kamer niet, waarin hij zijn schaaftank een plaats gaf, waarin zijn boeken geborgen waren en zijn schrijftafel stond, waar hij vrienden, kennissen en zijn kerkeraad ontving en zijn heerlijke stille, stille uurtjes doorbracht.

Deze „hoek” was, menschelijkerwijs gesproken, de geboorteplaats van den merkwaardigen man, die, zonder wat men noemt een wetenschappelijke opleiding genoten te hebben, taalkenners, oudheidkundigen en historici verraste door zijn frissche, scherpzinnige opmerkingen, zijn mensch- en zaakkundige gevolgtrekkingen, zijn wijsgeerig talent.

't Zaad wies en men wist niet hoe.

Als Van Haveren een uurtje gesnuffeld had in oude of nieuwe boeken en den schat zijner aantekeningen verrijkt, stond hij op, hing het schootsvel voor en was een timmerman, heel weer timmerman. Er kwam dan ook bijna in 't geheel geen werkvolk bij hem in huis. Wat hij met zijn gereedschap in orde brengen kon, daar moest een ander af blijven. Reden, waarom „Mevrouw” zorgvuldig alle kleine en groote mankementen droeg en verzweg, tot een uitstapje haar gelegenheid gaf een vakman te hulp te roepen.

Evels was haar in zulk geval een rechte helper. Hij ging met haar mee in de meening, dat dominee eigenlijk aan

zijn waardigheid en ambt wel wat te kort deed door al 't getimmer. Ze wisten niet beter en Van Haveren koos zeker de wijste partij door zijn gang te gaan, geestelijke en verstandelijke inspanning en bezigheid afwisselend met lichamelijke en zoo de beste zorg dragende voor dat taai, krachtig en veerkrachtig lichaamsgestel, dat zijn vurigen geest moest stutten. Onoverlegd, per intuïtie, instinktief sloeg hij ook hier den rechten weg in.

Enkele bijzonderheden in Fabrika hadden hem vroeger reeds tot de ontdekking gebracht, die voor anderen trouwens geen ontdekking meer was, dat Fabrika eigenlijk op Geuzengrond gebouwd was en eeuwen geleden het middelpunt geweest van een bloeiende Geuzenstreek, waar 't Geuzenleven zich krachtig ontplooid had. De grond was doorweekt met het bloed van martelaren, mannen en vrouwen, de graven der bloedgetuigen ontbraken niet, hier en daar getuigden nog gedenksteenen, gebouwen met eigenaardige tradities, kerkjes zelfs en volksoverleveringen in menigte, van den worstelstrijd, die hier eens gestreden was, geëindigd en beslist onder de looden hand der overmacht.

Die oude, doode dingen spraken met machtige stemmen tot hem en hij achtte het terecht een gewichtig deel van zijn Evangelisatiearbeid om ze te doen herleven. In kleine blaadjes, schetsjes, brochures en artikeltjes teekende hij de toestanden en personen van voorheen, zoo levendig en zoo juist, dat de mannen van de wetenschap er verbaasd van stonden. Een man, die niets van de oude, klassieke talen wist, die nooit een professoralen cursus had gevolgd, bracht dingen aan en in het licht, die op nieuw predikers werden van de oude waarheid, dat de rechtvaardige alleen door het geloof leeft.

Want het was Van Haveren niet om geschied- of letterkundigen roem te doen. Hij trachtte alleen de doode monden der bloedgetuigen weer aan 't spreken te brengen. Hij bevond zijn omgeving hoe langer hoe rijker aan belangwekkende gedachtenissen en herinneringen, de stof werd zoo overvloedig, dat hij er den dokter en anderen in moest halen en dezen onwillekeurig zoo tot zijn medewerkers maakte.

Daarom veronachtzaamde hij evenwel anderen arbeid niet. Geschikte jongelieden uit zijn gemeente leidde hij tot helpers: kolporteurs, voorgangers, evangelisten op en elke reis, die hij met een hunner maakte, was voor hen een schoolreis, die zij nooit vergaten.

Op deze uitstapjes maakte hij tal van kennissen, vond overal sporen van de oude geschiedenissen, verzamelde rijke stof en drong zoo door in de teekenachtige eigenaardigheden van 't volksdialekt, dat zijn eigen taal er zich naar plooidde en hij beschikken kon over zooveel kernachtigheid van uitdrukking, zooveel zoetvloeiendheid van toon en klank, zulk een rijkdom van volksbeelden en voorbeelden, zulk een pittigheid en beslistheid van zeggen, dat kenners er voor verstommen moesten en vragen: Waar kan de man dat geleerd hebben?

In de wetenschappelijke kringen van Fabrika bleef Van Haveren aldus geen onbekende en was het slechts een gering bewijs van waardeering, dat hij tot eeredid van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap benoemd werd, een onderscheiding ondertusschen, die tot hiertoe alleen aan akademisch gevormde mannen verleend was.

En leidde dit alles hem dan niet van de hoofdzaak af?

Integendeel.

In elken kring wist hij getuigenis af te leggen, zijn woord te spreken,

eenvoudig, maar beslist en oprecht. In de hoogere kringen droeg men dat, *hij* mocht dat doen — maar vruchten heeft hij op dien akker niet zichtbaar geoogst.

Evenwel, — hij deed, wat hij niet laten mocht of kon, met planten ging hij voort en met nat maken. En — al zag hij niets, kon het zijn, dat zijn oogen waren, als die van een Elia, die zichzelf voor een eenig overgeblevene hield? Zaaier, zaai in Gods Naam voort!

Wanneer men nagaat, wat Van Haveren in betrekkelijk weinig jaren op papier en tot stand bracht, waar hij al was en sprak, hoe dikwijls hij optrad, hoe menigmaal hij catechiseerde, schoolhield, als de meester er niet was, kolporteerde, in zijn eigen kerk lezingen en voordrachten hield, meewerkte in groote bijeenkomsten, in 't buitenland kollekteerde en bovendien nog allerlei anderen arbeid verrichtte, dan begrijpt men niet, hoe één man zooveel doen kon als anders misschien geen tien mannen. Zeker, zijn God sterkte hem en maakte hem overvloedig. Maar zoekt men naar 't middel, dat God gebruikte, om hem krachtig, gezond en vol goeden moed te houden zou 't dan gewaagd zijn te veronderstellen, dat de schaafbank in zijn „hoek” in meer dan één opzicht er een deel van uitmaakte?

Toen het met de Geuskens zóó begon te staan, begon ook de tegenpartij geduchter voor den dag te komen. Met overleg en beleid wist zij haar slag te slaan.

Bij een uitbreiding van de kleine gemeente, als men in Fabrika gezien had, was het niet te verwonderen, dat er onder de toegetreden ook zwakke elementen te vinden waren. Mannen, die om hun vrouwen, of vrouwen, die om hun mannen meegegaan waren. Kinderen, die ouders volgden. Licht-

zinnigen, die dit ook eens probeeren wilden. Spekulanten, die er hun voordeel in zagen. Onverschilligen, die meegetroond waren. Tijdelijk geloovigen, die verwelkten.

Men kan de grootste behoedzaamheid gebruiken en toch de menschen niet door en door zien. Zoo was er ook onder dit koren kaf.

De Roomsche geestelijken, die met navolgenswaardige trouw hun afdwalende of afgedwaalde schapen nagingen, kregen de zwakke punten van den tegenstander gemakkelijk genoeg in 't oog en begonnen daar hun aanvallen. Meestal behaalden zij de overwinning.

't Ergste was eigenlijk niet dit verlies, dat geen verlies te noemen was, maar wel de schok, die de jonge gemeente door dergelijke voorvallen in 't onderling vertrouwen onderging. De oudere Protestanten waren zoo licht geneigd te zeggen: Ziet ge, ze zijn toch nooit te vertrouwen! Als er op Peer en anderen gewezen werd, die niet de minste reden tot verdenking gaven, dan was het: „O ja, die — maar dat zijn uitzonderingen, over 't algemeen zijn de proselieten toch niet te vertrouwen.”

Dat was een moeilijk punt voor Van Haveren. Hij zag in zijn gemeente niet gaarne de scheiding tusschen oud-leden en proselieten, maar toch had hij ook allerlei redenen, al weidde hij daarover niet uit, om de proselieten zeer voorzichtig te behandelen. Maar — waren de oud-leden in den grond der zaak betrouwbaarder? Was hun traditioneele belijdenis een waarborg tegen afval, een stempel van trouw, innigheid en ernst?

Als er één punt was, waarvoor hij vreesde, dan was het wel dit en daarom gelukte het den Roomschen geestelijken hem hierdoor meer te treffen, dan door de openbaarste en heftigste bestrijding.

Evenwel — de „afval” was niet zoo algemeen, dat de verdere groei der gemeente er door tegengehouden werd. Soms zelfs keerde de invloed der geestelijken zich, natuurlijk tegen hun bedoeling, ten gunste van Van Haverens kerk. Een opmerkelijk voorbeeld daarvan was de geschiedenis van Leo Hauseels.

Leo was een van de weinige kennissen, die Peer uit zijn kinderjaren zich herinnerde. Een zoon uit het huis, waar hij na den dood zijner moeder geleefd had.

Uit die kinderjaren had Peer juist niet de aangenaamste herinneringen. Ook niet van Leo, die 't in zijn dolle jongensachtigheid den kreupele wel eens te bar gemaakt had.

De fabriek had er in 't opgroeien die wilde haren wel uitgehaald. Hij was een ordelijk arbeider geworden, die op zijn tijd een, voor haar doen ordelijke vrouw had gevonden, en 't eentonig stilleven leidde, waarin duizenden met hem, als slapende, voortgingen. Met werktuigelijke regelmaat volgde de eene dag op den anderen. De Zondag met zijn geregelden kerkgang, zijn bemoeienissen voor het Zondagskleed, zijn slaperige rust, brak de werkdagen af, tot op een volgenden Zondag. Man en vrouw waren beiden op de fabriek, kinderen hinderden hen niet, zonder veel in- of nadenken, niet ontevreden met hun staat, volgden zij den langen weg zonder nog gevraagd te hebben: Van waar komt Gij? en veel minder: Waar gaat Gij heen?

Af en toe zag men er een kapelaan of een pastoor in huis en Leo trok het zich niet aan, dat men zijn vrouw een „kwezel” noemde. Beter nog zoo'n naam, dan een andere, die onder fabriekarbeidsters niet zelden gehoord werd.

Dat ging jaren zoo voort, de luitjes konden er oud bij worden. Behoorlijk hun brood, geen overmatige zorgen, een

gezond lichaamsgestel, een zorgzaam priester, die op hun geestelijke behoeften het oog hield, vertrouwen op de algenoegzaamheid der H. Kerk, volwaanheid met hun braafheid, wat hadden zij meer te wenschen?

Toen kwam er verandering in hun leven. Peer zocht hen op en verhaalde van zijn wedervaren. Leo luisterde met eenige nieuwsgierigheid, de vrouw met verschriktheid. Zij speurde iets van de ketterij, zij voorgevoelde iets van een naderend gevaar, en waarschuwde haar man.

Volgzaam als altijd liet hij de zaken haar beoep en 't eerste bezoek had zoo goed als geen gevolgen. Maar Peer liet het daar niet bij. De voortgaande stugheid der vrouw overwon hem niet. Niet minder taai dan zij bleef hij voortgaan, al drong men niet op zijn bezoeken, al toonde de vrouw al duidelijker en duidelijker haar misnoegen.

De Pastoor hoorde van deze dingen, vermaande, waarschuwde, dreigde. De vrouw stond aan zijn zij. Leo bleef een tamelijk lijdelijke partij. Geheel zonder invloed waren Peers woorden toch niet gebleven.

Aan opgeven dacht deze niet. Hij bleef het zaad strooien.

Leo's vrouw prikkelde hem om den ongewenschten bezoeker de deur te wijzen, maar daar kon hij niet toe komen. De sobere herinneringen uit zijn jeugd waren band genoeg om dat uiterste te voorkomen en voor 't eerst in zijn huwelijksleven toonde hij een eigen wil.

Eerst meende de vrouw het met stilzwijgend verzet te keeren. Als Peer verscheen, verdween zij. Dat begreep hij en dat speet hem, maar de toegang tot Leo's hoofd en hart werd er meer door geopend. 't Was dezen, alsof hij uit een slaap ontwaakte. Het zaad ontkiemde.

Hij zweeg er niet van. Hij stopte zijn twijfelingen niet weg. Hij vond het natuurlijk eindelijk eens in zijn hart te kijken en eens te overwegen, hoe de dingen in en om hem stonden. Hij verwachtte niet anders, of zijn vrouw deed dat ook en zou hem helpen en voorgaan.

Toen dat evenwel niet gebeurde, maar zij heftig en kijverig werd, de ontglijpte teugels weer in de hand wou nemen, was het met zijn volgzaamheid uit. De huiselijke orde was verstoord. Man en vrouw waren verdeeld. Bezoek en toespraak van heer Pastoor hielpen niets meer. Dat had die kettische Peer op zijn geweten!

Leo werd rusteloos. Zou hij zich maar niet liever schikken en voegen? Waar was zijn vreedzame gezelligheid gebleven! Wanneer zag hij weer eens een vriendelijken, vroolijken trek op 't gelaat zijner vrouw? Wanneer kortte zij hem weer eens den tijd met een voorslag, een buurpraatje, een aardigheidje? 't Was alles voorbij! Zou heer pastoor toch maar geen gelijk hebben?

De prikkel zat echter te diep, het geweten had te duidelijk gesproken, de waarheid klopte aan dit hart, bleef kloppen, liet zich niet afwijzen, de bekoringen van den huiselijken vrede waren niet sterk genoeg om 't verlangen naar den vrede des harten te stillen.

Zoo ging dan Leo telkens en telkens met Peer mee, ontmoette Van Haveren, las het Evangelie, ontving onderwijs, kwam tot overtuiging, tot overgave en genoot onder al zijn huiselijk verdriet van den inwendigen vrede, die alle verstand te boven gaat.

Dat was een groote genade Gods. Dag aan dag had hij te lijden van de onstuimigheid zijner vrouw, die, eenmaal aan de huisregeering gewoon, nu met geweld de haar toekomstige plaats zocht te handhaven. Zij moest het voor

haar oogen zien en dulden, dat dat kettersche, vervloekte Boek gedurig voor den dag gehaald werd en meer dan eens werd de verleiding haar te groot om de handen verwoed er naar uit te steken en het in 't vuur te werpen.

Dat was geen leven! Wat had dien goeden man zoo behekst?

Leo, hoewel hij ook leed, was onder-tusschen voor de bitterheden zijner vrouw en voor haar eindelooze verwijtingen niet zoo gevoelig als hij het wellicht geweest zou zijn voor haar tranen, voor een zacht, stil, onderworpen verdriet. Hij bleef standvastig en geduldig. Ofschoon de broeders wel wisten, wat hij lijden moest, klaagde hij niet, kwam niet in bijzonderheden, maar vroeg om hun voorbede. Hij maakte van zijn lijden geen eerekrans, schoof zich niet op den voorgrond, maar had genoeg aan de kostelijke vrucht, die 't lijden voor hem afwierp.

Met verwondering en tot zijn versterkingzag Van Haveren, welk krachtig geloof er in dit strijdend hart gewerkt was. Hij beseftte, wat er onder zulke omstandigheden moest doorgemaakt worden, het zwaarste en pijnlijkste bleef meestal nog verborgen, en prees de kracht Gods, die zulk een waarloozen man tot zulk een stillen held gemaakt had.

Op zekeren Zondag werd Leo in de kerk gemist en hoorde Van Haveren, dat hij ziek was, aangetast door de cholera, die in de fabriekswijk uitgebroken was. Hij ging zoo spoedig mogelijk zijn zieken broeder bezoeken en vond er zijn dokter, die zei, dat het beste voor Leo was naar 't stedelijk ziekenhuis overgebracht te worden. De toestand was wel niet hopeloos, maar toch ernstig en met het oog op de uitbreiding der ziekte was het gewenscht het huis zoo spoedig mogelijk te kunnen ontsmetten.

De vrouw hoorde dat hoofdschuddende aan en zei, toen de dokter vertrokken was:

„Ik laat mijn man niet naar het ziekenhuis brengen. Ik kan hem zelf genoeg oppassen.” Maar Leo zei, met zwakke stem: „Ik wil er wel heen, broeder; hier plagen ze me met den Pastoor en”

„Houd toch je mond,” krijschte de vrouw, „'t is voor je eeuwig heil. Wil je dan in de hel liggen branden?”

De zieke zuchtte van pijn en verdriet.

Van Haveren trachtte hem eenige troostwoorden toe te spreken, wilde met hem bidden, maar de vrouw begon zoo te razen en te tieren, dat het hem onmogelijk was zich te doen verstaan. Al zijn pogen om de vrouw tot bedaren te brengen was vruchteloos, zij had 't er op gezet haar man voor 't hemelrijk te bewaren en zij liet hem zich niet ontnemen.

In zekeren zin had Van Haveren eerbied voor deze soort van trouw. Hij gevoelde, hoe 't hart dier vrouw met dwaling omkleed was, maar hoezeer zij toch ook ijverde voor 't behoud van 't geen haar lief en waard was.

't Was overigens een tooneel om bij te schreien. Die machteloze man in zijn zwakheid geheel overgeleverd, om zoo te zeggen gedurig schreiende zoo-veel hij te verstaan was: „O, broeder, zorg toch, dat ik in 't ziekenhuis kom” en daarbij de grimmige, woedende vrouw tegenover Van Haveren, in wien zij de oorzaak zag van al haar leed, als ongevoelig voor de pijnen, zuchten en smarten van haar man, wanneer zij maar zijn ziel mocht redden en hij niet behoefde heen te gaan zonder het H. Oliesel in zijn uitersten nood.

Wat moest Van Haveren doen? Den zieken man opnemen en naar 't ziekenhuis dragen, ging niet. „Ik zal mijn best voor u doen, Leo,” zei hij en

drukte hem krachtig de hand, „vertrouw op God en...” maar 'tgeschreeuw en gestommel der vrouw maakte verdere toespraak onmogelijk, zoodat Van Haveren het huis maar verliet en 't eerste het beste politiebureau opzocht om daar te informeren, wat er in zulk geval te doen was.

Van Haveren deed zijn verslag en vergezeld van een politieagent haalde hij een paar dragers uit het ziekenhuis met een brancard.

Dit had natuurlijk wat tijd gevraagd, dien de opgewonden vrouw zich ten nutte gemaakt had om haar huisgenooten en buurvrouwen te hulp te roepen voor 't geval, dat zij voorzag.

Toen dus de dragers op aanwijzing van Van Haveren voor 't huis stil stonden en binnen wilden gaan om den zieke uit te dragen, stieten zij op een hoop vrouwen, die kabaal maakten terwijl de een al harder dan de ander riep:

„Hier moet je niet wezen! Je bent verkeerd!”

Toen de politieagent 't huis toch wilde binnendringen kon hij onmogelijk verder komen dan even voorbij de voordeur. De toegang tot de kamerdeur werd hem versperd, hij kon tegen de overmacht niet op en hoorde alleen de zwakke stem van den zieke, die om hulp riep.

Voor 't oogenblik moest hij het opgeven maar keerde met Van Haveren en de dragers naar 't politiebureau terug om versterking. Daar wilde men dadelijk niet zooveel drukte van de zaak maken en gaf zes man mee. Die zouden 't wel klaar spelen!

Dus nu met de versterking weer terug. Maar — was het eerst niet mogelijk geweest in het huis te komen, nu ging het zelfs niet meer om vrij baan voor de brancard in de straat te maken. Oud en jong hadden van de

geschiedenis gehoord en waren om zoo te zeggen opgeroepen om buurvrouw te verdedigen; haar opgewondenheid had de anderen aangestoken, de geheele straat trok haar partij tegen onrecht en geweld — als zij haar man toch niet geven wou, mocht men dien haar niet uit huis halen — ieder wilde voor haar strijden en de politie kon tegen zoo'n opgezette, balddadige menigte niets uitvoeren.

Dat Van Haveren zijn deel kreeg aan de scheldnamen en de steenworpen, die door de lucht vlogen, laat zich begrijpen. Hij was evenwel geen oogenblik vervaard, maar dacht er aan, hoe David zich sterkte in den Heer, zijn God. Met een kalmte als in volkomen veiligheid zag hij op de woelige menigte, maar sprak geen woord

De politie weer terug. Steeds nog zonder den zieke. Dat werd den commissaris te bar. Hij ontbood een afdeeling cavallerie, stelde zich aan haar hoofd, liet de straat schoonvegen en behaalde de overwinning. 't Ging niet zonder slagen, stompen en arrestaties, maar toen de commissaris eenmaal de ziekekamer was binnengekomen en uit den eigen mond van den zieke vernomen had, dat hij naar het Ziekenhuis wenschte overgebracht te worden, werd Leo zorgzaam ingewikkeld, in de brancard gelegd en onder sterk geleide voortgedragen, terwijl aan zijn vrouw gelegenheid aangeboden werd hem dien avond te bezoeken.

Een plat scheldwoord was het antwoord.

Toen Van Haveren een kwartier later den patient rustig op de ziekezaal zag liggen, nam hij na een kort gebed afscheid en schrikte toen hij bemerkte, hoeveel tijd er met die verschillende bedrijven was zoek gegaan. Men was thuis ook al eenigszins over hem in onrust geweest, zonder evenwel

iets vernomen te hebben van 't oproer. Fabrika is zulk een groote stad! Nu waren vrouw en kinderen dubbel blij hem in veiligheid weer te zien.

Leo had in 't Ziekenhuis geen last meer van den pastoor en Van Haveren kon er hem ongehinderd gaan bezoeken en door zijn toespraak en gebed voorbereiden op den dood. Want de ziekte verergerde, waarschijnlijk hadden de zenuwachtige aandoeningen een ongunstige werking uitgeoefend, een paar dagen later was Leo heengegaan. Maar heengegaan in vollen vrede. Een poging om zich met zijn vrouw te verstaan, van haar afscheid te nemen, was niet geslaagd. Toen zij daartoe geroepen werd, had zij hardvochtig geantwoord, dat zij niets meer met dien ketterschen man te verhandelen had en was in haar opgekropte boosaardigheid thuis gebleven.

't Ståndje in de fabrieksstraat was een nieuwtje geworden voor de dagbladen en de liberalen trokken op de wreedheid en tirannie van de clerikalen los, die een vrouw zóó opstoken tegen haar man en zóó de vrijheid belaagden en de maatschappelijke en gemeentelijke verordeningen belachten. Zoo trok de gebeurtenis meer aandacht dan gewoonlijk aan een stadsberichtje geschonken werd en Van Haveren maakte daarvan gebruik. Hij stelde een kort verhaal van 't gebeurde op, liet dat op groote plakaten drukken met het opschrift in reuzenletters: „Wat is er met Leo Hauseels geschied?” en met het onderschrift, dat men nadere inlichting bekomen kon op een bijeenkomst, waarvoor de tijd werd aangewezen, in de Hopsa. Die plakaten werden aangeslagen en gelezen. De bijeenkomst werd druk bezocht en een en ander had het gevolg, dat de naam en het werk van den „Geus” steeds op meer lippen kwamen, de godsdienstoefeningen druk-

ker werden bezocht en er steeds meer gebracht werden onder den invloed en de prediking van het Evangelie dan te voren.

Opmerkelijk was het bezoek van Leo's vrouw eenige dagen na de begrafenis, in den avond. Toen haar opgewondenheid bedaard was en zij in de eenzaamheid over haar onverzoenlijkheid en hardheid had nagedacht, zag zij daarin toch niet de deugden van trouw en plichtsvervulling, die heer Pastoor in haar geprezen had. 't Leege bed was haar een verwijt geworden, zij had het naar den zolder gebracht. Den leegen stoel durfde zij niet verplaatsen. De ongelukkig dwalende geest van haar man moest zich toch ergens kunnen neerzetten! 't Werd spookachtig in haar stille kamer, wanneer zij 's avonds uit de fabriek kwam. Zij kon het gewone leven bijna niet voortleven. 't Was haar gedurig of weer die boodschap tot haar kwam om afscheid te nemen van haar man en of zij weer Neen! zei. Nu kon zij geen Ja! meer zeggen.

Heer Pastoor mocht haar nog zoo dikwijls verzekeren, dat zij goed gedaan had, wanneer zij hem vroeg, wat hij doen kon om haar man te verlossen, haalde hij de schouders op, dat moest zij aan God overgeven.

Haar kennissen mochten haar zeggen, dat het mettertijd wel beteren zou, ze kon er geen vertrouwen in stellen. 't Werd eer naarder dan beter.

Dat bracht haar in een strakke troosteloosheid. Ze staarde zich blind op de onmogelijkheid van herstel. Konden zielmissen helpen, kaarsen, gebeden? Ze moest het aan God overgeven had de Pater gezegd, maar hoe? Hoe moest dat? Veel bidden, bidden voor zichzelf. Niet voor haar man?

Verschrikkelijk, als zij in 't donkere van den nacht de droombeelden zag der hel, 't gezucht en gesteun hoorde, de

vlammen zag blakeren, de verdoemden zag pijnigen en Leo onder hen!

Ze had hem toch liefgehad! Wat hadden ze vreedzaam en genoeglijk geleefd! Als die leelijke Stelt maar niet gekomen was!

En zoo was 't maar doorgedaan, dag en nacht, alsof elke dag een week en elke nacht een maand was geworden.

Zou God nog barmhartig kunnen zijn?

Heer Pastoor had de schouders opgetrokken en met medelijdend gebaar op haar neergezien. Had hij de plaatsen in den hemel te begeven?

Wat zou de Geuzenketter er van zeggen?

Zie, ze hoorde van niemand iets, dan verloren, verloren! Als men over Leo sprak stond dat: verloren! op de gezichten geteekend. Zou ze niet eens wat anders kunnen hooren? Ze kon er niet in berusten, dat het gansch hopeloos zou staan. Zou ze er Peer eens over aanspreken? Neen, die stond haar tegen. Dan liever maar dien ander.

En zoo was ze op een avond gekomen, strak, stijf, schijnbaar ongevoelig. Maar Van Haveren begreep wat er in de daad van haar komen opgesloten lag. Ze mocht zich nog zoo maskeeren, hij doorzag haar.

Beleefd, maar niet bijzonder vriendelijk zei hij zonder haar dadelijk aan 't woord te laten komen:

„Goed, dat ik u zie, vrouwke. Ik had dezer dagen toch al eens bij u aan willen komen, maar ik wist niet, of 't u al paste na 't treurig verlies van uw man. Ik had een boodschap van hem voor u. Hij had u vergeving willen vragen en u zeggen, dat hij u alles vergaf. En dat hij hoopte, u bij God weer te zien. — Dat heb ik hem beloofd en die boodschap geef ik u nu.”

Dat had hij in éénen adem door gezegd, ofschoon hij uitnemend goed op-

gemerkt had, hoe zij hem herhaaldelijk had willen onderbreken. En nu stond hij op, alsof hij zeggen wou: nu kunt gij wel gaan!

Plaagde hij haar?

Zij bleef zitten en vroeg met iets zachters in haar stem, dan hij tot nog toe gehoord had: „Mag ik u nog wat vragen?”

„Jawel”.

„Was u er bij, toen Leo stierf?”

In plaats van daarop te antwoorden zeide hij:

„Waarom waart gij er niet? Is dat de trouw, die ge aan uw man beloofd hebt? Gij hebt uw huwelijk al los gemaakt, vóór hij gestorven was. Hebt ge dat gebiecht?”

De vrouw zag hem met groote oogen aan. Hoe durfde die ketter van de biecht spreken? Maar zij betaalde den vrager met zijn eigen munt, ging niet in op zijn vragen en herhaalde:

„Was u er bij toen hij stierf?”

Hij had nu genoeg gezien en gehoord om haar niet langer op de proef te stellen.

„Ja, ik was er bij. Wilt u er alles van weten?”

„Als 't u blijft!”

„Een uur voor zijn dood ben ik bij hem gekomen en hij lachte vriendelijk, toen hij mij zag. Hij wenkte een paar zieken, die bij zijn krib stonden, dat zij ons alleen zouden laten, en toen fluisterde hij: „Mijn vrouw is niet gekomen. Er is een boodschap heen gegaan, maar zij wou niet. Maar wilt u haar vragen, of ze me alles vergeven wil, waar ik haar verdriet mee gedaan heb en haar zeggen, dat ik haar alles ook vergeef en dat ik hoop haar bij God weer te zien? Dat heb ik hem beloofd en toen zei hij met nog zwakkere stem: Wilt u wat voor mij lezen en voor mij bidden, dan kunnen de anderen ook nog wat hooren.”

Toen zijn de zieken, die loopen konden dichterbij gekomen en die in hun krib moesten blijven liggen, zijn stil geworden en toen heb ik gelezen van de opstanding van Lazarus en heb gebeden. Toen zijn de anderen weer heengegaan, hij heeft gezegd: dank u! en hij heeft mijn hand gevat. Ik ben stil bij hem gaan zitten, zijn hand in de mijne. Met de andere heeft hij zijn beddelaken glad gestreken en is rechttuit gaan liggen met de oogen omhoog geslagen. Ik heb hem gevraagd, of hij nog iets drinken wilde, maar hij antwoordde niet. Alleen drukte hij mij zacht de hand. Zijn oogen werden al helderder en klaarder, lachender en blijer. Gedurig drukte hij zacht mijn hand en dan dacht ik, dat hij de engelen zag in den hemel. Dan fluisterde hij: „Jezus, lieve Jezus!” en dan trilde mijn hart om de heerlijke en heilige dingen, die hij wel moest zien. Gedurig weer, al zachter en zachter, fluisterde hij: „Jezus, lieve Jezus!” eindelijk moest ik maar raden, wat de bewogen lippen prevelden, maar de glans der oogen werd al heerlijker en heerlijker, afgewend van al het aardsche, blinkende van hemelsche zaligheid. Nog een zachte trilling der lippen, een bijna onmerkbaare druk in mijn hand, dan de oogen wijdgeopend, vol hemelgloed, een stilstaan van den adem en — mijn lieve vriend en broeder Leo juichte hierboven. — Toen heb ik hem nog de oogen toegedrukt, ook nog met de anderen gebeden en ben gegaan.”

Met zijn volle, smeltende en vloeiende stem, die zoo geheel de innerlijke roering en beweging des harten vertolkte, maakte Van Haveren steeds een grooten indruk. En nu had hij een dankbaar, ofschoon klein gehoor.

't Vrouwke had ademloos geluisterd. In 't begin de oogen strak gespannen. Er mocht geen traan rollen! Maar waar bleef haar zelfbeheersching, toen her-

haald werd, wat haar man voor haar gezegd had? Waar, toen zij hem die woorden: „Jezus, lieve Jezus!” als hoorde fluisteren, immer onduidelijker, maar toch bemerkbaar. Waar, toen deze man — zij dacht niet meer aan ketter of Geus — van den hemelschen glans zijner oogen sprak?

De tranen vloeiden. Gezegende tranen!

Nu stond Van Haveren weer op.

„Wanneer ik u helpen kan met een of ander, vrouwke, hoop ik, dat ge weer bij mij zult komen, omdat ik een vriend van uw man geweest ben en hem nooit meer vergeten zal.”

„Dank u — mijnheer!”

De deur ging open, 't vrouwke verdween.

Maar nauwelijks tien stappen verder herinnerde ze zich aan haar eigenlijke boodschap, maar waarvoor ze zich schaamde nu weer zoo dadelijk terug te keeren. Met een soort slimheid had zij overlegd den Geus een prikkelend verhaal te doen van de beslistheid, waarmee haar heer Pastoor Leo naar de hel had verwezen om hem daarmee te prikkelen tot een tegenovergesteld gevoelen en zoo toch uit een menschenmond, al was het die van een ketter, iets te vernemen, dat niet zoo troosteloos en hopeloos was. Als een zieke, die zocht naar een dokter, die hem met herstel vleit.

't Was heel anders gegaan. Zij had in 't geheel de leiding van 't gesprek niet gehad. Neen, daarvoor moest men bij Van Haveren komen.

Als Van Haveren zulke voorvallen later bij zichzelf overdaacht, stond hij menigmaal versteld. Heb ik nu, moest hij nu bijv. zeggen, dat vrouwke het Evangelie verkondigd, haar gezegd, dat Jezus Christus ook voor haar in de wereld gekomen is om haar zalig te maken? Neen, in ronde, duidelijke

woorden, heb ik dat niet. Ik heb hoogstens iets gezegd, dat haar tot haarzelf kan doen inkeeren, tot nadenken brengen. Maar ik vertrouw, dat God mijn woorden zoo geleid, zoo op de lippen gelegd heeft, als ze voor dit vrouwke in haar toestand het best passen.

Hij heeft zich bij dat vertrouwen op die goddelijke leiding beter bevonden, dan hij 't gedaan zou hebben bij 't gebruik van een vaststaande formule „Andere talen, zooals de Geest hun gaf uit te spreken.” Die uitdrukking is hem menigmaal tot troost geweest, als hij bedacht, dat eigenlijk elk zondaars-hart een eigen, vreemde taal spreekt en in die eigen, vreemde taal wil toegesproken worden.

't Vrouwke is nu en dan weer eens geweest. Een Evangelie heeft zij meegenomen. Met de Roomsche kerk heeft zij gebroken. Maar bij de Hopsa heeft zij zich niet aangesloten. Een zeer bijzondere plaats heeft zij ingenomen. Nu en dan zag men haar in de kerk en men heeft haar wel in 't oog gehouden, maar zij zocht blijkbaar niets meer en men heeft het haar dus ook niet opgedrongen.

VERONICA.

De oudste dochter van Palmaert, steeds nog bij broeder Van Haveren in huis, was wel wat opgeschoten, maar voor haar 17 of 18 jaar was zij, zoo op 't gezicht, niet veel. Wanneer zij naast haar kolossale Mevrouw stond verdween ze geheel in 't niet en moest men er aan twifelen of er twee waren of één.

Dat betrof evenwel slechts den oogenschijn. Wanneer men Fabrika rond gegaan was met zijn heerleger van dienstmeisjes van allerlei slag zou het te bezien gestaan hebben of men een

tweede gevonden had als Veronica, zoo gewillig, zoo handig, zoo zacht.

Veel huishoudelijke leiding of opleiding kon men niet zeggen, dat zij gehad had of nog kreeg. Bij moeder thuis was het maar zoo wat geweest en hier bij Mevrouw gaf het niet veel meer. Mevrouw meestal wat onwel en moeilijk, de kinderen lastig of sukkelend, broeder te veel uit om den huisregel te kunnen handhaven, linnenkast en pottenkast niet al te best voorzien, bij de vrouw des huizes geen recht inzicht van wat een huisvrouw past, weinig huisvrouwelijke takt of bekwaamheid, ziedaar eenige elementen, die er juist niet toe meewerken, om van een kind van 13, 14 jaar een knappe dienstbode te vormen.

Nam men die dingen in aanmerking, dan moest men er zich nog over verwonderen, dat Veronica was, die zij was. Zonder veel te letten op 't geen haar voorging, scheen zij zichzelf een taak gesteld te hebben, een ideaal, dat zij nastreefde, 't beeld van een voortreffelijke huisvrouw.

Haar kleine gestalte zweefde zorgend en voorzienig door het groote huis. Zij was overal en liep nergens in den weg, dacht aan alle dingen, die een ander vergat en had veel van de zware lasten van 't gezin op haar smalle schouders, voor zij er aan dacht.

't Was overal en altijd: Veronica!

De geit moest gemolken worden, Veronica! De bedden waren nog niet afgehaald, Veronica! Broeder had een boek of een blaadje verlegd, Veronica! Bastiaan had een scheurtje in zijn hes, een vlak op zijn schrift, een riem uit zijn schoen of duizend andere nooden, Veronica!

Mevrouw zocht een speld, een omslagdoek, een pantoffel, een potlepel, een laken, of wat niet al, Veronica!

Waarlijk, 't huishouden leek nu nog

wat, maar wanneer Veronica er niet geweest was!

Mevrouw had wel de besturende en Moeder, die bijna den geheelen dag in de pastorie doorbracht, de helpende hand, maar 't was er bestuur en hulp naar.

Beklaagde Veronica zich over den druk?

Zij gevoelde dien niet. Men had er haar vergenoegd, blij en vredig gezichtje maar op aan te zien, om tot de overtuiging te komen, dat zij zich uitnemend op haar plaats gevoelde en naar niets beters, gemakkelijker of voordeeligers verlangde. Want dat er geen hoog loon op overschoot, behoeft wel geen afzonderlijke vermelding.

Deze gang van zaken had dan van Veronica meer een huisgenoot, een oudste dochter, een meisje tot gezelschap gemaakt, dan een dienstbode. Zij gaf zich niet de minste moeite om haar positie in 't gezin te preciseeren, maar was tevreden en gelukkig.

Met groote liefde hing zij aan den broeder. Als zij, wat zij niet deed, 't zoo had kunnen formuleeren, zou zij gezegd hebben zich een verwante ziel te gevoelen. Ofschoon velen hem waardeerden, zoo was er toch geen onder de grooten en kleinen, die hem hoogachtte en verstond als zij. Verstond, hoe langer hoe beter, hoe ouder zij werd. Hoogachtte, elken dag meer, naarmate zij gevoelde met welke dingen deze man in zijn naaste omgeving te strijden had. En, waar er niet aan te twijfelen viel, of deze voorganger werd door 't gebed zijner gemeenteleden geschraagd en gedragen, daar kan er wel moeilijk volstandiger en hartelijker smeecking tot God opgerezen zijn dan uit dit kinderlijk meisjeshart.

Dat hart was in oprechtheid tot God gekeerd. 't Was haar, alsof zij nooit anders dan in gemeenschap met God had geleefd en naarmate haar kennis

en haar zelfkennis waren toegenomen, was de teederheid van haar geloof versterkt, de innigheid van haar liefdegewassen.

Spreken over geestelijke dingen deed zij niet veel en dan nog met groote bescheidenheid en eerbied, maar haar geheele leven van blijmoedig en opgewekt dienen was een daad van meer beteekenis dan duizenden van schoone woorden.

Volmaakte menschen kunnen wel geschilderd en bedacht, maar niet aangewezen worden en ook de lieve Veronica was voorzeker een zondig menschenkind. Maar zoolang zij leefde heeft alleen haar zelfbeschuldiging daarvan gesproken.

Met haar opmerkzamen en gewilligen geest had Veronica in den kring harer omgeving en onder al haar huiswerk door, ruime gelegenheid gehad en gebruikt om algemeene kennis op te doen. De dagelijksche aanraking met een man als Van Haveren was voor haar reeds een woordenboek waard, de ontmoeting van verschillende menschen, vreemdelingen ook wel, van allerlei rang en stand, lektuur, zoo dikwijls haar tijd daarvoor overbleef en de gelukkige gave van een vlugge opvatting en een trouw geheugen hadden haar tot een beschaafd meisje gemaakt, dat niet als een sloofje het leven door behoefde te gaan. In 't kant kloppen en stikken was ze wel bekwaam, tegen een groote wasch zag ze niet op, ter verzorging van kleine kinderen en ter leiding van grootere was geen betere hulp te vinden, de Van Haveren's hadden in haar een grooten schat van God ontvangen.

Zij waardeerden dat ook. Mevrouw wel op eenigszins genadige manier, maar 't was voor haar al veel, wanneer ze van iemand zoo sprak zoo als van Veronica, die alles kon en alles wou en alles deed. Ze zou niet geweten

hebben, hoe zij er zonder haar gekomen was, al kon ze er twee meiden, een gouvernante en een huishoudster voor in de plaats nemen!

Van Haveren's waardeering was van anderen aard. Hij hoorde haar, zonder dat zij de lippen opende, steeds zeggen: Indien gij u niet bekeert en wordt gelijk de kinderkens, zoo kunt ge in het Koninkrijk des Heeren geenszins ingaan. Hij las in haar een open brief en verkwikte en versterkte zich aan haar ongeveinsde Godsvrucht.

't Was op een avond in de week voor Pinksteren, dat er een rijtuig voor de deur stilhield en er gescheld werd. Veronica opende met twee kleuters, die zij naar bed zou brengen, aan de rokken, en zag een oud, deftig heer voor haar staan, die, blijkbaar in groote spanning een taal radbraakte, die zij niet wist te duiden. Dus een vreemdeling. Zij liet hem in de spreekkamer, zag hem vriendelijk vertroostend aan, of zij er al alles van wist en ging den student, tijdelijk schoolmeester, roepen, die in zulke gevallen dienst moest doen als tolk. Van Haveren had het namelijk in vreemde talen niet zeer ver gebracht.

De tolk was spoedig op de hoogte. De oude heer zei, bewogen en zenuwachtig: „Mijn vrouw en ik zijn met onzen eenigen, doodzieken zoon na een zeereis per spoor hierheen gekomen met plan om door te reizen naar onze woonplaats. Maar we konden dat plan niet ten uitvoer brengen. Onze zieke werd zoo zwak, dat we niet verder durfden, hier uitstapten en hem in een hôtél lieten dragen bij 't station. En nu heb ik 't adres van een evangelisch predikant gevraagd en zoo ben ik hier om u een dokter te vragen. Maar ik heb haast, mijn zwakke vrouw zit alleen in dit vreemde land, ik mag haar niet lang alleen laten. Wilt u mij helpen?”

Ondertusschen was Van Haveren

beneden gekomen en liet zich op de hoogte brengen. „We gaan dadelijk mee,” zei hij, „halen onderweg den dokter aan en vernemen 't nadere dan wel. Maar dadelijk helpen.”

Dat beviel den ouden heer blijkbaar. Gelukkig vond men den dokter thuis, die in de vreemde taal uitstekend bescheid wist en nu vernam, dat de zieke reeds eenige jaren ingenieur was op een fabriek in Westerland, maar voor een paar weken een operatie had moeten ondergaan, welker gevolgen 't ergste deden vreezen. Op 't bericht daarvan waren de oude menschen haastig naar hem toegereisd, zonder aan de gevaren of vermoeienissen van hun tocht te denken, hadden hem nog in leven en betrekkelijk wel aangetroffen, zoodat zij er aan denken konden zijn wensch te vervullen en hem zoo spoedig mogelijk naar 't vaderland terug te brengen, om daar geheel op verhaal te komen.

Met goeden moed en de uiterste voorzichtigheid had men zoo de terugreis aangenomen en alles was goed gegaan, de zieke was gemoedigd en zelfs spraakzaam. Maar na dé zeereis, toen men in den trein geholpen was, ging hij stotteren, werd wezenloos, viel flauw en bracht zijn ouders dus zoo in angst, dat zij besloten op 't eerste station, waar de sneltrein stilhield, uit te stappen. Dat was gebeurd.

Men was voor 't hôtél. Voorloopig ging de dokter alleen met den ouden heer naar boven, onderzocht den zieke, schreef wat voor, beloofde terug te komen en nam afscheid met de vraag, of hij de heeren van beneden boven zou roepen. Toestemmend antwoord. „Wat denkt u er van?” vroeg de oude moeder. — „Zoolang er leven is is er nog hoop!” zei de medicus en ontweek verder gesprek.

Tot Van Haveren zei hij: „Een zeer

ernstige zieke. Als ge hier wat zijn kunt en wilt, moet ge de oude, afgematte menschen naar bed zien te helpen. Die hebben rust noodig!"

Daar ging hij, Van Haveren en zijn tolk naar boven.

De zieke, een krachtige jonge man van bijna 30 jaar, met energieke geelaatstrekken, nu door koortsgloed hoog gekleurd, lag maar te hijgen. Elke ademtocht ging vader en moeder door 't hart, moeder het meest. En hoe weinig kon zij er tegen? Zooveel dagen en nachten had zij in de pijnlijkste onrust doorgebracht.

De oude heer stelde de bezoekers voor, maar de oude dame sloeg er nauwelijks acht op. Haar oog volgde starend die op- en neergaande borst en zocht een blik op te vangen uit de wezenlooze oogen van haar zoon.

Hoe drukte het Van Haveren, dat hij de vreemde taal niet machtig was! Hoeveel had hij te zeggen! Maar hij wist zich te helpen. Hij drukte de oude dame de hand, wees met zijn vinger naar boven, vouwde de handen en knielde voor het ziekbed neer. De student en de vader volgden hem, de moeder bleef eerbiedig in haar stoel zitten. Die uiterlijkheden deden haar goed, die teekenspraak vatte zij, die gaf aan haar gedachten een schok, ontrukte haar aan sombere neergeslagenheid.

Onder het gebed viel de oververmoeide vrouw in den gemakkelijken stoel in rustigen slaap. Toen de drie, opstaande, dit bemerkten, maakten zij elkander er opmerkzaam op en trokken naar een hoek van de kamer, om daar fluisterend te overleggen. Van Haveren zei tot den ouden heer: Beproof ook wat te slapen op de sofa, mijn jonge vriend, medisch student, heeft er zeker niet tegen zoo lang de wacht te houden, terwijl ik naar huis ga en zie, of ik voor den nacht een verpleegster kan

vinden. Als 't eenigszins kan moet gij beiden dezen nacht rusten. De dokter zal nog wel komen en u 't verdere zeggen."

De oude heer voegde zich onder een gevoel van vrienden, christelijke vrienden, helpers, gevonden te hebben. De student was dadelijk bereid tot den liefdedienst, zorgde voor een kop bouillon voor den vader, dekte hem als een zoon zorgzaam op de sofa toe en betrok zijn wacht onder de stille prediking van den stervenden jongen man.

Want zoo stond het. Al had hij zijn studiën nog niet volbracht, dat kon hij wel onderscheiden. Toen de koortsgloed wat minderde, kwam het tijdperk van bedriegelijke rust, de voorbode der doodelijke verzwakking.

Vader en moeder genoten een paar uren rust en gevoelden zich eenigszins verkwikt. Hun waker wist hun nog iets te doen gebruiken en toen de dokter vóór den nacht nog eens aankwam drong hij er zeer op aan, dat zij dien nacht nog rust zouden nemen. Zij durfden niets vragen en hij was dankbaar, dat zij hem een ontwijking bespaarden. Hij toch gaf den jongen man geen 24 uur levens meer.

Van Haveren kwam ondertusschen ook nog en stelde Veronica als verpleegster voor. Men had thuis overlegd en weer overlegd en was geëindigd met dit besluit. De dokter, die Veronica ook kende, vond het uitnemend, op de oudelui maakte zij een goeden indruk. Allen, ook de dokter, knielden nogmaals neer en na nog eenige aanwijzingen gegeven te hebben liet men het jonge meisje alleen op haar post.

Met zachten drang en onder belofte dadelijk te wekken, zoo er zich iets ernstigs voordeed, wist zij vader en moeder naar hun slaapkamer te brengen en zoo kon zij zich spoedig aan haar taak wijden. Afspraak was, dat

de student haar in den vroegen morgen zou komen aflossen.

Van Haveren had wel dadelijk aan overbrenging naar een ziekenhuis of naar zijn eigen huis gedacht, maar dit was door den dokter zoo beslist ont-raden, dat er niet op doorgedaan was.

Zoo zat de lieve Veronica hier alleen met een handwerkje, dadelijk gereed, als de zieke iets mocht noodig hebben. De dokter had er haar op voorbereid, dat hij rustig zou blijven en al rustiger worden, maar men kon niet weten!

Met het handwerkje wou 't niet vlotten. Bij 't gedempte licht en de lange kamerschaduwten werd haar 't zitten te pijnlijk. Een soort zenuwspanning verdreef haar wel den slaap, maar beweging moest haar toch weldadig zijn. Onhoorbaar dribbelde zij op de vreemde kamer, schikte hier wat terecht, bracht daar iets op een andere plaats en zocht zoo wat bezigheid, zonder de hoofdzaak te vergeten.

Buiten werd het stiller, maar niet geheel stil. Treinen kwamen en gingen, de voetstappen van komende en gaande nachtreizigers, 't geratel van vrachtkarren, 't gerol van wagens en rijtuigen, 't hield alles niet op. Binnen ging de hoteldrukke voort. Deuren werden open-gedaan en dicht geslagen, geschuifel en gestap trok de opmerkzaamheid — was het boven of was het beneden? — men hoorde praten, roepen, fluisteren, allerlei gestommel, gerommel en geraas drong het geheele huis door — voor een gevoelige zieke zou 't een pijniging geweest zijn.

Deze zieke had er geen hinder van. Slechts een zwakke ademhaling verried het wegvlietende leven: de zinnen werden niet meer geprikkeld, van pijnen of benauwdheden geen spoor.

Wat al overdenkingen kunnen in zulk een waaknacht een teer en aandoenlijk meisjeshart bestormen! Hoeveel

XXVI

onbeantwoorde vragen klimmen er op! Hoeveel gevoelens van medelijden met de beproefde ouders en voor den geknachten jongen man, zoo in de kracht van zijn leven uit voorspoed en werkzaamheid weggerukt, verteederen het gemoed en maken de korte uren tot lange dagen vol aangrijpende zielsbewegingen!

Een paar uur waren zoo voorbijgegaan. Wel was de stilte niet geheel onafgebroken, maar een betrekkelijke rust hing binnen en buiten de ziekekamer.

De deur ging zachtjes open. — Moeder kwam in nachtgewaad wankelelend binnen en zette zich bij den zieke met den vinger op de lippen. De vrouwen beproefden te fluisteren, maar de taal van de een was die van de ander niet. Maar gebarentaal, over de geheele wereld verstaanbaar, voorzag in 't ontbrekende.

Meewarig schudde de moeder het hoofd en vroeg, wijzende en de oogen een wijle sluitende, of de zieke rustig geweest was. Toestemmend gebaar en een handdruk. Stille vraag, of moeder wat drinken wil. Zij dankt, legt de handen in haar schoot en staart op den zoon, haar lieven zoon, haar eenigen. Veronica gevoelt er iets van wat er in 't moederhart moet omgaan, eerst zoo gelukkig in 't bezit van zulk een kind, nu zoo geslagen en geschokt door het vooruitzicht der berooving.

't Meiske vouwt de handen, legt die op de koude handen der oude dame, slaat haar oogen op, prevelt, bidt. Zij bidden beiden, verstaan elkander. En zonder het oog af te wenden van het ziekbed strengelt de bezochte vrouw de armen om den hals van 't onbekende meisje, vroeg, zacht snikkend, troost en steun bij 't achttienjarig kind, in haar oogen een kind, maar ook een engel.

Als Veronica bemerkt, dat moeder

38

niet te bewegen zal zijn om weer rust te vinden, weet zij er haar toch toe te brengen zich wat te gaan kleeden en verfrisschen. 't Zal wel niet lang meer duren, of de student komt haar afllossen. Vader blijft nog slapen. Moeder beweegt zich nu, heeft wat bezigheid, wordt als door een dochter geholpen, gevoelt haar gedachten wat verplaatst door de kleinigheden van 't eenvoudig toilet, merkt iets van verademing en ontspanning.

Dan zetten de vrouwen zich neer en wisselen zoo goed als 't gaat hare gedachten. De moeder leest als uit een boek op Veronica's gelaat en ofschoon deze niet zoo duidelijk onderscheidt, wat zich op 't betrokken en gerimpeld gezicht in de schemerige oogen van die vrouw afspiegelt, zoo vat zij toch iets van haar zorgen en ontroeringen. Die twee sluiten elkander stilzwijgend in 't hart.

De student laat zich niet wachten. Hij neemt Veronica's taak over en moeder is blij, dat zij nu in haar eigen taal wat zeggen en vragen kan. Maar Veronica verstond zij toch nog beter.

Een huisknecht begeleidt deze en als zij haar slaapstee heeft gevonden, houden de voorstellingen van den denkwaardigen nacht haar nog wat bezig. Dan vraagt en krijgt het moede lichaam zijn rechten.

Toen Van Haveren eenige uren later zijn bezoek ging brengen, vond hij bedroefde ouders, belangstellenden dokter en student bij een doode. De jonge man was juist zacht en kalm heengegaan zonder uit de bewusteloosheid te ontwaken, zonder met zachten handdruk of vriendelijken blik afscheid genomen te hebben. De ouders waren stom van droefheid, de rederijke dokter wist geen troostwoord te vinden, de jonge student was te geschokt om te spreken.

Van Haveren knielde neer en bad voor de ouders. Hij verzocht dokter, zoo vaardig in de vreemde taal, zijn woorden in 't kort over te brengen en deze voldeed aan dat verzoek zoo trouw en zoo hartelijk, dat men wel niet onder den indruk kon komen, dat hij als een instrument iets overbracht.

Nu kwamen de beslommeringen. Een briefje werd naar huis gezonden om de logeerkamer in orde te brengen. 't Lijk zou naar de pastorie worden overgebracht. Van Haveren regelde alles, de menschen lieten het hem over, hij zorgde voor hen als een zoon.

Zoo trokken de vreemdelingen tijdelijk in de pastorie. Na de begrafenis zouden zij verder reizen en 't verlaten huis in 't vaderland weer opzoeken.

In de groote stad gingen dergelijke schokkende gebeurtenissen verloren, maar in den betrekkelijk kleinen kring van Van Haverens gemeente maakten zij een treffenden indruk. Er werd een opzettelijke lijkdienst gehouden, de oprechte belangstelling der gemeenteleden deed de beproefde ouders goed en het verblijf in de pastorie was hun zulk een groote vertroosting als onder de droevige omstandigheden maar mogelijk was.

Tot zijn droefheid bemerkte Van Haveren bij meer oplettenden omgang in die korte dagen tusschen man en vrouw een verhouding, die hem te denken gaf. Er was niet aan te twijfelen, zij waren menschen van beschaving en stand, zijn pas wees uit, dat hij een aanzienlijke betrekking bekleedde, zijn gedrag tegenover zijn vrouw was zorgzaam en welwillend, maar vormelijk en zij scheen altijd door een zekere stijfheid tegenover hem in acht te nemen. De omstandigheden verklaarden misschien iets, 't kon in karakter of landaard liggen en 't was in elk geval onkiesch om hieromtrent eenige verklaring van

een of anderen kant uit te lokken. Maar Van Haveren moest zijn vrouw gelijk geven, als zij, met de eigenaardige voeling, die vrouwen soms in zulke dingen openbaren, zei: Die man en die vrouw hebben iets; wat zou het wezen?

Er zou geen tijd en gelegenheid komen om op die vraag een antwoord te vernemen, de tijd was al te kort en de vertrouwelijkheid niet intiem genoeg.

't Plan was geopperd ter verzorging en hulp van de dame een verpleegster op de terugreis mee te nemen en toen men daarmee niet te best slagen kon en tegen weer een vreemd gezicht opzag, werd het zoo geschikt, dat Veronica reisgezellin zou wezen en desnoods voor eenige weken verlof krijgen.

De aanleiding was wel een treurige, maar zij was jong, zou een vreemd land zien, in een omgeving verkeerend, waar ze wel eens van gehoord had en die haar aantrok, geheel zonder avontuurlijke neigingen was zij op haar leeftijd ook niet en dus stond dat plan haar zeer aan. Voor Mevrouw was het een groote opoffering, die zij al den eersten dag van Veronica's afwezigheid geducht gevoelde, maar Angeliek en Hortense spaarden haar krachten niet, 't kwam bij, al bleef Mevrouw zuchten: Als Veronica maar eerst terug is!"

De begrafenis van den jongen man moest op den tweeden Pinksterdag gesteld worden. Veel gemeenteleden bewezen den onbekende de laatste eer en een groote schare nieuwsgierigen volgde den stoet naar 't kleine kerkhof.

't Was onstuimig weer. Nu eens scheen de zon vriendelijk en zacht, maar dan kwamen rukwinden, stormvlagen met de plotselinge hevigheid van een orkaan, zoodat de paarden soms niet voort konden.

Toen de stoet op 't kerkhof was aangekomen, de ouders bewogen en

schreiend bij de groeve stonden en een groote menigte zich in stilte en eerbied om hen heen schaarde, werd er een toepasselijk gedeelte der H. Schrift door den student in de taal der vreemdelingen gelezen en daarna sprak Van Haveren ontroerd maar krachtig en aandringend een woord van troost en van vermaning, waarbij hij de geschiedenis van de laatste dagen kortelijk vermeldde en er aanleiding uit trok om tot geloof en bekeering aan te sporen.

En terwijl hij er op wees, hoe wisselvallig het leven is en hoe onverwachts het doodsuur kan slaan, rukte eensklaps een geweldige windvlaag over den lagen kerkhofmuur, knakte een hoogen peppel, waarbij de spreker stond, scheurde den zwaren top af en wierp dien tot aller ontzetting midden tusschen de toehoorders, die angstig en verschrikt weken.

Niemand was gekwetst of gedeerd, allen waren verschrikt.

Maar Van Haveren stond te midden van den stormwind zoo kalm en vredig, alsof hij niets anders dan de stem van zijn Heer in de windvlagen gehoord had en toen de zon weer na een oogenblik doorkwam en de blaadjes stil aan de boomen hingen, alsof zij van geen bewegen wisten, vervolgde hij:

„Ziet gij, wat God doet? Hoort gij wat Hij spreekt? Waarom ligt gij niet verpletterd onder dezen stam? Waarom niet? Omdat Hij genadig is en groot van goedertierenheid, omdat Hij u tijd laten wil voor berouw en bekeering, omdat Hij u niet loslaat en u ook hier opzoekt. O, luistert naar Zijn stem, ziet op Zijn daden, op Zijn liefde en Zijn macht! Luistert naar den Goeden Herder, den Vriend Zijner discipelen, die ook in den stormwind tot hen kwam en hen rust gaf.”

Zoo ging hij nog eenige oogenblikken voort. 't Is eigenlijk niet om te be-

schrijven, welk een indruk hij maakte, men moest hem *hooren*. Hooren en zien.

Getroffen en aangedaan gingen de menschen naar huis, terwijl de storm opnieuw ging bulderen, zoodat het gevaar buiten in 't geheel niet denkbeeldig was en de nieuwsbladen in de volgende dagen heel wat ongevallen te berichten hadden.

De volgende dag was reisdag. Het afscheid was aandoenlijk. De vreedelingen hadden ervaren, wat christelijke hulpvaardigheid vermag. Al bleven zij gebukt onder den zwaren slag, ze hadden toch steun gevonden.

De reis liep zonder onderbreking gelukkig af. Veronica was verwonderd op het zien van het vorstelijk huis, dat de vreemdelingen bewoonden, van de bediening, van den geheelen trant van leven, zoo verschillend van 't geen zij gewoon was te zien. Maar toen zij de oude dame omringd zag door zoo veel hulp en vriendschap, dacht zij er niet aan lang te blijven, zoolang als wel eerst in de bedoeling gelegen had. De menschen gevoelden het ook, dat zij zich weinig thuis gevoelde en drongen niet langer aan.

Zoo was zij binnen kort weer thuis met een rijken voorraad van geschenken en gedachtenisjes ook voor den pastor en zijn vrouw en een ruime bijdrage voor de gemeente. Maar rijker nog was zij in deze weinige dagen geworden aan plannen en voornemens. En daarbij stond wel dit op den voorgrond, dat zij zich aan ziekenverpleging wijden wou. In den halven waaknacht bij den zieken jongen man was dat bij haar opgekomen, de verzorging der oude dame op reis had dat denkbeeld bij haar versterkt en nu zij veilig en wel weer thuis was, bleef het haar bij als een ideaal.

Toen Mevrouw er van hoorde, vond zij 't niet goed. Dat was enkel hoog-

moed. Om wat te worden en te wezen. Maar Van Haveren zag het anders in. Hij informeerde naar bestaande gelegenheden en naar de eischen tot toelating daar gesteld en daarna sprak hij met Peer.

Peer en Angeliek hadden geen bezwaar, behalve dat zij de kosten niet konden dragen. Voorloopig, nu Veronica nog wat gewone lessen moest nemen om zich wat meer in de elementaire vakken te oefenen, was dat niet onoverkomelijk maar later!

„Later zullen we weer zien,” zei Van Haveren. Hortense schoof zooveel mogelijk in Veronica's plaats en „ambt”, Angeliek verdubbelde haar ijver, Mevrouw schikte zich in 't onvermijdelijke, maar had niets met de verandering op.

Onder de vele bezoekers, die gedurig kwamen en zich verkwikten in het vrij en eigenaardig gemeentelven, dat zoo los was van de gewone kerkelijke banden en toch zooveel innigheid vertoonde, meldde zich ook eindelijk eens de bekende weldoener aan, onder uitdrukkelijk verlangde en afgelegde belofte, dat van zijn betoekenis als zoodanig geenerlei melding zou gemaakt worden.

Een man van hoogen stand, van wetenschappelijke beteekenis, van streng kerkelijke richting, verbaasde hij zich nog meer dan een ander over 't geen hij hier zag en hoorde. 't Streed eigenlijk tegen hetgeen, waar hij in opgevoed was en waar hij, ook wat uiterlijke regelingen aangaat langzamerhand het beste in gezien had, wat er bij menscheelijke onvolkomenheid te vinden was.

De preeken vond hij te kort. Dat er niet opzettelijk katechismus behandeld werd kon hij niet goedkeuren. Dat er andere liederen dan de kerkelijk ingevoerde werden gebruikt, kon er nauwelijks mee door. De voorbereiding op

het Avondmaal voor ieder afzonderlijk leek hem te veel op een biecht, deed hem aan Luthersche invloeden denken. Dat er soms knielend gebeden werd en dadelijk na de preek een levendig gesprek gevoerd werd, kwam hem vreemd voor. En zoo was er niet weinig.

Maar hij was niet alleen een wetenschappelijk, maar ook een wijs man. Niet alleen kerkelijk, maar ook hartelijk geloovig. En hij zei dadelijk niets. Hij dacht aan een Apostel, die den Grieken een Griek was geworden. Aan invloed van volksaard, taal en omstandigheden. Hij kon zijn hart niet sluiten voor de blijken van oprechte hartelijke godsvrucht, voor de eenvoudige verhalen van standvastigheid en geloof, voor den band tusschen gemeenteleden onderling en tusschen de gemeente en haar leeraar. Dat punt bracht hem voornamelijk 't eerst tot eenige bezinning. Wat was er van zoo iets te vinden in de gemeente, waartoe hij behoorde, of in andere gemeenten van zijn vaderland? Als hij 't in zijn gedachten naging ontdekte hij zoo weinig van het: „Ziet, hoe lief zij elkander hebben!” dat hij hier in de kleine gemeente van Fabrika wel een voorbeeld erkennen moest.

Hij bleef geruimen tijd, gaf, zonder dat er iemand anders dan Van Haveeren van wist, den stoot tot de vaste aanstelling van een onderwijzer en wist ook een weg te openen, waarlangs Veronica na eenigen tijd zou kunnen gaan.

Ten laatste vertrok hij, ook zonder dat er veel over geredeneerd was, onder den indruk, dat de regeling van een en ander wel zoo goed was als men die maar verlangen kon, dat het gemeentelijk leven er op een benijdenswaardige hoogte stond en men in Van Haveeren een leeraar had, door God beschikt en gezonden, de rechte man op de rechte plaats.

Hij had aan zichzelf ervaren, hoe gemakkelijk en geleidelijk men er toe komen kan in overgebrachte vormen in te roesten. Deze verstijving is nog niet het grootste gevaar. Erger is de ongevoeligheid, ja de tegenzin voor andere vormen, die op hun tijd en op hun plaats natuurlijke, vruchtbare waarde hebben.

Treffend was hem geweest het samengaan van bescheidenheid en vrijmoedigheid. Dit was wel grootendeels volksaard, maar toen hij aan de gulheid ervan eenigszins gewoon was geworden gevoelde hij, in zijn gewone doen teruggekeerd, als een gemis. De toon van het dienstpersoneel, die in den betrekkelijk korten tijd van zijn afwezigheid wel niet veranderd zou zijn, leek hem zooveel stijver, kouder, onhartelijker!

Hij had, vooral in zijn jongen tijd, veel gereisd, kennis gemaakt met verschillende landen en volken, vreemde zeden en gewoonten gezien, sprekende karaktertrekken opgemerkt. Maar 't waren tamelijke vluchtige waarnemingen geweest, die geen diepe indrukken hadden achtergelaten en slechts zelden tot vergelijking aangespoord.

Nu was het anders. Hij had de jonge, eenvoudige gemeente van Fabrika rustig en kalm nagegaan, haar leven meegeleefd. De eerste kennismaking had hem door zooveel ongewoons en onbekends als zij hem onder de oogen bracht, zooveel, dat hij anders, meer in overeenstemming met hetgeen hij gewoon was, gedacht had, ontuchtend, teleurgesteld, min of meer verslagen.

Maar die indruk was voorbijgegaan. Als in een bad van geestelijke verfrissing, verruiming en versterking had hij zich kunnen bewegen in de eigenaardige lentesfeer van dit kleine deel der kerke Gods, waar hij de leden der gemeente zoo één van hart en één

van ziel had bevonden, als nergens.

Is het te verwonderen dat die indruk ook voor zijn naaste omgeving niet onvruchtbaar was en dat hij een nieuwe periode van zijn leven intrad met zijn bezoek aan Fabrika?

Met Veronica bekend geworden en met goede gedachten omtrent haar voornemens, effende hij haar in zijn woonplaats den weg. Het meisje zou, zoodra zij bekwaam genoeg bleek om een verpleegecursus te volgen, in een christelijk gezin woning vinden. Die tijd kwam en bracht haar een overvloed van nieuwe, ofschoon niet altijd aangename indrukken. 't Was in Noordland anders dan in Fabrika en vooral het kerkelijk zijn en het kerkgaan deed het meisje nog al eens naar de Hopsa verlangen.

Overigens verkeerde zij nu in een geheel anderen kring van kennissen dan vroeger. Men zag haar gaarne, haar opgeruimde hartelijkheid trok.

Eenvoudig en net had zij iets voorname over zich, dat door haar natuurlijkheid niet hinderde, maar ieder die haar ouders kende, toch gedurig den uitroep ontlokte: Hoe is het mogelijk!

Wanneer zij met vacaties thuis kwam vond men, dat zij er flink uitzag en zij genoot oprecht van alle bekende gezichten.

In dezen studietijd zou er wat bijzonders voor haar gebeuren.

Wie Veronica in haar knap kleedje handig zieken zag helpen, naar de lessen luisteren of bezig aan huiselijke werkzaamheden, kreeg geen anderen indruk, dan dat hij een knappe burgerdochter voor zich had. Op zijn minst. Want er was in haar natuurlijke en eenvoudige elegantie zooveel waardigheid, dat men nog wel aan hooger afkomst denken zou.

Zij was zichzelf daarvan niet bewust. Maar iedereen, die met haar in aanraking kwam, gevoelde er iets van. 't Had Mevrouw dikwijls genoeg jaloersch gemaakt. Hoe kwam zoo'n fabriekskind er aan?

Die met de bijzonderheid van Veronica's levensgeschiedenis bekend was geweest zou daaraan wellicht eenige beschouwingen en vermoedens hebben kunnen vastknoopen, maar de twee, die het geheim kenden, lieten zich met zulke overdenkingen niet in. Peer had dat zoo langzaam zien ontwikkelen, dat hij 't niet eens goed opmerkte en als men Angeliek er al eens opmerkzaam op maakte, begreep zij niet, waarom zij ook geen knappe dochter zou hebben. Was Hortense ook geen flink, kloek en handig kind!

Jawel, jawel, maar toch heel anders. Meer een burgerkind.

„Moeten dan alle kinderen eender zijn? Kijk eens hier bij Mijnheer en Mevrouw! 't Eene kind zus en 't andere zoo. Een magere blonde, een dikke zwartkop, een tenger nufje en een stevige boerinne. Je kunt maar kiezen! En met Veronica's damesachtigheid is 't nu ook zoo erg niet, hoor! Als ze zoo maar eens af en toe komt en dan wat van die maniertjes uit Noordland meebrengt, merk je dat meer op, maar — met een behaagziken lach — als ik me nog eens op zijn best aantrek ben ik ook zoo min nog niet hoor! Dan kan Peer nog best met me te pronk gaan! — Maar — dat is te veel gekheid voor een oud mensch, Veronica is een beste deern!”

Daar zal ik niets van zeggen, zou iedereen, die 't meisje kende, er tegen ingebracht hebben, maar ze heeft toch wat aparts.

(Wordt vervolgd).

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg van blz. 598).

Dat maakte nu geen onderwerp uit van langdurige besprekingen of diepzinnige overleggingen, maar men hield het voor een uitgemaakte zaak, dat Veronica wat buitengewoons was. Zulke verscheidenheden kwamen evenwel meer voor, men liet het maar aan de liefhebbers over naar de vermoedelijke oorzaken van zulke natuurspelingen te vorschen.

Dat Veronica evenwel zóó was, hield altijd een zekeren afstand tusschen haar en de overigen. Zelfs Mevrouw, die anders haar man en haar vrouw, als 't wezen moest, stond, zag er, zonder dat zij 't zichzelf bekende, reeds vroeger tegen op Veronica eens wat te zeggen en nu zij „op studie” was, behandelde zij haar met een soort van vreemde onderscheiding.

Die vreemdigheid hinderde haar altijd zeer, wanneer zij, naar de gewoonte van meer menschen, al eens over de toekomst van Veronica en die van anderen dacht. Er kwamen natuurlijk, al was de kring ook betrekkelijk klein, gedurig huwelijken in Van Haveren's gemeente voor en eer de jongelui behoorlijk voor den preekstoel stonden en Mijnheer de gewichtige handeling

XXVI

leidde, had Mevrouw wel meestal zoo-veel met de geschiedenis te doen gehad, dat het haar een zekere verkwikking kon wezen de plechtigheid bij te wonen en met moederlijke zorgvuldigheid en beteekenis het jonge paar de hand te drukken en aan haar koffietafel daarna te ontvangen. Zij vermoedde, dat menigeen, dankbaar, nog later zeggen zou: „Mevrouw heeft ons eigenlijk samengebracht.”

Wat daar nu van aan was, willen we onbesproken laten, maar een feit is het, dat Van Haveren's vrouw een aangename bezigheid vond in 't overdenken, overwegen en — als 't ging: schikken — van huwelijkskansen.

Aan die stille werkzaamheid ontging haar „pleegdochter” natuurlijk niet. Nu kon zij haar zonder schroom, bij gelegenheid, als zoodanig presentereen. Zij had er alle eer van.

Maar — ze raakte om een portuur voor Veronica verlegen. 't Kind was wel niet meer dan een burgermeisje — op zijn hoogst nog; — te wachten of mee te brengen had zij zoo goed als niets, maar Mevrouw kon haar in gedachten niet zetten naast eenigen jongen man uit haar kring, uit de

41

gemeente, al nam zij den beschaafdsten, den welgesteldsten, den kloeksten en degelijksten voor haar geestesoog.

Ze wilde Van Haveren nog wel binnen den kring van haar overleggingen trekken, maar wat doet een wijs man in zulke gevallen? En haar man was wijs. Hoogstens zei hij: Och, vrouw! laat dat aan onzen God over! — Dat is waar, antwoordde zij berustend en met gebaar en woorden: „Een mensch denkt er zoo wel eens over” alsof zij 't geheel van zich afzette. Maar —

Overviel haar de bekoring weer en zag zij hoe langer, hoe meer de onmogelijkheid in om tot een gewenschte samenvoeging te geraken — ze kon de jonge menschen toch ook niet ongelukkig laten worden! — dan kwam haar fantasie in beweging en schiep ze een ideaalman voor haar lieve Veronica. Waar hij in de wereld te zoeken moest zijn deed er voor 't oogenblik minder toe, zij zou hem maar vast aankleeden.

In verband met deze gesteldheid zal het wel niemand verwonderen, dat Veronica bij elk bezoek, dat zij aan huis bracht, een tamelijk scherp verhoor op dit punt moest ondergaan.

Dezen lof moet men Mevrouw evenwel geven, dat zij hierbij niet plomp te werk ging. Ze zei niet: Veronica, kom nu eens hier zitten en vertel me eens, of je al een jongen man gezien hebt met wien je zoudt willen trouwen. Ze begon ook niet: Zijn er veel nieuwe engagementen? of iets dergelijks. Maar onder 't huiselijk verkeer door, ontlokte ze aan Veronica allerlei bijzonderheden bijv. aangaande de jongelui, die in Fabrikschooldienst gehad hadden, of andere kennissen van naam of van daad en onder alle mededeelingen, die Veronica zoo getrouw en uitvoerig gaf, had Mevrouw dan haar bespiegelingen en maakte zij

haar gevolgtrekkingen. Soms probeerde zij 't met een loopje:

„Daar moet een professor in de medicijnen zijn, die zijn zoon ook Zondagsschool houdt, zijn naam is mij ontschoten.... Ken je die ook?”

Veronica wist van niets.

Met zulke kunstjes moet men natuurlijk zuinig zijn, anders verliezen ze hun werking en Mevrouw durfde er om 't gevaar van verslapping slechts nu en dan een afsteken.

Noch zulke kunstjes, noch andere brachten Mevrouw evenwel verder. En zeer natuurlijk. Want Veronica had niets te verbergen. Die had nog geen levenszorgen op dit punt. Mevrouw moest dus zelf maar weer getroost aan 't konstrueeren gaan.

Bij elk nieuw bezoek viel de oogst al even schraal uit, zoodat het geweest zou zijn om elk ander de hoop te doen verliezen, maar toch werd het werkstuk niet opgegeven. Er moest toch voor Veronica ook wel een man te vinden zijn! Er was evenwel geen haast bij!

Over de dingen, die Mevrouw zoo vervulden, had Veronica in waarheid nog niet gedacht. Ze was ook hierin apart.

Of 't iets van haar afkomst was, dan of men 't toeschrijven kan aan indrukken uit haar jeugd, toen zij veel met zusters, kloosterlingen en dergelijken in aanraking kwam? Men beproeft menigmaal oorzaken te vinden, haalt onderstellingen en mogelijkheden voor den dag en blijft aan 't eind even wijs en er is geen andere weg dan zich maar bij verschijnselen en feiten neer te leggen.

't Feit was, dat Veronica even kameraadschappelijk met jonge mannen als met jonge meisjes omging en natuurlijk ook niet onkundig bleef van de geschiedenissen en geschiedenisjes, die er onder meisjes van haar leeftijd aan de orde

komen, maar tot nog toe over trouwen en dergelijke dacht, als dingen die haar nog niet aangingen.

Haar vriendinnen waren daar wel verwonderd over en alleszins geneigd om te gelooven, dat zij zich maar zoo hield, maar ze konden haar toch op geen enkele onwaarheid betrappen en moesten zich dus troosten met de onderstelling, dat er in Fabrika wel „iemand” zijn zou of met de algemeene waarheid, dat alle meisjes niet eender waren. En dat viel te gemakkelijker, daar Veronica, nog wel schertsende, zeggen kon, alsof ze zich onkwetsbaar gevoelde: „Wacht maar, tot de rechte Jozef komt!”

Kwam zij bij tijden ernstig over deze aangelegenheid te denken, zoo was het in benijdbare kinderlijke rust. Ze had geen bepaald verlangen, ze schilderde zichzelf geen toekomst, de Heer had alles welgemaakt, aan Zijn hand zou zij blijmoedig verder wandelen. „De Heer is mijn Herder” was haar lievelingslied.

Even vreemd als Veronica's terughouding schijnen mag, even natuurlijk was het dat verscheidene jongelui haar met bewondering aanzagen. Zonder spoor van geëmancipeerdheid of behaagzucht had zij de liefvalligheid en vrijheid van bewegen en spreken, als 't te pas kwam, die altijd zooveel meer aantrekken dan opgeschroefde drukte of gemaakte levendigheid. Niet groot, goed gebouwd, een vriendelijk oog, menigeen wist haar te roemen en droomde wellicht van verdere kennismaking of bouwde zijn vooruitzichten op kleine vriendelikheden en toenaderingen, geheel arge loos van Veronica's zijde, maar als bewijzen van toegenegenheid al meer en meer van belang geacht.

Wij gelooven niet aan volmaakte menschen. Daarvoor zijn we zelf te onvolmaakt. We zien overal rimpels, nevels en wolken. Maar toch zijn er

van die vredige, vrije, vrome en vriendelijke gestalten, die ons de vraag op de lippen brengen, of er nog soms geen engelen op aarde zouden rondgaan, die alles heerlijker, fijner, luchtiger, schooner en bekoorlijker maken, wat met haar in aanraking komt.

Tot zoo eene was Veronica opgegroeid en 't behoefde niet te verbazen, dat zij leefde in een kleinen kring van stille, ernstige vereerders, die met eenige beving uitzagen naar 't oogenblik, dat zij gedreven zouden worden om zich te verklaren. Zulke meisjes zijn toch niet als andere. Niet beter of minder, we zullen de vergelijking niet trachten te maken, maar anders. Ze spreken een eigenaardige taal, worden ook verstaan zonder dat zij in woorden zeggen, maar hebben daarbij iets wonderlijk ongenaakbaars, dat haar schijnt te omgeven als een kleed, dat men bezoedelt als men nader treedt.

Niet iedereen ontmoet zulke begenadigden, voor velen mag daarom de beschrijving iets overdrevens hebben en op een te sterk gekleurde schilderij lijken, met die ongeloofigheid is het feit evenwel niet te niet gedaan. Die de ervaring hebben zullen getuigenis kunnen geven.

Er was onder de jongelui geen wedstrijd in het betoonen van kleine attenties, er werden geen briefjes gewisseld, geen bijzondere bliken of handdrukken, er werden geen kleine of groote geschenken gezonden of ontvangen, men leefde in een sfeer van afwachtende en onverklaarbare vereering.

Dat meisje was toch ook een mensch! Toch geen bovenaardsch wezen! Hoe kon zij dan dikwijls aan de aardsche dingen en prikkelingen voorbijgaan, alsof die haar niet aangingen? Bij haar kwam dat toestel van afspraakjes, ontmoetingen en duizenderlei taktische kunststukjes, die zulk een indruk van

vingrijkeid en slimheid geven, doodeenvoudig niet te pas, in zulke dingen was zij „onnoozel”, geen maagd van 20 jaar.

’t Zou nog wel anders komen. Schertsend, gebruikmakend van een volksfrazee, die ze zelf wel nog niet geheel verstond, had ze eens gezegd: „Als de rechte Jozef maar komt!” Vóór die kwam kon men geen verandering wachten. Maar, als die kwam!

Ook de speurende oogen der omgeving — en daar waren zeer scherpziende en nauwlettende, ook belangstellende onder — konden niet ontdekken, of prinses Veronica aan iemand de voorkeur gaf. Zij maakte natuurlijk wel onderscheid, zij waardeerde niet allen even hoog en wist zeer goed verschil in kennis, talent, trouw en dergelijke op te merken, maar ze gaf niemand aanleiding tot de gedachte, dat hij een schreefje op anderen voor had. Dat lag in haar natuur, want met kunst en overleg had zij het onmogelijk zoover kunnen brengen. Als iemand het ooit klaar kon spelen met iedereen goede vrienden te blijven, dan was zij het.

Die houding had tot natuurlijk gevolg, dat velen in haar slechts de geschikte, vriendelijke en gezellige verpleegster zagen en daarmee uit. Eén evenwel deed niet zoo. Dat was de medische student, die vroeger in Fabrika schooldienst had bewezen, en Veronica aan ’t sterfbed van den jongen vreemdeling had afgelost. Hij had toen, ofschoon zij hem nu weer in geheel ander licht verscheen, een bijzonderen indruk van haar ontvangen. Maar — zij was een dienstmeisje, wel wat opgeheven uit haar stand, wat beschaafd en ontwikkeld, met één woord: presentabel, maar altijd een dienstbode. Hij kende haar ouders, fatsoenlijke menschen, oprechte chris-

tenen, zoover hij kon nagaan, maar, maar, maar en nog zooveel maars, hij begreep, dat die bijzondere indruk een indruk van ’t oogenblik moest blijven en geen verdere gevolgen kon hebben.

Hij had ijverig zijn studies weer opgevat en bewaarde zijn herinneringen aan Fabrika, ook die aan Veronica, als kostelijke schatten, korrespondeerde ook nog met Van Haveren en bleef eenigszins op de hoogte, maar was tegenover haar blijven staan op het eenvoudige punt van waardeering harer vriendelijkheid en geschiktheid.

Toen was zij, tamelijk onverwachts weer in zijn omgeving verschenen, dezelfde, maar toch een ander, een geheel andere: gerijpt, beslist, ontwikkelder, toch in denzelfden eenvoud, even hartelijk. Zij naderde hem in den gewoon bescheiden toon van oud bekenden met iets van ’t ontzag, dat zij vroeger voor den gestudeerden jongen man moest hebben en nu onwillekeurig en natuurlijk nog meer had. Hij gevoelde iets als een schok en ’t was hem moeilijk de oude gemeenzaamheid weer te vinden. ’t Was, alsof zij hem te veel eer bewees. Zoo gevoelde hij zich de mindere.

Hij vermeed haar niet, gevoelde zich steeds al meer tot haar aange trokken, maar kwam niet op den voorgrond. In eerbiedige stilte koesterde hij zijn neiging en onderzocht, wat de Heer wilde, maar was van ’t antwoord steeds onzeker.

Of streden zijn verstandelijke overwegingen tegen zijn hart? Zoo stonden de zaken nog toen bijna gelijktijdig zij haar aanstelling als pleegzuster ontving en hij tot dokter promoveerde. Zij namen afscheid van elkander, hij, om als tweede geneesheer in een hospitaal werkzaam te zijn, zij om naar Fabrika te trekken en daar af te wachten en mee te overleggen, hoe zij daar

van dienst zou kunnen zijn. Men had met bepaalde plannen op haar gewacht.

Ofschoon haar 't verblijf in den vreemde niet hard gevallen was en zij de bewijzen van veel vriendelijkheid mee naar huis nam, kostte het haar weinig moeite de omgeving te verlaten. Eensdeels verheugde haar het vooruitzicht tot een denkelijk wel zelfstandige werkzaamheid te geraken en anderdeels trok haar toch nog het gemeentelven van Fabrika meer aan, dan het kerkelijk zijn in de akademie-stad, dat voor haar wat stijf en wat vormelijks behield, als was zij er dankbaar voor, zooveel innige en trouwe vrienden te kunnen maken, als zij daar aangetroffen had, die haar in christelijke hartelijkheid hadden opgenomen en gesteund.

Wat was er in Fabrika voor haar te doen?

Haar plaats in Van Haverens huis was natuurlijk ingenomen en werd door Hortense zeer naar Mevrouw's tevredenheid bezet. Hardop zei ze 't niet, maar ze was door Hortense beter gediend nog dan door Veronica vroeger. Die Veronica had iets over zich, neen maar! bijna of zij de Mevrouw was en Mevrouw de meid. Tegenover Hortense kloek en flink, meegaande, jolig tusschenbeide, jong-dartel was die verhouding anders en gevoelde Mevrouw zich innerlijk meer in staat haar waardigheid als huisvrouw te handhaven.

Angeliëk bood nog steeds de helpende hand en had zich nog niet druk gemaakt met overleggingen, wat er met Veronica worden zou. Zij had het stil goed. Als Mevrouw zich eens verwaardigde haar in huwlijksplannen te halen, had zij 't dubbel goed, maar zweeg daar maar van tegenover Peer, dien ze altijd nog wel gaarne mocht, maar die haar toch wel een beetje deftig en ernstig af werd.

Die Peer zelf dacht veel en zei weinig. Hij ging er in 't geheel niet op achteruit en was in zoo trouwe en innige vriendschap met Evels en Dorrens verbonden, dat Van Haveren met groote dankbaarheid op dit drietal wijzen kon, dat hem tot zoo grooten steun was.

Deze drie bezorgden met Van Haveren steeds alle gemeentebelangen, waren kerkeraad en kerkvoogdij te gelijk en gevoelden nog zoo min gemis aan confessie als aan reglementen, al was de vaststelling van zekere regelen en voorschriften niet te vermijden geweest. De gemeente heette een vrije en ze verdiende haar naam.

Wat nu het punt van ziekenzorg aangaat, zoo hadden de broeders in hun omgeving de dagelijksche voorbeelden van wat toewijding en offervaardigheid vermogen. De Roomsche pleegzusters waren, wat haar zorg en hulpvaardigheid aangaat, niet te verbeteren. En een Protestant had het in een Roomsche ziekenhuis zoo goed, men liet, zoo de zieke of zijn familie dat verlangde, zoo gereedelijk geestelijke toespraak en verzorging toe, dat er niets te klagen was.

En toch zal men begrijpen, dat de broeders verlangden naar een eigen ziekenverzorging, als 't kon, naar een eigen ziekenhuis.

De behoeften der kleine gemeente waren wel niet groot, maar Van Haveren zag in een ziekenhuis ook een middel tot Evangelisatie, een reddende hand, die ook andere schapen zocht. Hij was er de man niet naar om misbruik te maken van ziekte en smart voor zijn propaganda, maar hij erkende in het lijden van het lichaam de aanknoopingspunten voor de machtige woorden der Goddelijke vertroosting. En daarom was zijn bede met de broeders steeds geweest, dat het tot

zulk een instelling komen mocht en zij hadden in Veronica's welslagen als een teeken gezien, dat hun bede in verhooring ging.

Maar hoe nu verder?

De Heer zal 't maken. Als Hij begint, gaat Hij voort en voleindt. Palmaert had gedacht zijn huisje te verkoopen, een ander, grooter en beter gelegen te huren, dat gedeeltelijk als woning en gedeeltelijk als ziekenhuis te gebruiken. Evels en Dorens dachten om aankoop van grond en nieuwbouw buiten de stad. Van Haveren had nog steeds de gedachte in 't hoofd, dat er van de ongebruikte ruimte in de Hopsa partij kon getrokken worden voor 't plan. Ze stredden niet als kemphanen voor hun meeningen, maar koesterden toch elk een zekere voorstelling. In één ding waren zij zeer gelijk, niemand wist een goed antwoord op de vraag: hoe zullen wij aan 't geld komen? Want dat er geld en betrekkelijk veel geld zou noodig zijn sprak wel van zelf.

Ongedacht kwam over 't laatste eenig licht.

De oude dame, die haar eenigen zoon in Fabrika had moeten begraven, was overleden en had haar man opgedragen ter gedachtenis aan hun zoon een vrij aanzienlijke som beschikbaar te stellen, als een blijvend hulpfonds voor vreemdelingen, die steun zouden noodig hebben. De oude heer deed bericht van deze beschikking en verzocht nadere correspondentie, om aan het algemeene denkbeeld de noodige vastheid en regeling te geven, daar het hemzelf nog niet duidelijk was, hoe hij aan 't verlangen der overledene zou voldoen. Van Haveren kon in zijn eigen taal schrijven, de oude heer had iemand opgespoord, die hem voor 't vertalen helpen kon.

Dat bericht viel ongeveer samen met de terugkomst van Veronica en Gods

goede hand was zoo zichtbaar in deze voorziening dat het voor de gemeente een hemelsche goedkeuring werd op haar plannen.

Er was natuurlijk nog heel wat briefwisseling en andere drukte noodig eer men aan 't werk toog, maar eindelijk had men toch in De Groene Papegaai uitgestrekt terrein kunnen bekomen, waartoe ook Palmaerts huisje behoorde en was daar aan 't optrekken van een eenvoudig maar ruim ziekenhuis onder toezicht van de beste bouwmeesters, die men maar had kunnen vinden.

't Had wel zijn bezwaren, zoo dicht bij de fabriekswijk te bouwen, maar na veel overwegingen had men toch begrepen, dat het juist met het oog op de fabriekswijk toch wel geschikter daar was, dan wel buiten, op tamelijken afstand, wat voor dadelijke hulp en vervoer niet zoo verkieslijk was. Dorens en Evels hadden onwillekeurig als handelslui meer het oog gehad op de mogelijkheid van gegoede patienten, die door ruime betaling het tekort der armen dekken zouden en daarom een frissche buitenplaats voorgesteld.

Peer huurde tijdelijk elders, wanneer 't gebouw voltooid was, zou hij er als conciërge in trekken en zijn fabriekswerk, zoo noodig, opgeven. Dat hield hij vooreerst echter nog maar aan.

Veronica had volop gelegenheid te toonen, wat zij geleerd had en was maar zelden thuis, daar men haar dikwijls te hulp riep. Eer zij er op bedacht was moest ze al een helpster opleiden: Evels' jongste dochter voegde zich met geheel haar hart tot dit werk.

't Was gelukkig, dat Van Haveren geen volvoering had kunnen geven aan *zijn* plan. Want nauwelijks was men met den bouw van het Ziekenhuis begonnen, of er kwam in den stadsraad een gedeeltelijk nieuwe stra-

tennet ter sprake, waarbij o. a. de Hopsa zou moeten vervallen en dus onteigend worden. Zeker een omstandigheid, waarop de eigenaars al jaren lang gevlust hadden, maar ook eene, die de jonge instelling zeer zou gestoord hebben.

Toen de onteigening haar beslag kreeg moest er natuurlijk raad geschaft worden. Men had allen tijd om vrienden hulp in te roepen in binnen- en buitenland en slaagde zoo wél, dat er over gedacht kon worden op een geschikte plaats een nieuwe kerk met predikantswoning te bouwen. De Hopsa behoefde nog niet zoo spoedig geruimd te worden, de regelingen waren zeer geleidelijk te treffen en zoo zat men, voor men 't wist aan twee kanten in bouwdruk, die 't hart — hoe is de mensch? — misschien voor eenigen tijd meer vervulde dan de vraag naar geestelijken opbouw.

Maar de tijd ging voort en 't kwam zoo ver, dat de drie gebouwen gelijktijdig bij een samenkomst in de nieuwe kerk konden ingewijd worden.

Met aandoening en beving verliet Van Haveren zijn Hopsa. 't Was de schouwplaats geweest van veel zegen. Hij kon zijn afscheidswoord, zijn laatste toespraak in 't gebouw, dat nu onder den moker zou vallen, niet zonder tranen ten einde brengen.

Wat zou het in de nieuwe kerk zijn? In het nieuwe huis?

Er was bij den grooten voorspoed iets onverklaarbaars en benauwends, dat hem drukte en de groote toevloed van juichende, jubelende broeders en vrienden uit den vreemde, die voor een deel ook de gemeente op den inwijdingsdag toespraken, was nauwelijks in staat hem op te wekken. Er was iets aan hem te bemerken, wat ongewoons, maar men schreef het toe aan de nawerking der velerlei beslom-

meringen, die in de verlopen maanden wel over zijn hoofd moesten heengegaan zijn.

Men ried hem rust en ontspanning aan.

En waarlijk, hij had ze wel nodig. Want onder alle dingen had zijn vrijwillig dienstwerk zich zoo uitgebreid, dat men niet begreep, hoe een enkel man zoo onvermoeid en zoo veel werken kon.

Zijn ijver bepaalde zich niet tot Fabriksa. Hij had in den omtrek zooveel sporen van vroegere werkzaamheid gevonden, dat hij niet gerust had voor hij het net aan alle kanten weer gespreid had in de hoop, dat er van 't oude zaad nog iets zou opkomen. Zijn Evangelisten en Colporteurs doorzochten en bewerkten de omstreken en hielden hem op de hoogte van hun verrassingen of van hun teleurstellingen, waarin hij meeleeftde. Aan nieuwelingen bood hij de hand en er verliep bijna geen week, of hij was hun een voorbeeld, die met hen 't veld introk en door zijn vrijmoedigheid, gevatheid en opgewektheid tot steun was. De Colporteurstasch werd hem nooit te zwaar en er zijn tijden gekomen, dat hij er naar zuchtte om den riem weer eens op den schouder te voelen.

Aan sommige zijner leerlingen kon hij standplaatsen bezorgen, waar zij een zeer bescheiden inkomen ontvingen, anderen moesten nog eenigen tijd in de leer blijven, een enkele was zoo gelukkig in een gemeente te komen, die hem voldoende toelage kon verschaffen om op te trouwen. Voor de meesten was dat echter niet weggelegd en eer hij 't keeren kon moest Van Haveren tot zijn groote smart ervaren, dat hierin een wondeplek van zijn werkzaamheid lag.

De jongelieden, die zich als zijn helpers, kweekelingen, aanboden, waren

voor 't meere deel fabrieksarbeiders of handwerkslieden, die hij bijv. geruimen tijd op de catechisatie gehad had en naar hij meende, voldoende had leeren kennen om over hun ernst en hun geschiktheid te kunnen oordeelen.

Met zijn eerstelingen was het dan ook wel gegaan. Met de opvolgers was hij al omzichtiger moeten wezen, want naar den aard der menschelijke natuur kwam er ook onder jongbekeerden, ook onder menschen van wier oprechtheid en beslistheid men niets dan goed denken kon, een soort groothedszucht de zelfkennis bedriegen, zoodat men trachtte naar hooge dingen, terwijl men voorgaf en bij zich zelf misschien ook meende, niets dan Gods eer te bedoelen.

Menschenkenner mocht Van Haveren wezen, hartenkenner was hij niet en dus gebeurde het af en toe, dat hij met een der jongelieden, die zich misschien voorgesteld hadden nu den voet in den stijgbeugel te hebben voor een predikantsplaats, bedrogen uitkwam en hem ontslaan moest. Dat gaf meer of min verbittering, die zich soms zoo uitsprak, dat de jonge man zich bij de „oude" kerk voegde en daar niet veel moois van de nieuwe verhaalde. Een enkele terugval tot de Roomsche kerk kwam zelfs voor.

Voeg daarbij, dat Van Haveren reeds bij de aanbieding zoo zorgvuldig mogelijk te werk ging en menigeen moest afwijzen, die door zichzelf of door zijn familie zeer geschikt geacht werd voor dit „luie" werk en men vat, dat er binnen eenige jaren een element van ontevredenheid in de gemeente opkwam, dat niet veel goeds beloofde.

In de vrije besprekingen, die Van Haveren geregeld met de gemeentelieden voortging te houden, had hij dat tot zijn smart al gemerkt, maar er geen ander wapen tegen gevonden dan

de bede om zachtmoedigheid, volharding en kracht.

Zoo was de man gedrukt en hij sprak er niet graag over. De onwaarheid en ondankbaarheid van sommige leerlingen trof hem zoo diep, dat hij er niet overheen kon komen, hij had zooveel van zijn lichamelijke en geestelijke inspanning gevraagd, dat zijn veerkracht er onder lijden moest. Hij had zich te druk gemaakt; zijn vrienden gaven hem een goeden raad.

Maar meer dan raad ook. Een plannetje. En meer dan een plannetje. Mogelijkheid tot uitvoering. Een verblijf van een paar weken met vrouw en kinderen in 't buitenland aan zee zou hem opknappen. In 't geldelijke werd voorzien, 't kwam er toe en de afgewerkte man herkreëg zijn frisschen moed.

Dien hij dadelijk gebruiken kon.

Want er was in zijn afwezigheid een smeulend vuurtje aangeblazen. Er was voorgepraat en nagepraat, de ontevreden hadden hun slag geslagen en met of zonder bepaald doel lucht gegeven aan hun bitterheid. Was dat een dominee, die zoo maar voor veertien dagen of drie weken de gemeente herderloos kon laten? Zat hij er zoo goed bij, dat zulks er af kon? Dan had hij dien en geneen ook wel eens wat rijkelijker kunnen bedenken! En had Mevrouw ook al rust noodig? Die deed den heelen dag toch niets dan zitten! En waarom moesten die kinderen mee? Kon 't niet op? Moesten die groote jongens niet liever schoolgaan? In de Hopsa kon hij er nog een botanischen hof op aanleggen en een menagerie op nabouden! Nu dat op de nieuwe plaats niet kan, gaat hij zoo'n reisje bedenken! Kon hij 't geld niet beter gebruiken! Is dat nu doen voor een leeraar, die ons menschen zoo voorpreekt, dat we bescheiden en te-

vreden en wat al niet meer moeten zijn?

Van die kracht waren de aanmerkingen, maar ze kwamen uit een boos hart, dat van een bedje raapstelen, een botanischen hof en van een geit, die melk voor een zwak kind moest verschaffen, een menagerie maakte.

Dorens, Peer, Evels of andere bekenden werden bij zulke besprekingen niet uitgenoodigd en het getrouwe deel der gemeente verkeerde dus in volstrekte onwetendheid omtrent de hooggaande grieven, die al dieper en dieper gevoeld en hooger en hooger opgehaald werden, totdat ze eindelijk leidden tot het besluit om het dominee bij zijn terugkeer eens goed te zeggen. De woordvoerder werd aangewezen en die zou zich weren.

Dat was een deel van de voorbereiding op een blijе thuiskomst. Een ontslagen aspirant-colporteur, die een plaats had gevonden door bemiddeling van Van Haveren als bediende in een boekhandel, dus nog profiteerde van hetgeen hij had kunnen leeren en zich oogenschijnlijk geschikt had in de vernedering was de belhamel. Reeds bij de gewone samenspreking, die na de eerste preek verwacht werd, zou hij den leeraar openlijk ter verantwoording oproepen.

De Zondag kwam en Van Haveren begroette zijn gemeente met een opgewekt en dankbaar hart, verkwikt ook als hij was door velerlei bezoeken en bewijzen van belangstelling na zijn terugkomst ontvangen. Hij had een warm en vurig woord, dat iedereen beschamen moest, die aan zijn oprechten zin, aan zijn hartelijken ijver wou twifelen. Dat ook wel in 't hart zonk van den jongen man met de booze plannen, maar die nog niet zoo verhard was, dat hij zich aan den invloed van het open oog van zijn leermeester kon onttrekken.

Maar toch, hij had zich verbonden, hij had een groot woord gehad bij de anderen, 't zou kinderachtig zijn zich niet te vermennen en te zwijgen. Natuurlijk ging er veel van de preek voor hem verloren, omdat hij moeite had met het overleg, of hij zijn woord zou houden en hoe dan, maar gedurig kwam er toch een pijl te zitten, die hij niet weren kon en zijn besluit werd, dat hij wel spreken zou, maar niet op den man af, meer in 't algemeen en als om raad vragende.

Toen dus de gelegenheid tot samenspreking aankwam en Van Haveren vroeg, of er in den tusschentijd ook iets geweest was, waarover men gaarne gesproken had, vond de man de gelegenheid geschikt om aan te knopen in de hoop, dat het volgende zichzelf wel zou redden en zei:

„Ja, Broeder, ik heb wel verlangd om eens te spreken. Ik heb iets tegen iemand en weet niet goed, hoe ik daarmee aan moet.”

„Als we niet meer weten”, antwoordde Van Haveren zonder eenig vermoeden, dat de zaak hem persoonlijk zou betreffen, „als we niet meer weten is het moeilijk wat te zeggen. Ik wil niet aandringen op meer dan ge zeggen kunt. Ge biecht niet voor ons en we verlangen niet, dat ge namen of zaken noemen zult, maar 't zou toch wel goed zijn, als ge iets naders kunt aangeven. Bijv.: meent ge dat gij gelijk hebt, of de ander? Hebt gij tegen hem gezondigd, of hij tegen u? Betreft het geestelijke of stoffelijke zaken? Verlangt ge, dat de gemeente er over gehoord wordt, of zoudt ge 't samen kunnen uitmaken? Kunnen wij 't beslissen, of zou er nog iemand anders over gehoord moeten worden?”

Wanneer Van Haveren alles geweten had, zou hij niet beter hebben kunnen vragen. De ander werd overstelpt: bij

zooveel gelegenheid en aanleiding om verder te gaan stond hij verlegen in de keus, zag zijn medestanders rond, die 't manhaftig op hem lieten aankomen en zei, even kloek als zijn houding tot hiertoe was:

„Ik ben het niet alleen, maar er zijn er meer, verscheidenen die wat tegen hem hebben en daarom juist wilden we wel eens raad hooren.”

Terwijl hij nu zichzelf wilde wijsmaken, dat hij met dat „hem” Van Haveren duidelijk genoeg had aangewezen, dewijl in gesprekken die „hem,” zulk een bekende persoonlijkheid geweest was, kon hij niet wel vatten, dat Van Haveren en de anderen nog in onzekerheid verkeerden omtrent de eigenlijke bedoeling.

Van Haveren antwoordde:

„'t Is mij niet alles duidelijk, maar ik kan mij toch ook begrijpen, dat er iets zijn kan, waarover gij u nader moeilijk kunt uitspreken. U en ons ontbreekt de wijsheid, we willen dus samen bidden, dat God die ons geeft en dan niet verzuimen den raad, dien Hij ons geeft — hij sloeg zijn Evangelie open en las:

„Indien uw broeder tegen u gezondigd heeft, ga heen en bestraf hem tusschen u en hem alleen; indien hij u hoort, zoo hebt gij uw broeder gewonnen. Maar indien hij niet hoort, zoo neem nog een of twee met u, opdat in den mond van twee of drie getuigen alle woord besta. En indien hij hen geen gehoor geeft, zoo zeg het der gemeente; en indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zoo zij hij u als de heiden en de tollenaar.”

Daarop vouwde hij de handen, bad om licht en wijsheid, zag daarna nog als vragend de vrienden rond en toen

er geen woord meer tot hem kwam, scheidde hij met een:

„Dus tot van avond, naar wij hopen!”

Daarmee was hij zonder het te weten of te vermoeden aan een groote teleurstelling, juist op dezen blijden dag, ontkomen.

Hij hoorde dienzelfden dag niets meer van de zaak, ofschoon hij haar natuurlijk nog wel gedacht.

Den volgenden dag, in den avond, kreeg hij bezoek van den ontevreden jongen broeder, die hem nu alles eerlijk kwam opbiechten en ook de medewetenschap van de anderen niet verzweg. Zoo verstokt en verbitterd waren gelukkig hun harten nog niet, of het eenvoudige Woord Gods had er toegang gevonden voor zoover, dat zij begrepen hadden op een verkeerden weg te zijn met hun heimelijkheid. De onrechtmatigheid van hun grieven hadden zij nog niet ingezien en daarover kwam de jonge man nu spreken, wel op anderen toon dan hij zich den vorigen dag had voorgenomen, maar toch met tamelijke beslistheid.

Van Haveren begreep nu welk een wolk er gisteren over zijn feestvreugde gehangen had en dankte God, dat hem zulk een bittere ervaring bespaard was. En nu hij aandachtig luisterde naar 't geen de andere voor te brengen had, ging het hem niet het eerst door de ziel: Wat verbeeldt die praatjesmaker zich wel en wat verbeelden zij zich, uit wier naam hij spreekt? Hij liet geen booze prikkelingen toe, maar bad: Heer, wat wilt Gij mij met deze dingen zeggen?

Zeker, hij zag niet voorbij de menschelijke overdrijving, boosheid, wraakzucht zelfs, die openbaar werd, maar was deze jonge man, ook in zijn ondankbaarheid en onbescheidenheid, anders dan een instrument Gods, een

harde meester, om hem een weldadige les te leeren?

Gelukkig, die de bewegingen en beweringen van tegenstanders en tegenwerkers zóó verstaan kan!

Voor 't oog des Heeren is geen getewen onbevlekt. Dat van Van Haveren was het ook niet. Maar omtrent de uiterlijke dingen, die men hem aanwreef, kon hij rekenschap geven of wijzen op de overdrijving, die er in 't spel was. En hij deed dat zonder hoogheid, zonder geraaktheid, met kalmte en liefde zelfs, zich gevoelende onder de leering en vermaning des Heeren, die hem wat te zeggen had. Al sprekende en wederleggende kwam hij in zijn ziel tot de ontdekking van de waarheid, die hij in bijzonderen zin op zichzelf toepaste, dat het sterke beenen zijn, die de weelde kunnen dragen, dat hij te veel op eigen kracht had gesteund en met zekere ongeoorloofde, minder ernstige luchthartigheid het veld zijner werkzaamheid had uitgebreid.

In 't kort, de aanduidingen van zijn berisping, van hoe weinig beteekenis ook op zich zelf, brachten hem tot een vruchtbare en gezegende erkentenis en ofschoon hij wel zoo verstandig was zijn jongen „vriend” geen al te diepen blik in zijn hart te geven, zoo kon hij hem toch eerlijk en oprecht zeggen, dat hij dankbaar was voor zijn bezoek en zijn openhartigheid.

Om nu evenwel den wortel der bitterheid en scheuring niet verder te doen uitspruiten, maar zoo mogelijk uit te roeien, werd zonder dat er iemand anders van behoefde te weten een samenkomst van de ontevreden en bezwaarden belegd tegen den volgenden avond.

Zij waren met hun zessen en werden in de gelegenheid gesteld om vrijuit hun meening te zeggen. „Er mag nu

niets blijven zitten,” zei Van Haveren, „anders gaat wezenlijk de duivel verder onder ons zaaien, hij groeit er in, als wij elkaar maar loslaten en niet de volle waarheid meer zeggen.”

't Was merkwaardig, hoe de beteekenis en de zwaarte der feiten en grieven voor de sprekers slonken als zij den mond maar openden. Hoe was 't nu mogelijk, dat zij zich dát zoo aangetrokken hadden, er zoo veel verschrikkelijks en onvergeeflijks in gezien? Broeder had wel gelijk, daar moest de duivel in gewerkt hebben!

„Maar nu voorzichtig,” zei de leeraar, „'t is al te gemakkelijk den duivel alles op den hals te schuiven en zichzelf vrij te houden, daar zijn we er niet mee af. Die den Booze helpt is zijn maat en verdient mee zijn loon.”

Er werd veel gesproken en de uitslag was wel, dat men bevredigd en vriendelijk van elkander ging onder gebed en vast voornemen om den Booze te weerstaan en voortaan geen bezwaren of grieven meer onder zich te houden en te laten aangroeien, maar ze rechtaf te brengen naar 't kantoor, waar ze thuis behoorden.

Dat was een zuivering, die 't gemeenteleven goed deed. Ofschoon het naar den aard onzer menschelijke natuur wel nooit zoo worden kon, alsof er nooit iets geweest was, ofschoon de eens opgewekte gevoeligheden gemakkelijker nog dan te voren weer geprikkeld werden, omdat zij zich op een geschiedenis konden beroepen, zoo had men toch een krachtige waarschuwing ontvangen en was beter op zijn hoede.

Voor Van Haveren was deze zaak aanwijzing om te overwegen, welke hulp hij noodig had. De opmerking was niet onverdiend geweest, dat hij te gemakkelijk uitging aan den eenen kant, voor Evangelisatiewerk in den

omtrek, voor spreekbeurten elders en dergelijke. En aan den anderen kant te veel in huis was voor zijn Evangelistenschool, voor de opleiding.

Ja, zoo zat het. Teveel uit en teveel thuis. Daar was wat zonderlings in en toch wat waars. Het kwam neer op een gebrek in de werkverdeeling en in hulp.

Zoo kwam het tot een drukke correspondentie om hulp en raad met den verrassenden uitslag, dat op een der hoofdplaatsen in de omstreken een nieuw station met eigen leeraar werd gevestigd en dat Van Haveren voor de opleiding hulp ontvingt in een theologisch kandidaat.

De ontevreden jongelingen hadden niet kunnen denken, dat zij den stoot gegeven hadden tot zulk een goed werk en hadden nu aanleiding om met bijzondere opmerkzaamheid na te lezen, wat Jozef tot zijn broeders sprak na den dood van vader Jakob.

DE JONGE DOKTER.

De kandidaat voor de opleiding in zijn lange, nauwe, hooggesloten jas, met zijn stemmig, stijf boord, gaf een indruk van statigheid en kerkelijke kleur, die zeker iemand bijzonder goed aanstond. Die uiterlijkheden verhinderden gelukkig niet, dat Van Haveren in hem een geschikt, ijverig en vooral leerzaam helper vond, een jongen man van hart.

Die jas en dat boord, nu ja.

De gemeente ontving den kandidaat met toegenegenheid, hoorde hem graag spreken, al kon hij natuurlijk tegen „den ouden” niet op, ontving hem gaarne in huis, in 't kort, er was een gelukkige keuze gedaan en de nieuwe leermeester gevoelde zich ook al spoedig thuis. 't Gebeurde al eens, dat het boord niet al te recht zat en er een

knoop van de lange rij was overgeslagen, alsof er iets van de stemmige statigheid aan 't vervliegen was. Zeker iemand was dan evenwel zoo goed om op de kleine mankementen te wijzen en haar hulp, zoo noodig, aan te bieden.

In 't begin was de kandidaat in de pastorie ingekwartierd, maar met de dadelijke bedoeling, dat hij naar ander logies zou uitzien. Om allerlei redenen, die in Van Haveren's gezinsraad wel geen instemming gevonden hadden, maar die hij toch gewichtig genoeg oordeelde om bij zijn besluit te blijven.

Zoo was zeker iemand veel ontgaan van de gelegenheid om den langen zwarten heer onder haar moederlijke vleugelen te nemen en over zijn toilet te waken.

De kandidaat had gevonden wat hij zocht en verscheen wel op bepaalde uren bijna dagelijks in de pastorie of in de kerkekamer, waar de lessen gegeven werden, maar het „toezicht” werd op die wijze wel wat moeilijk, zoodat „zij” daaromtrent liever geen verantwoordelijkheid op zich zou nemen.

't Was ook heel niet noodig.

O, als iemand dit haar eens gezegd had!

De kandidaat had er geen erg in en geen wetenschap van, dat hij zeer na kwam aan den ideaalman, „dien Mevrouw voor zekere huwelijksplannen in gereedheid hield. 't Zou hem in dat opzicht geen goed gedaan hebben, wanneer zij geweten had, wat de kandidaat wist en hoopte, maar, daar zij na voorzichtig visschen tot de onderstelling gekomen was, dat dit jongelingshart nog vrij was, hield niets haar tegen om op haar geliefkoosd stramien een nieuw patroon te zetten.

Peer was conciërge in 't ziekenhuis. Hortense doorlopend en Angeliek meestal in de pastorie. Veronica en Josefine, „de zusters”, hadden haar

geregelde ontvanguren in 't ziekenhuis voor „loopende” zieken en waren daartusschen en daarna aan 't verplegen buitenshuis, wanneer ten minste geen patienten in huis haar tegenwoordigheid vereischten.

Huisdokter was de oude bekende.

Toen de inrichting zich uitbreidde was er niet veel sprake van vrijen tijd, maar in 't eerst verlangde Peer nog wel eens naar zijn spoelrad terug, als er in den tuin of in 't huis niet wat op te knappen of te scharrelen viel. Zich vervelen deed hij wel niet, maar de werktuigelijke beweging mankeerde hem. Hij begreep waarom de Broeder zijn schaaftank aanhield en wat hij er aan hebben moest.

Wat was zijn hart vervuld met dank, wanneer hij op de leidingen van zijn leven zag en wat genoot hij, wanneer hij zijn lieve Veronica in zoo gezegende en gewaardeerde bezigheid zag, altijd even ree en blij. Hij moest er niet aan denken, dat zij heen zou kunnen gaan! Zulke schrikbeelden verjoeg hij of trachtte hij te verjagen door de vlakke hand over 't gelaat te strijken, zooals hij vroeger de angstige voorstellingen van pastoor en kapelaan verdreven had, maar 't wou nu, zoo min als toen, lukken. Neen 't lukte niet!

Er was een voor den lezer bekende, maar overigens zeer geheime reden, waarom Peer zeer tegen de mogelijkheid opzag, dat er een jonge man zou komen, die om Veronica vroeg.

Tot nog toe was er eigenlijk nog niemand in zijn gezichtsveld gekomen, aan wien hij zich rekenschap verschuldigd rekende omtrent de vroegere geschiedenis. Veronica zelf soms? 't Kwam niet bij hem op. Zou hij ooit ook iemand in 't geheim moeten halen, dan zou 't onder uitdrukkelijk beding moeten zijn, dat zijzelf er niets van vernam.

Maar — zou zoo'n mededeeling de

verhouding niet kunnen bederven? Mocht hij een toekomstigen man een geheim opleggen tegenover zijn toekomstige vrouw? En — was hij wel gerechtigd om het iemand te zeggen? Had hij niet op trouw beloofd er nooit van te spreken? Zou de „notaris” nog leven? Hij moest nog eens informeerden. Men kon het nooit weten, waar het goed voor was.

Hij had er ook al eens over gedacht aan Van Haveren 't geheim toe te vertrouwen. Als deze Veronica zoo kon prijzen, dan werd het hem aan den eenen kant wat bang, maar hij had zich toch nog niet versproken. Handelde hij met Angeliek al eens over de gewichtige zaak, dan was die veel resoluter dan hij en zei: Wel man, hoe kom je er bij? Daar mag niemand ooit van weten, Broeder ook niet, dat hebben we heilig beloofd. Ga daar toch niet aan morrelen. Dat zou God je nooit vergeven.

En terwijl zij zoo al eens over Veronica's toekomst konden denken, was een andere ook druk bezig allerlei toekomstige schikkingen te beramen en zichzelf te vermeien in de gedachte, hoe goed ze alles toch geregeld zou hebben en hoe goed het uit zou komen.

Veronica en de kandidaat. Die waren voor elkaar geknipt. Maar eerst moest hij heel klaar zijn. Over een jaar bij leven en welzijn. Zoo lang konden ze ook nog best wachten. Veronica was nog maar even 22. Er zou dan wel een plaats in de buurt openkomen, of misschien werd de Evangelistenschool zoo uitgebreid, dat dat een zelfstandige positie gaf.

Dat waren de hoofdtrekken. Maar elke groote of kleine omstandigheid, die zich voordeed en in dit stelsel passen kon, werd op haar plaats gebracht en voltooid de schets allengskens tot zulk een schoon beeld, dat

de ontwerpster zelf haast niet begreep, hoe zoo iets uit haar brein kon voortkomen.

Zij hield zich evenwel stil. Wat zij van haar man te wachten had, wist zij. Met anderen over dergelijk onderwerp te spreken werd hoe langer, hoe meer beneden haar waardigheid en dus vernam niemand van haar geheim. Hoe zou zij teleurgesteld geweest zijn, wanneer ze vernomen had, wat de kandidaat wist!

De personen in kwestie verkeerden ondertusschen in gelukkige onwetendheid omtrent de zorgen, die hun toekomst verwekte en over de fantasieën, die zij in 't leven riep. Al dacht de kandidaat aan trouwen, in geen geval aan trouwen met Veronica en die zelf was er sinds haar verblijf in Noordland nog niet anders op geworden, al zou het gedurig gezelschap van Josefine haar wel eens wat lossen hebben kunnen maken op dit punt.

Maar zij bleef zorgzaam, blij en vrij, als een Protestantsche non, gewijd aan haar werk.

Was 't nog Roomsche zuurdeesem? Neen, 't was natuur. Een vrouwtje om te bestudeeren. En om lief te hebben, te vereeren, op de handen te dragen.

Zoo dacht er met veel anderen ook een jonge Noordlandsche dokter over, die onder al de drukten en afleidingen van zijn zwaren en verantwoordelijken dienst Fabriksmaatschappij maar niet vergeten kon. Minder om de herinneringen uit zijn studententijd en zijn schoolmeesters-tijd, ook niet om het beeld van een krachtigen jongen man, dien hij mee had helpen begraven, maar omdat er een meiske heengetrokken was, dat hem nu nog altijd leek aan te zien. Bij al zijn geleerdheid en wetenschap wist hij den rechten naam voor zulk een zinstoring? gemoedsbeweging? hersenaandoening? hallucinatie? niet

te vinden en bij al zijn oprechte vroomheid kon hij niet uitmaken, of 't God de Heer was, die hem zijn huisvrouw gelijk als met Zijn hand toebreacht, of dat hij slachtoffer was van zinnespel.

Zijn berekeningen en zijn tradities van fatsoen zaten hem in den weg. Een meisje zonder eenig vermogen en van minderen stand. Mocht dat? Hij was er zeker van, dat hij bij familieleden en in den kring van zijn kennissen slechts opgehaalde schouders en hier en daar ook besliste afmaningen zou ontmoeten, toegelicht door verschillende ervaringen uit het werkelijke leven.

Maar — had zij niet iets, dat kostelijker was dan robijnen? Kon men gegronde aanmerking maken op haar nederheid? Waren haar ouders ofschoon eenvoudig, geen lieden, daar men zich niet voor behoefde te schamen? Waren er geen duizenden, van „beter stand”, die niet bij hen in de schaduw konden staan? En wat haar aangaat, was er een meiske aan te wijzen, dat zich met meer eenvoud, met meer gratie, smaak en gemak in de verscheidenste levenskringen bewoog, dan zijn lieveling?

Ja, zoo waagde hij 't al haar in stilte te noemen. Maar moeite had hij om zich aan overgebrachte, ingeroeste denkbeelden en meeningen te ontworstelen en zich ferm en mannelijk op dit standpunt te stellen, dat hij anderer meening dapper trotseerde en zei: Die en anders geen.

't Was de vraag, of hij zoo gedecideerd zou geworden zijn, wanneer Veronica in zijn nabijheid gebleven was. Maar nu hij haar niet meer dagelijks zag, werd haar lieflijk beeld hoe langer zoo aantrekkelijker voor hem en nu correspondentie met Van Haveren, hem ook af en toe op de

hoogte hield van 't geen er in Fabrika en dus ook met Veronica gebeurde, begon hij hoe langer hoe meer te verlangen haar weer eens te zien en te spreken. Dan zou hij dit zeggen en dat zeggen, dan zou het wel spoedig in orde zijn, zijn woordenboek was op dit punt onuitputtelijk.

Zoo gebruikte hij dus zijn eerste langere vacantie voor een bezoek. Hij logeerde er in de pastorie en bracht door zijn flinke verschijning Mevrouws constellaties niet weinig in de war. Als ze eerlijk was moest ze toch erkennen, dat deze dokter nog heel wat verkieslijker was dan haar officiëelen kandidaat. Maar dien kon zij toch maar niet zoo in eens den bons weer geven!

En had ze nu maar eens met haar man kunnen overleggen! Maar voor zulke dingen was hij zoo goed als niets waard. Hij wou en hij wou maar niet begrijpen, dat het geluk van de jonge menschen er aan hing.

Dus was ze wel verplicht zich tot het toekijken te bepalen. Dat die dokter op den aanval kwam was voor haar een uitgemaakte zaak en ongelijk had ze daar niet in. En 't zou al raar moeten loopen ook, wanneer zij 't er niet uit kreeg. Bij het dagelijksch verkeer was de gelegenheid te schoon. En vergiste ze zich niet, dan kon ze nog altijd zien, hoe ze met den kandidaat deed. Josefine was er toch ook nog!

Kandidaat en dokter stonden op goeden voet, maar hadden geen intimiteiten. En daar zij niets naders van elkander afwisten en vrij waren in hun veronderstellingen moest de dokter in den kandidaat wel een mededinger zien, wat hem hinderde.

In dit opzicht kwam er wel eenige verruiming, toen ze eens samen over Veronica spraken en de kandidaat zich liet ontvallen: Een kostelijk meiske,

maar tot vrouw zou ik een ander willen!

Goed zoo, dacht dokter, dat past me en ging voort Veronica te prijzen, om den ander, al moest hij haar uitnemendheden toegeven, toch nog maar tot sterker afwijzingen te prikkelen.

Wat hem gelukte. Want, zooals het onder oprechte jongelui gemakkelijk gaat, bij nadere kennismaking hield de toegeknoopte kandidaat geen bezwaar om een tipje van zijn geheim op te lichten, waarop dokter ook niet schroomvallig bleef iets van zijn plannen te laten verluiden en ongedacht in zijn meening omtrent stand en dergelijke een krachtigen medestander vond.

Zoo werd de verhouding gemakkelijker.

Mevrouw vorderde niet. Bij al zijn huiselijkheid en gezelligheid was dokter toch niet van plan zich omtrent voorbereidende beschouwingen tegenover haar uit te laten. 't Was wel heel verleidelijk zich aan de praat te laten brengen en hij begreep ook, dat het argwaan zou wekken, wanneer hij 't onderwerp geheel passeerde, maar hij was op zijn hoede en zoo slim, dat hij de rollen omkeerde en een kijkje kreeg in Mevrouws plannen, zonder dat zij omtrent hem wijzer werd.

„Wat heeft zoo'n meisje als Veronica eigenlijk voor een toekomst. 't Verwondert me, dat ze nog niet getrouwd is. Al haar leven in verpleging te blijven, of in een ziekenhuis, dat heeft toch ook geen zin!”

„Ha”, dacht iemand „daar heb ik je. Nu maar verder”. En zij antwoordde:

„Er zijn hier zoo weinig jongelui, die haar passen. We dachten, dat ze wel iemand uit Noordland meegebracht zou hebben.”

„En de kandidaat dan?”

„O!” dacht Mevrouw, „met hem is het niets. Dan zou hij over geen ander

spreken". En nu hij langer geen stuk was, dat haar op haar schaakbord in den weg stond, kwam ze met haar plannetjes voor den dag, die de ander ondeugend ernstig aanhoorde.

Dat was nog eens een gezellig uurtje met zoo'n jongen dokter! Ze kon nu verder gerust den kandidaat uithuwelijken.

Waarom sprak de dokter niet eens met Van Haveren? Hij wist, dat hij een vaderlijken vriend in hem had, maar vond er bezwaar in de zaak met hem te overleggen, eer hij eenige zekerheid had omtrent de hoofdpersoon. En die hoofdpersoon liet hem in onzekerheid.

Veronica hield er geen natuurlijke of onnatuurlijke kunstjes op na om uit te lokken of aan te dringen, ze was hot aparte wezentje van altijd. 't Deed haar goed den kameraad eens weer te zien, zij glimlachte blij, als hij haar schertsend kollega noemde, de inrichting en haar werk prees, maar als hij haar eens veelbeteekenend aanzag, antwoordde zij met een onschuldig vragend oog, als hij iets bijzonders in zijn handdruk liet trillen, bemerkte zij niets, als hij over de toekomst begon liet zij zich niet meevoeren, in 't kort al zijn welbedachte uitdrukkingen en taktische plannen kon hij weer opbergen en toen zijn vacantie eindigde, was hij nog even ver als te voren.

Avond aan avond was hij gaan slapen met de gedachte: morgen spreek ik haar, morgen vraag ik haar. Ik zal haar zeggen, dat en dan volgde een welsprekende rede, waarvan de onderdeelen nog herhaaldelijk gewijzigd werden — maar als het morgen was, kon dat morgen ook nog en zoo verliep de eene dag na den anderen zonder dat men vooruit kwam.

Was de jonge man zoo besluitenloos en bevreesd? Zou een ander dat niet

heel wat resoluter aangepakt hebben?

't Kan wel, maar Veronica was iedereen niet. Haar eigenaardigheid benam den moed om door te tasten en de jonge dokter mocht in zijn vak een heele held zijn, tegenover zoo'n patiente moest hij het afleggen. De Protestant is zulke naturen ongewoon. Hij staat altijd tusschen de vragen: Houdt zij zich zoo of is zij zoo? En komt hij tot de overtuiging: „Zij houdt zich zoo", dan is de kans verkeken, want niemand is gesteld op komedie-spel in deze zaken. Maar dat kwam bij den dokter niet op: zij hield zich niet zoo, maar zij was zoo en niet-tegenstaande zij zoo was, zoo vreemd gelijkmatig en zoo gelijkmatig gewoon, wenschte hij niets vuriger dan haar te zeggen, hoe lief hij haar had. En toch reisde hij terug zonder dat het groote woord gesproken was.

Mevrouw dacht, dat men eerlang van Josefine wel wat hooren zou, maar Mevrouw was op een verkeerden weg en zou zich zoo misrekend zien, dat haar wel voor alle tijden de lust moest vergaan zijn voorzienigheid te spelen.

't Werk hier en ginds ging voort. Bij de nieuwe verdeling gevoelde Van Haveren zich wel en rustig. Zijn huisgezin groeide aan, hij achtte het een voorrecht er zich meer dan vroeger aan te kunnen wijden en als in zijn kinderen iets te kunnen overstorten van zijn eigen geest.

De verhouding tegenover de Staatsgemeente bleef hem nog steeds een pijnlijk vraagstuk. Die gemeente bedreigde de zijne wel niet en hij dacht te groot, om zich te verbeelden, dat alleen in zijn kring heil te vinden was, maar men kon ieder zijn eigen weg volgen en toch, vooral tegenover Rome zich bondgenooten gevoelen. Maar dat was er ver vandaan. Ontevreden leden der Vrije Gemeente — zij bleven zich in

den loop van den tijd voordoen — werden met open armen in de Staatsgemeente opgenomen en dienden daar van zelf niet om een element van broederlijke verhouding te werken of te versterken.

Dankbaar voor zijn bevrediging met den ouden dominee persoonlijk zocht Van Haveren nog naar meer, maar het is al zijn leven een onvervulde wensch gebleven, dat men over en weer elkan-der zou waardeeren en aan de hand gaan.

Zuster Veronica kwam hoe langer hoe hoe beter in haar arbeid, had reeds verscheidene jonge meisjes als hulpverpleegster moeten aannemen en schoof al onwillekeurig op de plaats van een Moeder-Overste, die meer te dirigeeren en te administreeren had dan aan de verpleging doen. Er werd maar voortdurend bijgebouwd en meer terrein genomen, want zoowel in de fabrieksbuurt als onder gegoeden ging er een goede naam van het ziekenhuis uit. Wat de medische leiding aangaat had men 't dan ook nauwelijks beter kunnen treffen dan met den dokter-vrijdenker. Toch was het, en begrijpe-lijk al eens herhaaldelijk bij Van Ha-veren opgekomen, of den bekenden jongen dokter of een anderen geest-verwant op deze plaats te roepen. 't Had zijn groote moeielijkheid tegenover den trouwen helper en er was nog niet van gekomen. Van Haveren volgde kinderlijk zijn weg. Maar ook opmerk-zaam. Wanneer het veranderen moest zou het niet aan aanwijzing ontbreken.

Zoe schenen de zaken in goeden gang en bestemd om jaren en jaren voort te loopen, toen er plotseling verandering kwam, een groote veran-dering.

De jonge dokter nl. werd benoemd tot dirigeerend geneesheer van een zendingshospitaal, ver, ver weg, zee

over. 't Was al lang zijn begeerte ge-weest op die wijze den Heer zijn be-kwaamheid en talent te wijden, maar zijn gebrek aan doortastendheid, — of was het overgrootte bescheidenheid? — had hem tot hiertoe weerhouden, om zich voor zulk een post aan te melden. Nu de benoeming dus geheel buiten hem om, tot hem kwam, aarzelde hij in beginsel geen oogenblik, al zag hij nog zoo dadelijk niet in, hoe een over-groot bezwaar voor hem uit den weg zou geruimd worden.

Hij moest nl. gehuwd zijn en dat nog niet alleen, maar zijn vrouw moest iemand zijn van eenige medische op-leiding, niet onbekend met de eischen van een hospitaal en bovendien geschikt om zich in 't buitenland te voegen.

Als de jonge dokter nu over een vrouw dacht, kon hem niemand anders voor de oogen komen dan Veronica. Maar als hij er over dacht haar de eenvoudige vraag te doen, of zij hem wilde helpen — de uitdrukking: „zijn vrouw te worden” scheen hem al te stout — begon de koelbloedige ope-rateur te beven als een riet.

Evenwel de beslissing was niet van den eenen dag op den anderen te schui-ven, hij moest tot een besluit komen en reisde naar Fabrika om — ja, — om het advies van zijn vertrouwden vriend Van Haveren in te winnen. Anders niet? Voor zijn kennissen klonk dat zeer waarschijnlijk.

Met ingenomenheid hoorde Van Haveren 't bericht aan, overwoog eischen en voorwaarden en eindigde met te zeggen: Wel man, waarom zoudt ge afslaan. Wat bezwaar kunt ge heb-ben tegen zulk een heerlijke roeping? Als ik twintig jaar jonger was ging ik met u mee. En nog, als de Heer mij riep, dadelijk!

„Ik kan u begrijpen en ik verlang ook aan te nemen en den weg te volgen,

maar — ik moet een vrouw ook hebben en waar vind ik die?"

"Dat is zeker een moeilijkheid, met aanwijzing kan ik u niet helpen, maar ik zal u daarin niet vergeten. Vraag den Heer om een vrouw, ge weet toch, dat Hij in alles hooren wil.

"Mag ik u eens in vertrouwen iets meedeelen?"

"Wel vriend, dat weet ge wel."

"Ik dacht over Veronica Palmaert."

Van Haverens gezicht betrok. Op zulk een slag, zulk een offer was hij niet voorbereid. Was hij niet verplicht om dat tegen te houden? O, op zijn tijd had hij ook zijn overwegingen en overleggingen, ook zijn aanvallen van eigenbelang en zelfzucht. Veronica uit de gemeente weg nemen, was dat niet te erg? Kon men over zee zooveel in haar winnen als men hier aan haar verliezen zou? Maar moest hij 't niet overgeven, als 't Gods weg was?

"Heb je al met haar gesproken?"

"Daaromtrent heb ik juist zoo groote behoefte aan vriendenraad. Ik heb al een vorige maal getracht wat verder met haar te komen, maar zij is zoo ongenaakbaar."

"Veronica ongenaakbaar? Dat moet ge toch mis hebben! Die gaat zoo gemakkelijk met iedereen om, als ik het nog nooit gezien heb, hoe komt ge daaraan?"

En nu volgde een lang en vertrouwelijk verhaal van wat al zoo in 't hart van den jongen man was omgegaan. En Van Haveren moest erkennen, dat Veronica op 't punt van een huwelijksaanvraag of in 't algemeen ook in haar houding tegenover jongelui, wel wat eigenaardigs had. Hij wist er ook niets anders op dan te zeggen:

"Ik zou 't haar eenvoudig vragen. Ge wilt toch niet, dat ik er met haar over spreek?"

"Neen, dank u, dat voel ik als te

kinderachtig. Als de Heer mij haar toeschikken wil, zal Hij mij ook moed geven om haar te spreken."

"Zoo is het! Dan maar niet te lang wachten. Eerlijk gesproken hoop ik maar, dat zij bij ons blijft, maar ik mag haar niet verschrikken. Laat ons beiden God ernstig vragen, dat Hij ons kinderlijk Zijn weg doe gaan!"

Dokter had zoo min van zijn komst als van zijn benoeming een geheim willen maken, zijn omstandigheden waren in de gemeente bekend gemaakt en 't was dus geen wonder, dat de gulhartige Veronica, zoodra zij van zijn tegenwoordigheid hoorde, het eerste vrije oogenblik het beste gebruikte om hem te gaan verwelkomen en geluk te wenschen. Want een geluk achtte zij het tot zulk een werk geroepen te worden.

Liep zij op die manier den jongen man niet achterna?

Misschien had een ander meisje die vraag bij zich voelen opkomen, misschien had een ander den wensch om hem te ontmoeten, teruggedrongen voor de overweging, dat het niet behoorlijk, fatsoenlijk of eerlijk was hem op te zoeken. Maar met dat gewone meisjesdoen, met dat aangenomen reglement van fatsoen en behoorlijkheid moest men bij Veronica niet rekenen. Die dacht om den hartelijken en gelukkigen „kameraad" en die gedroeg zich kameraadschappelijk, volkomen ontoegankelijk voor het bedenkfel: wat zullen de menschen er van zeggen? als zij er zich toe gedrongen gevoelde en er voor God vrede en vrijheid voor had.

Dus verscheen zij in de pastorie, onverwacht, en voor dokter bijna in een hemelsch licht, zonder eenig zelfvermoeden van haar engelachtigheid. En ofschoon een bezoek van haar niet ongewoon was, had het nu in de oogen

van Van Haveren toch ook iets van een teeken en meende hij de jongelui gelegenheid te moeten geven alleen te zijn.

„Ge zult me wel niet kwalijk nemen, dat ik nog wat na ga kijken! — Mama, breng je me nog een kop thee in mijn hoek?”

„Goed, Papa!”

Daarmee meende hij 't al eens knap overlegd te hebben en verdween met het verraderlijke plan om Mama, zoodra ze hem de thee kwam brengen, wel zoolang op te houden, als de dokter voor zijn operatie zou noodig hebben.

Mis man! Voor Mama was dit een veel te verleidelijke gelegenheid om studies te maken, dan dat zij niet zes boodschappers voor één had kunnen vinden om de thee te bezorgen, terwijl elke twijfel of zij wel goed deed verdreven werd vooreerst door haar nieuwsgierigheid of er niet iets te ontdekken zou zijn en ten tweede door het gevoel van fatsoen, dat het toch niet behoorlijk was twee jongelui samen alleen te laten en dat zij als gastvrouw toch ook niet weg kon loopen.

Ja, zij had Papa best begrepen. Maar die keek ook niet verder dan zijn neus lang was en zij kende haar wereld ook.

Mama bleef dus. Veronica had er geen hinder van, maar dokter wenschte haar, egoïstisch genoeg, mijlen ver. In haar tegenwoordigheid kon hij toch niet tot een verklaring of tot een aanloopje voor een verklaring overgaan. 't Liefst had hij gevraagd en gewaagd, of Veronica een wandeling met hem wou maken, maar op 't punt van zulke geweldige ondernemingen was de man geen held.

Dus moest hij zich vergenoegen met lang en breed de geschiedenis van zijn benoeming te vertellen en een uitvoerige beschrijving te geven van zijn toekomstig arbeidsveld.

„'t Moet daar een heerlijk land zijn,” zei Veronica. „En een heerlijk werk moet het ook zijn. Ik zou je er wel eens willen zien. Wanneer ga je?”

Gaf ze hem de woorden niet in den mond? Maar die Mama! En waarlijk Papa ook weer. De kans geheel verkeken.

Toen Papa begreep, dat het Mama te moeilijk viel om de jongelui te verlaten, wilde hij zich ook niet langer aan 't gezelschap onttrekken en kon juist hooren, dat dokter zei:

„Als ik ga, zal het bij leven en welzijn over drie maanden zijn. Maar er is nog in veel te voorzien en ik ben nog in 't geheel niet beslist.”

„Hoe is 't mogelijk,” zei Veronica, „daar moet ge niet zoo lang over denken!”

Nu schoot Papa te hulp:

„Goed praten, meiske. Als men u vroeg, zoudt ge dadelijk „neen” zeggen, maar nu hebt ge een groot woord.”

„'t Kan wel wezen Broeder, maar dat is wat anders: men vraagt het mij niet en ik heb hier mijn taak. Maar me dunkt, ik zou dadelijk onderzoeken, of God mij riep en zoo ik dat wist, zou ik me wezenlijk niet lang bedenken, al was 't ook niet zoo mooi, als dokter nu vertelt. Als ik zoolang tijd noodig had om te beslissen zou ik bang worden, dat ik ongehoorzaam werd.”

Op dien toon ging het gesprek nog eenigen tijd voort en bij menige uitdrukking van Veronica zagen Papa en dokter elkander veelbeteekenend aan. Als zij 't er opzettelijk op aangelegd had te toonen, hoe graag zij mee wou gaan had zij geen sterkere zinnen kunnen gebruiken, zoodat de moed van den schroomvalligen jongeling gaandeweg wies en hij tot het heldhaftig voornemen kwam:

Als zij straks gaat, breng ik haar thuis!

Eindelijk kwam dat gewenschte tijdstip. Veronica's tijd was om en zij nam het voorstel van dokter dadelijk aan.

„Dan gaan we buitenom, daar kunnen we nog wat praten” zei zij.

En hij:

„Niets liever!”

Terwijl ze een paar roerige straten door moesten om den stilleren singel te bereiken, zette Mama een onderzoek op touw bij Papa, al vreesde ze reeds vooruit, dat het niet veel geven zou.

„Is er wat tusschen die twee, Papa?”

„'t Lijkt wel zoo.”

„Kom, je zult er wel meer van weten.”

„Ja, ik heb er wel van gehoord, maar we zullen 't moeten afwachten.”

„Heeft hij er met je over gesproken?”

„Jawel.”

„Jawel, jawel, je zult ook eens niets uitlaten. Zou ze willen?”

„Daar weet ik niets van Mama. Je weet, hoe ze is.”

„Ja, ik vond, dat ze hem genoeg in den mond gaf, hoor! 't Is toch een vreemd deertje.”

„Ze heeft er zeker in 't geheel geen gedachte aan, dat de dokter plannen zou kunnen hebben.”

„Nu, geloof dat maar, als je wilt, ik denk er anders over. Zóó is geen meisje, Veronica ook niet, of ze moet daar wat van merken. Houd je maar niet zoo!”

„Dat zijn vrouwenzaken, Mama, daar kun je beter over oordeelen dan ik. Laat Flip me straks nog een kop thee brengen, dan ga ik nog wat schrijven.” Daarmee was hij al verdwenen.

„Men kan met zoo'n man nooit eens op zijn gemak doorpraten,” zuchtte Mama en begon het tweetal op zijn wandeling te vergezellen.

Veronica hield het gesprek gaande, dokter was tamelijk stil, want hij

peinsde op een goed begin en waagde het eindelijk:

„Er is een groot bezwaar voor me, dat de beslissing moeilijk maakt als je me daarin eens helpen woudt . . .”

„Wel dokter, als ik kan, heel graag hoor, dat weet je wel. Wat is dat bezwaar dan?”

„Ik kan daar niet ongetrouwd heen, ik moet een vrouw hebben.”

„En heb je geen meisje? Ik dacht van wel!”

„Nee, als ik een meisje had, wist ik wel dadelijk, wat ik deed.”

„Zoek er dan een. Je hebt zeker kennissen genoeg.”

„Ik ben bezig, maar ik weet niet, hoe het gaan zal.”

„Heeft ze dan zoo langen tijd noodig om zich te bedenken?”

„Nee, ik heb haar nog niet gevraagd.”

„Maar dokter, doe dat dan zoo gauw mogelijk, hoe kun je daar zoo lang mee wachten?”

„Ik wou eerst eens hooren, hoe broeder Van Haveren er over dacht.”

„Kent die haar dan?”

„Ja, zeker!”

„Ken ik haar dan misschien ook?” lag haar al op de lippen, maar nu brak er toch een schemering van de waarheid bij haar door en met een geweldigen schok werd het licht in haar, als om de oogen te sluiten, toen dokter haar hand vatte en zei:

„Veronica!”

Hij vergat, dat ze buiten waren, maar zij niet.

„Laat ons doorloopen,” zei ze, „breng mij thuis en kom dan over een uur terug. Ge hebt me verschrikt, maar ik geloof, dat ge 't eerlijk meent voor God. Ik moet eerst tijd hebben, eer ik u een antwoord geef.”

Hij bracht haar thuis, liep een uur rond in gejaagdheid en onrust, tus-

schen hoop en vrees, met duizend zelfbeschuldigingen, dat hij het verkeerd had aangepakt, met duizend stille bedden, met een hart vol zware zorgen, doorleefde in elke minuut een uur en beefde van aandoening, toen hij weer voor de deur van 't ziekenhuis stond.

Veronica had hem opgewacht, opende zelf, stak hem de hand toe en zei, vóór hij nog iets zeggen kon:

„Ik geloof, dat ik het doen zal. Maar willen we eerst met Vader en Moeder spreken?”

„Neen,” zei dokter nu flink, „eerst met u, dan volgt het andere wel.” Wat een man was hij nu in eens.

„Kom dan maar in de spreekkamer.” Daar hebben ze gesproken.

Wat?

Daar heeft Mama nooit iets van gehoord en niemand. Dat betrof geen staatsgeheim, maar hartsgeheim. Als 't licht van een nieuwen dag was die liefde, zonder voorbereiding, in Veronica's hart gevallen en zij zag zich zelf aan als een onbekend mensch. Ze had wel gehoord en gezien van zulke dingen, er werktuigelijk in mee gepraat ook wel, nu stond zij in eens voor de onverwachte werkelijkheid. De zekerheid, dat deze liefde van God was, onthief haar van elk bezwaar en van elk overleg. Hij had haar Johannes gegeven en zij zou hem volgen.

Wat sloegen Vader en Moeder oogen op, toen dokter met een paar woorden in hun huiskamer vertelde wat er gebeurd was en hun toestemming vroeg; die eenvoudige luitjes!

Eenvoudige menschen waren zij gebleven, maar de verloopene jaren en de opgedane ervaringen waren niet zonder, zooals men dat noemt: beschavenden invloed aan hen voorbij gegaan. De vroeger onbehouwen fabrieksarbeider was nu een presentabel klein burgerman en Angeliek, nog altijd „werkvrouw”, martelde zich wel niet af om dame te lijken, maar zat toch goed op haar eigen plaats in de burgerlijk gemeubelde huiskamer.

't Was niet te ontkennen, dat Veronica, ook door 't verkeer in 't vreemde land, hun boven 't hoofd gegroeid was. Gedurig wanneer zij weer eens overgekomen was, hadden zij haar als met schuchterder oogen aangezien en waren sterker onder den indruk gekomen van hun eigenaardige verhouding.

Dat was alleen aan hun kant zoo geweest. Veronica had er geen acht op geslagen. Ze meende, dat er wel altijd zoo eenige verandering tusschen ouders en kinderen kwam, wanneer de kinderen groot werden. Zooals zij met een ongeunstelde natuurlijkheid de hulde aannam, die haar omgeving haar toebracht had zij er ook niets onwaars of onbehoorlijks in gezien, dat Vader en Moeder haar met eenige onderscheiding behandelden. Tegenover Hortense waren zij, wel is waar, eenigszins guller en gauwer, maar die was ook weer zooveel jonger en moest nog gedurig eens op haar plaats gezet worden.

(Slot volgt).

FABRIKANERS.

DOOR

H. B. VAN LUMMEL.

(Vervolg en slot van blz. 661).

Peer was nog 't meest getroffen. De verwarrende onzekerheid omtrent de noodzakelijkheid om zijn woord te houden, die hem gedurig al eens plaagde, kwam nu op dit onverwacht bericht op eenmaal zoo sterk aanzetten, dat hij geen woord vinden kon. De verrassing met iets, dat hij als een groot geluk gevoelde aan den eenen kant, streed met de dadelijk daarbij komende voorstelling van vertrek en verlies zoo hevig, dat hij, in geestelijken zin, op adem moest komen, eer hij wat zeggen kon.

Hij had vooreerst ook maar te *hooren*. Want, hoezeer Angeliek de rechten van haar „heer” ook wist te eerbiedigen, zij was al zoo vele jaren de aangewezen spreekster van het huis geweest, dat zij niets onbehoorlijks meende te doen, wanneer zij 't woord nam. Bovendien was haar indruk van geluk, van blijde verrassing eenvoudiger, onvermengder dan die van Peer en had ze geen oorzaak om iets terug te houden van een guitig:

„Wel jongens, wat doet ge ons schrikken! Zoo maar achter onzen rug om! En — zich tot den dokter wendende — weten *uw* ouders daar nu ook net zoo min van als wij? Mooi werk, tegenwoordig!”

XXVI

Peer had het nog niet afgeleerd met welbehagen naar zijn vrouws stem te luisteren en ook nu bracht zij hem wat meer op zijn gemak en kon men zich vertrouwelijk en blij zetten tot nadere bespreking.

Dokter deelde iets van zijn omstandigheden en vooruitzichten mee, verhaalde hoe hij zijn vader al vroeg verloren had en zijn, altijd zeer zwakke moeder, reeds verscheidene jaren bij haar getrouwde dochter inwoonde.

„En wat heeft zij er van gezegd?” vroeg Angeliek.

Ja, toen moest de dokter wel voor den dag komen er mee, dat hij nog nooit van te voren tot iemand over de zaak had durven spreken.

„Ja maar, je moeder!” zei Angeliek onwillekeurig, het moederschap zóó idealiseerende als zij 't zoo min in haar eigen leven als in dat van anderen had waargenomen.

Dokter begon maar niet met karakterschetsen, die misschien eenige verklaring zouden kunnen gegeven hebben, of met een optelling van de fatsoensbezwaren, die hem in den weg gestaan hadden en waarvan hij wel wist, dat ze bij zijne familie wegen zouden, doch sloeg er zich maar in eens door met:

45

„Dat kan alles immers spoedig genoeg in orde komen? Als ik maar vooruit geweten had, hoe gelukkig ik zijn zou — met een knikje en een drukje aan een bekenden kant — had ik wel voor alles gezorgd. Maar mag ik dan moeder zeggen, dat u het goed vindt?”

„Ja, dat moet Peer zeggen. Ik vind het goed!”

En nu Peer zoo wat op zijn verhaal gekomen was en de vrede in zijn gemoed introk, dat God alles zoo beschikt had, kon hij ook hartelijk en waardig zijn toestemming geven. Wat gebrekkig en min was in dat kreupel, verschrompeld manneke, week voor zijn ernst, zijn liefde, zijn kinderlijkheid. Toen hij eenvoudig zei: „Laat ons den Heer Zijn zegen vragen!” en met de anderen neerknielend den mond opende tot een kort gebed, hoorde men een kind tot zijn vader spreken en ontving het verbond der jongelieden een wijding, zoo krachtig en werkzaam, dat Veronica na 't gebed den huispatriarch met een overstroming van dankbare aandoening omhelsde.

Toen Veronica bedacht, hoeveel werk en zorg haar riefen en hoeveel tijd er ongemerkt heengegaan was, werd er een punt gezet. Dokter mocht in de pastorie gaan vertellen, wat hij noodig vond en dan morgen, niet te vroeg, weer eens aankomen.

De „oudjes” zaten alleen met hun beitsjes.

Dat kwam Peer gelegen. Hij moest zijn hart toch eens uitstorten en hij kon het bij niemand zoo goed, als bij zijn trouwe hulpe. Hij wist, wat hij aan haar had.

„Dat had ik nooit gedacht, Peer! jij? Ik verbeeldde mij al, dat Veronica wel nooit getrouwd zou raken. Een flinke man ook, hè?”

Peer knikte en vroeg:

„Had je er heel niets van bemerkt?”

„Wel, lieve mensch neen, hoe zou dat? Je hebt toch gehoord, dat Veronica er zelf in 't geheel geen erg in had. De dokter heeft er wel lang over gedacht lijkt het, maar daar kon ik, zoo ver weg, niets van zien. Ik denk, dat ze gelukkig zijn en jij, Peer?”

Peer knikte weer.

„'t Is maar naar, dat ze zoo ver weg gaan. — Maar dat is nu eenmaal niet anders. — En we houden Hortense toch ook nog. Als die zoo ver weg ging, zou ik 't me misschien meer aantrekken.

Ondertusschen was de dokter in de pastorie aangekomen en had daar zoo kalmpjes als 't hem mogelijk was, mededeeling gedaan van zijn verloving. Die mogelijkheid was evenwel niet zeer groot, want juist door den langen, voorafgeganen tijd van ingehoudenheid was de jonge man in een toestand van verrukking gekomen, die hem bijna onkenbaar maakte en zoo mededeelzaam, dat Mama haar hart kon ophalen.

Papa dacht wel aan 't verlies, waarvan hij gesproken had, maar gevoelde toch te zeer met zijn jongen vriend mee, om zijn geluk door een of andere opmerking te bederven.

„Ik ga van avond de luitjes eens feliciteeren,” zei hij.

„Dan ga ik mee, Papa!”

„'t Is een heel eind, hoor.”

„Dat zal wel lukken. Ik wil nu die Veronica wel eens zien. De dokter mag niet mee, ei!”

De dokter meesmulde en ging een boodschap doen naar 't Telegraafkantoor. Zonder eenig begrip van zuinigheid stelde hij een lang telegram aan zijn moeder, dat, volgens hem, nog wel minder zou kosten dan een reis, zette er R.P. op en liep toen de vrienden rond om hen van zijn geluk

te vertellen. De algemeene indruk was: gelukkig voor u, maar jammer voor 't ziekenhuis! Dat kalmeerde wel wat, maar sloeg niet neer. Waarom zou het ook?

Toen hij thuis kwam waren Papa en Mama uit en lag er een telegram op hem te wachten. 't Was niet zoo lang als 't zijne, maar er stond genoeg in:

Hartelijk gefeliciteerd. Gods besten zegen!
Breng Veronica mee. Brief volgt.

Uw moeder.

Dat was toch niet te doen, om dat nog een nacht onder zich te houden!

Zonder zijn avondeten aan te kijken was hij al weer op weg. Hij schrikte, toen hij dicht bij 't ziekenhuis door een langen, mageren heer werd aangehouden, die een zware dame geleidde. Wie waren dat ook weer?

„Hola, waar moet dat nog heen? De deur is dicht!”

Papa en Mama.

Mama nog dadelijk bereid om wat te zeggen of te hooren, maar de jongeling onbeleefd genoeg om met een: „Tot straks!” voorbij te vliegen.

„Wat een jongen,” zegt Mama, „die is de kluts kwijt!”

„Zal wel terecht komen,” zegt Papa, die misschien met herinneringen kampt, die hij tegenover Mama niet mag of wil ophalen. „'t Is goed zoo.”

De wandeling gaat zoo bedaard voort, dat dokter hen nog werkelijk achterhaalt. Hij had niet meer kunnen veroveren dan een kort oogenblik om zijn telegram af te geven en nu moest hij zich maar tevreden stellen met het vooruitzicht op morgen.

Toen hij ruim een uur later in zijn stille slaapkamer op de knieën lag, kon hij niet opstaan en kon hij niets zeggen. De aandoeningen waren hem te sterk. Hij kende zulk een zielsbeweging nog niet. Ten laatste rustte zijn hart bij een herinnering aan 't huwelijksfor-

mulier, dat hij onlangs bij een trouwplechtigheid had hooren voorlezen en waarvan hem de uitdrukking zoo getroffen had: „dat Hij nog hedendaags een iegelijk zijn huisvrouw als met Zijn Hand toebrenge.” Ja, zoo was het toch waarlijk bij hem toegegaan. Wat had hij tegen het beslissende oogenblik opgezien, wat had hij onder zijn twijfelingen, kleinzieligheden en bekommernissen, onder zijn vrees en zijn fatsoen geleden en hoe heerlijk was alles effen gemaakt, hoe trouw had zijn Vader gezorgd, voorbereid en vol-eindigd! Dank, Heer! dank!

Veronica waakte bij een zieke. Ze zag tusschen alle herinneringen aan den verlopen, gewichtigen dag ook een beeld uit veel vroeger tijd. Een ziekenkamer in een hotel. Een oude dame. Een stervenden jongen man. En een anderen jongen man, die haar kwam aflossen. Was dat een profetie geweest van 't geen hij nu heden was komen doen?

Zoo zich overgeevende aan 't verleden en het tegenwoordige, Gods liefderijke leidingen aanbiddende, zag zij ook de toekomst kinderlijk vertrouwend tegen en onder de zorgen, die zij haar patient moest wijden, klonk het gedurig in haar hart: De Heer heeft het wel gemaakt, maakt het wel en zal het wel maken!

De volgende dag kwam met zijn nieuw licht en op aandrang van dokter met preparaties voor de reis naar Moeder. Hij moest daarin wat geduld betoonen, want al was het voorloopig ook maar een tijdelijke voorziening, zoo moesten er toch allerlei schikkingen getroffen worden om een verblijf van een week, tot meer was Veronica voor-eerst niet te bewegen, mogelijk te maken.

Mama had het druk met gewichtige vertellingen en die 't aanhooren wou kon vernemen, hoeveel de jongelui aan

haar te danken hadden, en hoe lang zij al een oogje in 't zeil had moeten houden! Ze vertelde wezenlijk meer dan de jongelui zelf wisten, maar men kende de pastoorsche en zei er maar niet veel op.

Het kwam tot de reis. Veronica maakte tot wederzijdsch genoeg kennis met de familie en de vacantieweek was spoedig om. Er was in zoover verandering in de plannen gekomen, dat dokter nog eerst eenige hospitalen en ziekenhuizen in het buitenland zou gaan bezoeken en bestudeeren, zoodat de tijd van zijn uitzending nog eenige maanden verschoven werd. Dat trof voor Fabrika ook goed.

Een tijd van veel voorbereiding aan allen kant, van veel correspondentie en bespreking volgde, maar 't werd Veronica niet te druk of benauwend. De gedachte, haar geliefd werk, vader, moeder en zuster te verlaten had bij tijden wel wat bezwarends, maar mees-tentijds had zij zoo blijden moed, dat het haar in 't geheel niet moeilijk viel den weg te volgen, waarvan zij zoo oprecht overtuigd was, dat de Heer haar dien had aangewezen.

Er was bij haar weinig of niets te bemerken van die natuurlijke opgehevenheid, die menige toekomstige bruid in onze omgeving zoo doet groeien, tot zulk een bekoorlijke en aantrekkelijke volheid en rijpheid brengt, zoo tot huisvrouw, tot hulpe des mans ontwikkelt.

Mama noemde die kalme gelatenheid: „onverschilligheid” en kon het bijna niet uitstaan, dat Veronica niet den geheelen dag als juichte en sprong onder den drang van zulk een overgroot geluk. Ze moest toch eens bedenken, uit welke omgeving zij kwam en wat een knappen man zij kreeg! Zij deed maar net, alsof dat voor haar nu juist paste! Anderen wisten zoo

niet van haar komaf en ze zou er haar wezenlijk niet minder om achten, maar zich nu te houden, alsof ze een groote dame en in zulk een fatsoenlijke familie net op haar plaats was, dat kon er maar moeilijk mee door. En als Mama 't eens heel scherp en heel sterk wou uitdrukken zei ze, dat Veronica haar wel eens wat dankbaarder mocht zijn en eigenlijk 't groot geluk, dat haar ten deel viel — en wie had er zooveel toe meegewerkt? — niet waard was. Als ze zich weer eens met zulke dingen moeide, zou ze wel wat beter uit haar oogen zien!

Papa dacht er anders over. Hij verwonderde zich met groote blijdschap, voor zoover hij in Veronica niets anders bemerkte dan de kinderlijke, blijde, volle gewilligheid om Gods weg te volgen. Zij geleek zoo geheel vrij van de opgewondenheden, die in zulke omstandigheden alleszins natuurlijk geacht kunnen worden, zoo ontoegankelijk voor gewoon menschelijke voorstellingen en aandoeningen, dat zij hem een raadsel was en hij toch aan haar volkomen oprechtheid en waarheid niet twijfelen kon. Zóó komedie spelen was onmogelijk!

Zoo hij op de hoogte geweest was van alles, zou hij wellicht een draad in handen gekregen hebben, die hem een schijn van oplossing en verklaring gaf. Nu evenwel moest hij wel een buitengewone afwijking van den gewonen loop van zaken aannemen en zich neerleggen bij het besluit, dat God haar tot een bijzondere roeping had toebereid.

Dat deed hem dan ook berusten in de „berooving”. Van Josefines plaatsvervangende was wel alle goeds te wachten en alle getroffen beschikkingen waren wel op hun best genomen en voldeden voorloopig uitstekend. 't Scheen alles ook zonder Veronica, die

zich meer en meer onttrok, gedurig afwezig en met haar voorbereidselen bezig zijn moest, best te gaan — maar zij was er toch nog gedurig, van haar tegenwoordigheid, van de mogelijkheid om haar te bereiken en te hulp te roepen, ging nog altijd zooveel invloed uit, dat hij niet zonder vreeze er aan denken kon, dat zij zoo spoedig zou vertrekken.

Maar — hij had zich gevoegd. Hij wilde ook aan de hand van zijn Heer gaan. En hij bad om 't zoo blij te doen als Veronica.

Die Veronica leerde pennen in dezen tijd en zij kon haar „bruigom” aardig plagen met de voorstelling om hun correspondentie uit te geven, ten voordeele van het Ziekenhuis in Fabrika, als afscheidsgeschenk.

Dokter maakte voort, de tijd naderde, eindelijk verscheen de groote dag.

't Had nog al wat bespreking gevraagd, waar het huwelijk zou voltrokken worden. Veronica had aan niets anders gedacht dan aan Fabrika, zij gevoelde zich te zeer kind der kleine gemeente om iets anders te verlangen. Maar dokter's moeder was te zwak om de reis te wagen en zoo was het er toe gekomen, dat de familie der bruid naar de stad in Noordland toog, vergezeld van Papa en Mama, een optocht van belang.

Dat had wat in! Er kwam wel geen Parijsche modemaakster of een Engelsche kleermaker bij te pas, maar de toiletvragen verstoorden toch menige nachtrust. Papa had er wel 't minst van te lijden. Maar Mama! En Peer! Nu hij het aan de omstandigheden verschuldigd meende te zijn als klein burgerheer te verschijnen en hij zich maar niet zoo aan de voorschriften van een modekunstenaar wenschte te onderwerpen, had hij heel wat moeite tot de oplossing van verschillende

vraagstukken. Angeliek en Hortense, waren er heel wat gemakkelijker in voor zichzelf, maar moesten toch voor vader natuurlijk mee zorgen.

Maar 't kwam klaar, de reis, de ontvangst in den vreemde, de huwelijksplechtigheid en 't spoedig daarop volgend afscheid op het schip met de afvaart werden gedenkwaardigheden in het leven der familie, waarover zij nooit uitgepraat raakte.

Wat een weelde waren, na maanden lang wachtens, de brieven, die daarop tamelijk geregeld volgden. De gewone beschrijving van de zeereis had voor de Palmaerts wel zooveel avontuurlijks als voor de reizigers zelf en de verdere berichten hielden zooveel aantrekkelijks, zooveel ongewoons en heerlijks, dat het als stemmen bleven uit een heilig land.

Peer moest gedurig denken aan een kleine ontmoeting, die Van Haveren hem eens verteld had.

Deze had nl. eens op een Noordlandsch station met een zijner vrienden eenigen tijd in de wachtkamer moeten doorbrengen. Toen zijn trein afgeroepen werd, passeerde hij den portier, die de kaartjes nazag en de passagiers al naar zij zich naar 't eerste of naar 't tweede perron moesten begeven toeriep: Aan dezen kant! of: Naar den overkant!

Voor Van Haveren gold het laatste en, of een invallende gedachte dan wel herinnering aan een versregel hem trof, hij herhaalde:

Naar den overkant, Naar 't heerlijk land!

met zulk een vriendelijke stem en zulk een opgewekt oog, dat de portier, als opgeschrikt uit den werktuiglijken dommel van zijn bedrijf verwonderd vragend opkeek en zeker zich in een gesprek zou ingelaten hebben, wanneer niet de opdringende reizigers daarvoor alle gelegenheid afgesneden hadden.

Van Haveren had zijn reis voortgezet en 't kleine voorval vergeten. Maar de vriend, die hem naar den trein gebracht had, ontmoette eenigen tijd later den portier, die hem vroeg naar den heer, die hem toegesproken had:

Naar den overkant, Naar 't heerlijk land!

't Was alles zoo ongemerkt, bijna fluisterend en haastig gegaan, een woord in den wind, dat de ander er niet eens op gelet had. Na eenig uitduiden kwam men evenwel in 't reine en toen bleek, dat die eenvoudige woorden den man, die reeds eenigen tijd het heil zijner ziel zocht, zoo aangegrepen hadden, dat hij tot besliste overgave aan den Heer gekomen was, waarvan hij eenvoudig en oprecht getuigenis gaf. En 't was natuurlijk, dat hij verlangde te weten, wie en wat de man was, die hem, denkkelijk wel onwetend, door zijn vliegend en haastig woord tot zulk een verruiming geholpen had.

De vriend zorgde voor 't aanknoopen der kennismaking en Van Haveren vertelde die kleine ontmoeting menigmaal als bewijs, hoe God een eenvoudig, welmeenend woord zegenen kan.

Zoo was het ook Peer niet onbekend gebleven en als de postbode een Oosterschen brief bracht variëerde hij:

Van den overkant, Van 't heerlijk land,

en zóó was zijn ziel bewogen door al de dingen, die hem van daar bericht werden, dat hij zeker, zoo de gelegenheid zich zou aangeboden hebben, geen oogenblik zou geaarzeld hebben om den oceaan over te steken.

Die gelegenheid heeft zich echter niet voorgedaan.

De brieven openden hem een nieuw veld van vergelijking voor de Bijbelsche tafereelen, die hij met zich omdroeg. Als Veronica van de bergen en de boomen schreef, van vulkanen en

palmen, van de hitte en van de zware regens, van aardbevingen en slangen, van heerlijke vruchten en een schitterenden sterrenhemel, dan vertelde hij: Ik kan het niet beter zeggen, de kinderen wonen daar als in Kanaän, in 't Beloofde Land.

De oude lezer toog nog aan 't studeeren op zijn manier, leerde den weg in een atlas zoeken, zocht naar begrip van afstand en verkeer, snuffelde in al, wat hij maar in handen kon krijgen, dat hem inlichting beloofde omtrent het Oostersche land, in den geest bijna zijn tweede vaderland, want zijn lieve Veronica woonde er en haar en haars mans werk waren zijn eer en zijn geluk, de glorie van zijn ouden dag, die langzaam aan naderde.

Ja, onze menschen werden oud. Van Haveren gevoelde het ook. Wel was hij nog niet stijf en stram, maar de vroegere beweeglijkheid en gemakkelijheid om zich te verplaatsen waren niet meer te vinden. De kinderen werden grooter en brachten in 't opgroeien hun zorgen mee, die zich niet altijd lieten vereenigen met de eischen van zijn ambt. Menigmaal had hij 't vraagstuk op te lossen, wie grootere rechten had: de gemeente of het gezin? En bij zulke overwegingen lijden beide scha.

De Evangelistenschool ging goed, aan geschikte helpers had hij geen gebrek, hij kon de posten bezetten en wijdde zich nog altijd naar vermogen aan zijn zware taak, maar het kwam hem gedurig voor, dat zijn werkkring ten einde liep. Eerst dacht hij aan den naderenden dood, die vooraf schaduwen over zijn leven spreidde, maar later zag hij in verschillende voorvallen aanwijzingen, dat God hem tot iets anders zou roepen en van Fabrika los maken.

Hortense was, jong genoeg, getrouwd met den boekhandelaar der gemeente

en had de pastorie verlaten. Angeliëks hulp was alleen niet voldoende voor 't groot gezin, met nieuwe dienstboden had men zijn ongerief en verdriet, ook al iets, dat meewerkte, om naar andere omstandigheden en omgeving te verlangen. De Oostersche brieven werden zoo-doende als met een soort van jaloerschheid gelezen en als Van Haveren naar zijn gewoonte er maandelijks verslag van uitbracht en de geheele gemeente op de hoogte hield, kon zijn hart wel eens branden van de begeerte: Waren wij daar toch ook maar!

Bij een soort van afmatting en neergeslagenheid aan den eenen kant, die hij zich niet ontveinzen kon, ontwaakte er aan den anderen een opgewektheid voor 't zendingswerk, die den geestelijken wasdom toch steunde, al waren de teekenen van verslappend gemeentelven niet te ontkennen.

Door lektuur van berichten en verslagen van 't zendingsgebied, door kennismaking met terugkeerende zendelingen van verschillende genootschappen en vereenigingen, maar meest door de brieven van zijn overzeesche jonge vrienden, wakkerde de zendingslust zoo bij hem aan, dat hij bij wijlen op 't punt stond hier of daar te vragen, of men hem, ouden man, nog ergens in de heidenwereld zou kunnen gebruiken.

Er gingen in dien tijd verschillende stemmen op, die de hoofdroeping der Christelijke gemeente in het zendingswerk meenden te moeten zien, men hoorde van zendingsgemeenten en onder zijn omstandigheden luisterde Van Haveren meer dan anders naar zulke stemmen en leidde onwillekeurig de gemeente in die richting.

Men zou oppervlakkig denken, dat dit niet anders dan in haar voordeel kon zijn, maar toch was er iets in en kan er steeds iets in zijn, waar-

door de vermaning: „Beginnende van Jeruzalem” uit het oog verloren wordt en de werkelijkheid der omgeving minder beteekenis verkrijgt, dan de altijd min of meer vage voorstelling van het zendingsleven in onbekende landen, met zijn niet zelden overdreven schilderingen en tooneelen, wonderlijke voorvallen, treffende bekeeringen en dergelijke. Er is iets in deze dingen, dat de christelijke nuchterheid bedreigt en doet leven in een eigen gemaakte sfeer. In 't eind gaat zulk een geestgesteldheid op zelfbedrog gelijken en loopt menigmaal op verslapping en onverschilligheid uit.

Daarvoor werd Van Haveren nu wel bewaard, maar hij gevoelde toch in een levensperiode gekomen te zijn, die merkbaar verschilde van den tijd, toen hij zoo onmiskenbaar de roeping gevoelde zijn Roomsche medemenschen het Evangelie te brengen.

Zou hij zich vergist hebben? Zou God iets anders met hem voor hebben?

Vergist had hij zich niet. Daarvoor was hij te blij en te kinderlijk gehoorzaam geweest. Daarvoor had hij te veel zegen gehad, te veel vruchten van bekeering gezien, te veel vrede genoten.

Zou er iets anders voor hem te doen zijn?

't Kon zijn, maar — en deze overweging gaf hem helderheid en rukte hem uit de verslapping — zou zijn God hem dan niet duidelijk den weg aanwijzen? Moest hij bij eigen raadslagen, verstandelijke overleggingen of aandoenlijkheden heil zoeken, terwijl hij immers niet anders wenschte te wezen dan een getrouw dienaar van zijn Heer?

Alsof vroolijk morgenlicht het schemerduister verdreef, zoo klaarde het in zijn ziel op en vond hij zich gelukkig weer in kinderlijke volgsaam-

heid en lust voor 't werk, dat voor de hand lag, al brak dit zijn hartelijke belangstelling voor 't geen verder was, niet af. Als hij een vertrouwd vriend sprak, mocht hij zeggen: „Wat begin ik nu de belofte te verstaan en te waardeeren: Hij zal uw jeugd vernieuwen!”

Deze loutering had haar bedoeling.

Sedert jaren was men in Noordland bezig met een groot werk, maar naar den aard der Noordlanders moest dat van alle kanten bekeken, wel overwogen, op zijn gemakkelijkst en uitvoerigst bepraat en nog eens overdacht worden, eer men tot een begin van uitvoering kon komen.

't Moet dan ook gezegd worden, dat het werk heel wat in had. Het betrof n.l. de algemeene opleiding van helpers in de uit- en inwendige Zending. Voor dat doel bestonden tal van vereenigingen, genootschappen, comités en dergelijke, die in 't welwillend brein van een vredelievend man al wel eens saamgesmolten waren tot een groote vereeniging, maar in werkelijkheid zoo op hun stuk en „beginsels” stonden, dat samenbrenging wel niet te hopen was, of 't mocht dan zijn, dat er tastbare voordeelen aan verbonden waren.

Voor zoover de verschillende vereenigingen enz. kweekelingen opleidden voor haar dienst, kostte die werkzaamheid haar onmatig veel geld. Voor een betrekkelijk klein aantal personen moest een stel leeraren, enz. onderhouden worden, dat stellig ook voor uitgebreider personeel voldoende zou zijn.

Met het oog hierop was men te rade geworden, of niet een algemeene, centrale inrichting, waarvoor men gemeenschappelijk de kosten droeg, goedkooper zou zijn en ook degelijker, daar men wat keuze van leeraren aanging zich vrijer zou kunnen bewegen.

Het onderwerp was natuurlijk niet

spoedig doorgepraat en vooral was de moeilijkheid, hoe men tot eenheid van bestuur en richting zou komen zonder elk zijn kenmerkende „beginselen” te schaden.

Wat men daaromtrent bepaalde, hoe men alles bedachtzaam reglementeerde, gaan we stilzwijgend voorbij, maar toen de opzet gereed was gevoelde men, hoe alles zou aankomen op den man, aan wien de leiding der zaak zou toevertrouwd worden, een leiding, die buitengewonen tact, toewijding en geschiktheid zou eischen.

Men kwam overeen in deze zaak niet te haasten. 't Zou grooter mistast zijn, wanneer men zich in den man vergiste, dan wanneer men nog eenigen tijd op den ouden voet bleef werken. Daarom zou men wachten op eenige aanwijzing.

In de dagen, dat de zaak zoo stond, ontving de meer genoemde begunstiger van de gemeente in Fabrika een brief van Van Haveren, waarin deze nauwkeurig den toestand beschreef en ook niet achterhield, wat hem in den laatsten tijd al eens door 't hart gegaan was.

De man dacht na. Zou dit misschien de aanwijzing zijn? Was 't zoo goed voor Van Haveren als voor de gemeente misschien de aangewezen tijd voor verandering?

Hij besprak de zaak met een paar broeders, die mee zitting hadden in de commissie voor de opleiding. Zij kenden Van Haveren genoeg om dadelijk te kunnen inzien, dat hij met zijn ervaring, zijn ijver en zijn talent wel zeer geschikt zou zijn, maar zij hadden in 't geheel niet aan hem gedacht, zoo min als aan andere predikanten, die naar hun meening, aan hun gemeente gebonden waren. Zou zijn leeftijd geen beletsel zijn? Ook andere vragen deden zich op, die niet dadelijk beantwoording

konden vinden, maar aanleiding gaven tot vertrouwelijk overleg van alle belanghebbenden.

't Einde hiervan was, dat een paar broeders naar Fabrika afgevaardigd werden om met Van Haveren te spreken en hem, zoo alles goed liep, tot directeur te benoemen.

Van Haveren, steeds op de hoogte van 't geen er op 't gebied van in- en uitwendige zending omging en belang stellende in elke poging tot uitbreiding van het koninkrijk Gods, had ook wel van de plannen in Noordland vernomen, maar was bevreesd, dat zij op de verscheidenheid van meeningen en de onhandelbaarheid van eenige hem bekende broeders zouden stranden.

Was hij dus verwonderd en verblijd tevens, toen hij bij 't onverwacht bezoek vernam, hoever de zaken reeds gevorderd waren, als ontzet en verslagen was hij ook, toen hij, na lang en vertrouwelijk gesprek, vernam, dat hij de man was, op wien men het oog gevestigd had om de leiding der nieuwe inrichting op zich te nemen.

Ontzet, ja, dat was het woord.

Eenige maanden te voren zou hem zulk een aanbod, zulk een benoeming, een verlossing geschenen hebben. Kwam het nu niet te laat?

Zoo? Kende hij dan den juisten tijd? Had zulk werk een neergeslagen en ontmoedigd dienaar nodig, als hij geweest was, of een opgewekten en vernieuwden, als hij nu was?

Hij moest den broeders broederlijk zeggen, hoe 't met hem gestaan had en stond. Zij konden begrijpen, dat hij niet dadelijk besliste, maar vertrokken toch in de hoop, dat zij niet vergeefs gereisd hadden.

Van Haveren sprak met niemand over 't geen zijn hart bewoog. Met niemand. Hij had dat afgeleerd. Alleen met zijn God. Hij mocht het gefluister

van zijn Heer niet onderbreken door menschelijke stemmen.

Als bij elk bezoek was Mama's nieuwsgierigheid ook nu groot. En had zij als huisvrouw ook geen recht op vertrouwelijkheid?

't Was waar. Maar ook haar stem wilde hij nu niet hooren en hij zei haar slechts, wat hij missen kon, zonder haar in de zenuwachtigheid te brengen van het uitzicht op een spoedige verandering.

Hoe meer hij stil en eenvoudig op de zaak inging, des te helderder werd zij hem. Hij mocht niet afwijzen. Voor de gemeente en voor hem was verandering gewenscht, 't werd hem klaar. Een groote zorg voor de verdere opvoeding zijner kinderen werd hem bespaard. De zware taak trok hem aan. En bovenal, zijn God zei hem: Ga! en dat vervulde zijn hart met blijmoedigheid.

Zoo verzond hij zijn brief en zei: „Mama, we zullen denkelijk gaan verhuizen.”

Daar brak de storm van vragen en overleggingen los.

„Bedaard, Mama! Bedaard! 't Is nog zoo ver niet. Spreek er liefst nog niet over. Er is met het bestuur nog zooveel te regelen en er kan in betrekkelijk korten tijd nog zooveel gebeuren.”

Mama overwou den hinder van 't niet dadelijk geweten te hebben of geraadpleegd te zijn met het vooruitzicht van een „schitterende” toekomst. Dat zette haar over de voorstelling der scheiding geheel heen, terwijl haar man al meer en meer gevoelde, dat het toch pijn deed, wanneer hechte banden werden losgemaakt.

Er moest nog heel wat tijd verlopen eer alles bezorgd was en eer het scheidingsuur sloeg, had Van Haveren nog den zwaren plicht te vervullen,

zijn „eersteling”, zooals hij Peer wel eens noemde, te begraven op 't zelfde kleine kerkhof, waar de vreemde jonge man en Leo en zooveel andere jonge en oude bekenden rustten.

De berichten van over zee waren steeds opgewekt en blijmoedig dankbaar. Veronica schreef, dat haar man niet meer „vrouwke” tot haar zei, maar nu en dan zachtjes: „moederke” en dat God hen gelukkig maakte in de hoop, dat vader en moeder zich op een nieuwen titel moesten bezinnen.

„Wat meent de deerne toch?” had Angeliek gevraagd.

„Wel moeder!”

„Ja, dat kon ze toch wel anders schrijven. Wat hoeft al die gekheid er bij!”

„Je zult er ook niet blij om wezen, hè?”

Toen Mevrouw 't hoorde, noemde ze Angeliek dadelijk „grootje” en stookte haar jongens op te vragen, wanneer ze suikermuisjes kregen.

Peer was stil vroolijk, totdat de tijding kwam van Van Haverens heengaan. Die drukte hem meer dan hij zeggen kon. Dat nam een stuk van zijn leven weg. „Is er niets aan te doen?”

Van Haveren leed onder die smart en als er iets geweest was, dat hem nog had kunnen bewegen om 't besluit ongedaan te maken, zou 't Peers droevig oog geweest zijn en zijn wankelende gang. Want al gebrekkiger ging de kreupele, al treuriger hing zijn hoofd naar beneden en al ongevoeliger scheen hij te worden voor de heerlijkheid van den te verwachten titel.

Van Haverens opvolger zou geen onbekende zijn, maar het troostte Peer weinig. Nu eerst gevoelde hij, hoe hij aan zijn broeder gehecht was.

Hij zou het blij bericht van over zee niet meer ontvangen.

Op een nacht hoorde Angeliek hem als in den droom voortdurend mompelen:

Naar 't heerlijk land!

en als zij hem zachtkens aanstiet, trilde hij even en was weer rustig. Maar gedurig, zoolang zij nog wakker was, hoorde zij hem toch weer, zonder iets anders te denken dan: Wat droomt hij!

Toen zij den volgenden morgen ontwaakte was Peer ontslapen. Koud reeds en stijf.

Hulp was in 't ziekenhuis dadelijk bij de hand, maar men kon niet anders dan den doode afleggen. Een hartverlamming, zei de dokter.

Dat was voor Van Haveren de zwaarste pijn onder alle smarten van het afscheid.

Angeliek, die meer onder 't verlies leed, dan men denken zou, trok bij Hortense in. In Peers en haar plaats werd voorzien. Van Haverens opvolger deed zijn intrede. Nu was er een dominee. De „broeder” vertrok met de zijnen onder tranen en handdrukken. 't Was een nieuwe wereld in Fabrika, waarin de oudjes zich terecht moesten leeren vinden.

Een volgende Oostersche brief berichtte Veronica's gelukkige bevalling van een zoon en haar welstand. Angeliek schreide. Wat zou Peer daar gelukkig mee geweest zijn! „Hij heeft het nu nog beter,” zei Hortense en zij wist het.

't Duurde natuurlijk wat eer de doodstijding zee overkwam. De vreugde van de jonge moeder werd er wel door getemperd, maar ze wist, dat de dood voor haar lieven vader geen verschrikking kon geweest zijn en was getroost. Zij zou hem weerzien!

Het is tien jaar later en van de bekenden vinden wij in Fabrika nog

slechts Hortense terug, die een stevige huisvrouw geworden is en met drie kinderen om zich heen niet naar werk behoeft te zoeken, maar er zich onder-tusschen ook niet zoo druk om maakt als menige Noordlandsche dit in haar plaats zou doen. Zij verloochent haar landaard niet en als haar man met haar tevreden is, is zij content. Ze heeft wel eens een kijkje genomen in Noordland, maar vond den huisdienst daar niet navolgenswaard. Ze bleef bij haar eigen gewoonten.

Haar bovenkamers heeft ze verhuurd aan een oudachtig heer, een man van middelen, die voor zijn plezier schildert, weinig uitgaat, haar geen last veroorzaakt en goed betaalt. Hij is er pas een paar maanden, maar, ofschoon ze hem weinig ontmoet, gelooft ze toch, dat ze 't goed met hem getroffen heeft.

De man heet Schnieder en ontvangt weinig brieven, maar veel kranten. Tot hiertoe had hij geen enkel bezoek. Tegenover de kinderen is hij niet onvriendelijk, maar hij schijnt er van te houden, dat Hortense, als zij een boodschap boven heeft, hem allerlei uit de vroegere geschiedenis van Fabrika en van haar familie vertelt. Soms brengt hij ook wel een bezoek in de huiskamer en schijnt zich dan bij man en vrouw zoo op zijn gemak te gevoelen, dat hij bijna niet van opstaan weet.

Hortense heeft het in haar aard spoedig met iemand op gullen voet te komen. Haar heer gemaal was in dat opzicht wat zwaartillender en ofschoon hij het voordeel van zijn huurder niet gering achtte, zoo kwam het toch tusschen hen tot nog toe niet tot vertrouwelijkheid. Bij al zijn eenvoudig doen had de heer Schnieder toch iets geheimzinnigs over zich, dat Hortense's man meer voelde dan zij.

Niettemin is de verhouding goed en zonder verdenking.

Op een goeden keer is er sprake van portretten. Hortense heeft een heelen voorraad en haalt dien voor den dag. Natuurlijk komt bij elk portret een uitleg. Hier, broeder Van Haveren met vrouw en kinderen. Hij is niet lang in Noordland in zijn betrekking kunnen zijn, hij is stokdoof geworden, heeft veel geleden en is voor een jaar of vijf gestorven. Een beste man, mijnheer, o zoo'n beste man, ik heb ruim vijf jaar bij Mevrouw gediend. Ik heb nooit beter man gekend en zooveel als hij van mijn vader hield, neen maar! Pier, weet je nog?

Pier bevestigt het verhaal van harte. Den schilder schijnt het minder te interesseeren, maar onder den indruk van haar herinneringen let Hortense daar niet op, gaat voort lang en breed de geschiedenis van de Van Haverens op te halen, hoe de jongens deden en de meisjes en eindigt dan dit gedeelte van haar onderhoud: Waar ze op 't oogenblik zijn en wat ze doen, weet ik in 't geheel niet. Misschien is Mama ook wel dood! Wie weet, waar de kinderen zitten. Heb jij er binnenkort ook iets van gehoord, Pier?

Pier niet, maar hij zou het bij gelegenheid eens aan Dominee vragen, die zeker wel op de hoogte was.

Vaders en moeders portret kregen nu ook een beurt. Dat was nog in Noordland gedaan, toen haar zuster trouwde. Ze hebben haar trouw niet lang overleefd. Vader stierf nog vóór broeder Van Haveren ging en moeder is hier bij ons een jaar later heengegaan. Ze dacht er nog over de Van Haverens te gaan opzoeken, maar er is niet van gekomen. O, ze is zoo zacht heengegaan.....

Als Hortense daaraan denkt, komen de tranen haar in de oogen. Denklijk heeft die moeder haar door haar zacht sterven nog meer goed gedaan,

dan door haar roerig, bedrijvig leven.

Hortense's stem heeft wel niet heelemaal dien vollen, gullen klank, dien Peer in Angeliek zoo bewonderde, maar toch komt het, vooral in aandoenlijke oogenblikken uit, hoe zij, in dit opzicht, een kind van haar moeder is. De oude schilder merkt het ook op en als zij verontschuldigd zegt:

„U zult het wel niet kwalijk nemen!” antwoordt hij wel niet meer dan: „Maar Mevrouwke!” maar heeft toch zulken indruk van een teedere en dankbare vereering van de nagedachtenis harer moeder, als waartoe hij eigenlijk zijn stoere hospita niet zoo in staat geacht had.

Nu schijnt ze er toch wat van te vermoeden, dat het een vreemdeling in haar omstandigheden toch min of meer onverschillig zijn moet, als zij zoo iets van haar familiegeschiedenis ophaalt, ze bergt de portretten weg en zegt:

„Heeft mijnheer ook geen portretten?”

„Zeker wel,” zegt hij, „als ik weer eens kom zal ik ze eens meebrengen, als ge ze zien wilt.”

„Graag mijnheer!” en daarmee is 't gesprek voor heden afgelopen.

Toen mijnheer naar boven was moest Hortense van haar man wel eenige aanmerkingen hooren, dat zij zoo van alles verteld had, maar ze trok het zich weinig aan en zei:

„Och kom, Pier, waarom niet? Een mensch wil toch wel eens praten. Ik heb toch niets kwaads gezegd!”

„Het blijft toch altijd een vreemde, wat heeft die zoo met onze familie-zaken noodig?”

„Familiezaken! je kunt het ook dadelijk zoo gewichtig maken. Ik kan toch vrij zeggen, wat ik gezegd heb, daar steekt niets in. Je moet wat toeschietelijker zijn, Pierke, anders hou je

de klanten in den winkel ook niet.”

Nu, Pierke laat zich gezeggen. Hij is zoo kwaad niet, al heeft hij niet zoo'n gullen mond als zijn vrouw.

Wanneer mijnheer weer eens beneden komt heeft hij zijn belofte niet vergeten en brengt eenige vrouwenportretten mee, van zijn moeder, drie zusters, een tante en een kennisje. De andere zijn al min of meer statige dames in deftige kleedij, maar het „kennisje” is nog een jong meisje, eenvoudig maar smaakvol gekleed met een kostbaar snoer om den hals.

Terwijl hij wat van zijn familie verhaalt, heeft Hortense het „kennisje” in handen en beschouwt het portret met toenemende verbazing. Er ligt haar een vraag op de lippen, maar zij wil niet onbeleefd zijn en wacht tot mijnheer uitgesproken heeft.

Dan flapt zij er in eens uit:

„Maar Pier, zeg nu eens op wie dat lijkt!”

Pier beschouwt het portret met aandacht, keert en wendt het en antwoordt dan met een ernst, alsof er zijn levensgeluk van afhing:

„Aan 't gezicht zou ik zeggen: precies Veronica, maar de kleeren zijn heel wat anders. 't Lijkt wel op haar, maar zij is het toch niet.”

„Neen, dat begrijp ik. Daar hebben we 't ook niet over. Maar heb je ooit gezien, dat twee menschen zoo op elkander geleken?”

Mijnheer had verbaasd toegeluisterd en vroeg: „Kent u iemand, die op dat portret lijkt?”

„Zeker, mijnheer, mijn eigen zuster Veronica, mijn oudste zuster, die in de Oost is. . . als zij nog leeft,” voegde zij er weemoedig bij, „de laatste berichten waren niet zoo best. Ik zal u haar portret eens laten zien, toen zij de bruid was en een ander, toen zij hier geweest is om haar zoontje te

brengen, dan zult u 't zelf ook wel zien, hoe zij lijkt."

Zij stond op en zocht de portretten, die zij toen voor mijnheer neerlei.

Deze had nauwelijks een oog er op geslagen, of hij ontroerde zichtbaar en beverig kwam de vraag er uit: „Is dit uw zuster, Veronica?"

„Ja mijnheer, nu ziet u 't zelf. 't Is of 't zusters zijn. Ik lijk heel niet op mijn zuster. Zij is veel knapper."

„Dat is heel niet waar, hoor!" schuift Pier er haastig tusschenin.

„Dat zeg je altijd wel, maar ik weet toch ook, wat ik zeg en iedereen vond het. En geleerd, mijnheer, ze verstond van alles en kon met de grootste lui omgaan, of 't haars gelijken waren, compleet een dame. Dat kunt u wel op 't portret zien."

Mijnheer had het ook wel gezien. Onder Hortense's gepraat was zijn ontroering wel wat bedaard, maar hij bewoog de portretten nog zenuwachtig tusschen de vingers en vroeg:

„Uw zuster leeft toch nog?"

„Niet beter te weten, mijnheer. Maar zooals ik al zei, in haar laatsten brief schreef zij, dat ze zich zwak gevoelde en in dat warme land kan 't zoo gauw gedaan zijn. Haar man is ook zoo gauw weg geweest. Ze waren nog maar een jaar of vier getrouwd, toen kreeg hij de cholera en bleef zij met haar zoontje alleen achter. We dachten, dat zij toen hierheen zou komen, maar er was daar juist een weeshuis gesticht en daar is zij gebleven om te helpen, want in 't hospitaal werd een andere dokter aangesteld. Verleden jaar is zij hier geweest om haar zoontje te brengen, die is nu bij haar mans familie in Noordland en als hij goed reizen kan komt hij met de vakantie hier. Dat is zijn portretje!"

„Mag ik dit portret eens van u meenemen? Ik zou het graag nog

eens heel op mijn gemak willen bekijken. Ik geef het u dan wel spoedig terug en ik hoop, dat u me dan nog van uw zuster wilt vertellen, want de gelijkenis treft mij."

„Zeker mijnheer, gerust!"

Mijnheer ging met zijn schatten weer naar boven.

Hortense en haar man waren over de treffende gelijkenis nog niet gauw uitgepraat. Zij meende: „'t Was zeker een portret van zijn meisje, dat hij niet heeft kunnen krijgen of dat gestorven is." Hij: „Och, 't gebeurt wel meer, dat vreemde menschen zoo op elkaar gelijken. Hier zien ze mij ook wel eens voor mijnheer Anders aan."

„Nu maar, daar heb je toch niets van."

Zoo liep het al door en af en mijnheer zorgde, dat het onderwerp warm bleef; hij was gedurig beneden om wat te informeeren en begon te spreken over Veronica, alsof zij van zijn eigen familie was.

Toen er nu weer een brief van Veronica kwam, waarin zij schreef nog vol goeden moed en vertrouwen op God te zijn, maar dagelijks haar krachten voelde verminderen, mocht mijnheer dien brief zelfs lezen en toen hij Hortense's aangedaan gezicht zag, verraste hij haar met de vraag:

„Hoe zoudt u het vinden, als ik eens ging kijken?"

„Maar mijnheer, zoudt u dat durven? Zoo'n verre reis?"

Hij glimlachte. Hij had nog wel andere dingen bestaan, waarvan hij nooit gesproken had.

„Waarom niet? Ik heb hier niets te verletten en ik moest maar dadelijk besluiten. Ik zal naar de reisgelegenheid informeeren en houd ik tijd over, zoo ga ik eerst eens naar Noordland om 't jongske te zien. Als ik Veronica van hem kan vertellen, zal 't haar goed

doen. We zullen 't er maar op houden!"

't Was of mijnheer in eens veranderd was. Anders zoo bedaard en kalm, nu in eens zoo voortvarend. „'t Komt van de lente," zei Pier. „'t Kan wel," antwoordde Hortense, maar tot de ware reden drongen zij niet door.

Met een vaardigheid, die te bewonderen was, deed de heer Schnieder zijn bestellingen, nam zijn informaties, betaalde de huur zijner kamers een jaar vooruit, maakte een reisje naar Noordland om van Veronica's zoontje en haar aangetrouwde familie bericht te doen, nam i. e. w. alle noodige en mogelijke maatregelen om zich als vriend te legitimeeren, zag niet op tegen het meenemen van pakjes, brieven en dergelijke en zat, eer 14 dagen verlopen waren, te schommelen op de zilte baren, met den dag meer verlangende naar 't bereiken van zijn reisdoel en al meer vreezende, dat hij het missen zou.

Zoo iets had Hortense zich niet kunnen voorstellen en ze had een lief ding willen missen, wanneer ze eens juist had kunnen nagaan, wat daar achter zat.

De bijzonderheden van de reis gingen hem rakelings voorbij, zonder dat hij ze aanzag. Hij had al zooveel gereisd en zooveel gedaan om de onrustige herinnering te kunnen afschudden aan een meisje, dat hij zoo liefgehad, maar uit zwakte zoo slecht behandeld, zoo verlaten had.

De vage godsdienstige indrukken uit zijn jeugd hadden geen vat op hem. Hij had een altaar in zijn hart opgericht voor zijn herinneringen en daaraan wijdde hij zich. Aan verschillende aanrakingen had het niet ontbroken. Ook in Hortense's huis was de stem der waarheid tot hem gericht, maar hij luisterde slechts naar die eene lieve stem van het verleden, die aan

heerlijkheid voor hem gewonnen had, hoe langer zij verstomd was.

De reis was ten einde en hij op de plaats der bestemming.

Zijn hart klopte, toen hij zich aanmeldde. Men was in 't Weeshuis wel bezoekers gewoon, maar had toch bezwaar hem bij Veronica toe te laten, die uiterst zwak was, zoodat zij in de laatste dagen haar rustbed niet kon verlaten. Eerst toen hij brieven en pakjes overgaf, van haar zoontje en de familie sprak, vertelde, dat hij alleen om haar te zien het er op gewaagd had de reis te ondernemen, vroeg men haar, wat zij van een bezoek dacht.

„Waarom niet?" zei ze, „zal men goede tijding uit een ver land afwijzen? Dat is mē een verkwikking in plaats van moeite!"

Zoo kwam hij in 't luchtig, eenvoudig ziekvertrek en toen hij een blik sloeg op die zoo heerlijk vragende en vriendelijke oogen in 't wel vermagerd, maar toch nog schoon gelaat, was 't alsof hij niet verder kon en moest de pleegzuster hem geleiden.

„Wel, mijnheer Schnieder, wat vriendelijk toch van u, om me op te komen zoeken en me zooveel schatten te brengen. Ik dank God er voor, dat Hij u dat in 't hart gegeven heeft! Hoe ziet mijn jongen er uit?"

't Ging wel half fluisterend, maar toch zeer verstaanbaar. Een lang onderhoud volgde, dat nog langer zou geworden zijn, indien de pleegzuster niet gewaarschuwd had.

„Komt u morgen weer, zoo God wil? Ik bid voor u!"

Hij had haar kort, maar eerlijk gezegd, hoe leeg 't er in zijn hart uitzag. Toen had zij gezegd: „Ik bid voor u!" Dat herhaalde zij als afscheid.

Die belofte bracht zijn ziel in beweging. Hij verlangde naar den volgenden dag, herhaalde zijn bezoek en wist maat-

regelen te treffen om in 't Weeshuis te kunnen verblijven. Hij wilde dicht bij haar zijn, elk oogenblik bereid om te helpen, als 't moest, om te hooren, als zij wat te fluisteren had.

Was 't een onbewuste stem des bloeds, die haar zoo tot hem trok? Waarom sprak zij hem zooveel van haar vader Peer en van zijn eenvoudige hartelijkheid? Waarom drong zij bij hem zoo bijzonder aan met oog, handdruk en woord, dat hij zich zou overgeven aan haar Heer, die ook de zijne wenschte te zijn?

't Woelde in zijn ziel, vragen en gedachten, die nooit bij hem opgekomen waren hielden hem nu bezig. En als hij op Veronica's verzoek haar een gedeelte uit de H. Schrift eerbiedig voorlas, dan zonk het zaad des Woords in den akker zijns gemoeds, dan gevoelde hij hoe zijn hart zich opende en een nieuwe wereld, de ware wereld, de wereld der eeuwigheid, zich voor hem ontsloot.

Hij verzweeg Veronica niets van 't geen er in hem omging en zij verheugde zich, als de engelen doen, over een zondaar, die zich bekeert.

Zwakker en zwakker werd zij, al minder en minder kon zij spreken, maar haar oog getuigde van hemelschen vrede, van eeuwige rust en blijdschap. Veertien dagen na zijn komst, liet zij alle kinderen en helpsters bij zich komen en vroeg hun 't lied van 't Hemelsch Jeruzalem te zingen. Toen wuifde zij hun met zwakke hand een afscheid toe, men hoorde niet wat zij zei. Met de verpleegster en Schnieder bleef zij toen alleen. Hij knielde zacht snikkend aan haar rustbank en hoorde een gefluister :

Als wij de doodsvallei betreên
Laat ons elk aardsche vriend alleen,
Maar Hij, die redt uit elken nood
Helpt heerlijk over graf en dood!

„Lieve Jezus!” ging het in een laatsten ademtocht en toen de knielende man de oogen opsloeg, waren de hare gesloten en rustte zij in haar Heer.

Een oogenblik was hij door de smart verpletterd. Maar daarna stond hij op en 't was hem of iets van de louterheid en heerlijkheid van deze ziel op hem nederdaalde. Dit ziek- en sterfbed had hem in Gods hand tot een man gemaakt.

De eenvoudige begrafenis volgde ras. Naar zijn belofte en in haar opdracht volgde hij Veronica op in 't bestuur en beheer van haar stichting, waaraan zij haar laatste krachten gewijd had. Hij wenschte niet terug te keeren, maar hier zijn leven te vervolgen in getrouwe gehoorzaamheid aan God, Dien hij zoo laat eerst had leeren kennen.

Hij schreef uitvoerig naar Fabrika, gaf daar vrijheid om over 't geen hij aan meubels en dergelijke had achtergelaten, als eigendom en gedachtenis te beschikken en regelde overigens alles naar beste weten. Daarna wijdde hij zich met ziel en lichaam aan de opgenomen taak en leefde in stilheid en vrede voort tot ook hij opgenomen werd.

Bij uiterste wilsbeschikking had hij een deel van zijn vermogen aan het Weeshuis, een ander aan 't Ziekenhuis in Fabrika en het overige aan Veronica's zoon vermaakt, die dit bewijs van belangstelling van een vreemden vriend zijner moeder zeer waardeerde, maar geenerlei vermoeden had van den juisten samenhang van zaken.

Eerst jaren later was het mogelijk uit nagelaten papieren en brieven van Veronica's moeder eenigen draad voor de geschiedenis te vinden, die een plaats moet innemen onder de rubriek van: „Waarheid en Verdichting.”